

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra politologie a evropských studií

Hynek Melichar

Československo v „nové Evropě“
Bezpečnostní architektura státu a Společnost národů
1919-1929

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.

Olomouc 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. 11. 2007

.....

OBSAH

ÚVOD	5
1. TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC ANALÝZY	13
1.1 Česká bezpečnostní terminologie	13
1.2 První velká debata v mezinárodních vztazích	16
1.3 Idealistická teorie mezinárodních vztahů	18
1.4 Realistická teorie mezinárodních vztahů	21
2. PAŘÍŽSKÁ MÍROVÁ KONFERENCE A VZNIK SPOLEČNOSTI NÁRODŮ	24
2.1 Idea Společnosti národů	24
2.2 Pařížská mírová konference	33
2.3 Pakt o Společnosti národů	42
3. GENEZE ČESKOSLOVENSKÉ ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY....	50
3.1 Výchozí bezpečnostní situace Československa	50
3.2 Profilace československé zahraniční a bezpečnostní politiky	57
3.3 Československo a Společnost národů: od prvních úspěchů k první krizi	69
4. ZÁPAS O KOLEKTIVNĚ BEZPEČNOSTNÍ ZÁRUKY PRO STÁT	74
4.1 Projekt Smlouvy o vzájemné pomoci	74
4.2 Ženevský protokol	84
5. LOCARNO A NOVÝ BEZPEČNOSTNÍ ŘÁD	92
5.1 Od kolektivně bezpečnostního schématu ke garančnímu paktu	92
5.2 Vstup Německa do Společnosti národů	100
6. „DUCH LOCARNA“: PACIFISMUS NEBO KLID PŘED BOUŘÍ?	105
6.1 Předzvěst krize: revizionismus s německá „Mitteleuropa“	105
6.2 Briand-Kelloggův pakt: labutí píseň pacifismu?	109
6.3 Epilog : Likvidace války?	110

ZÁVĚR	115
PRAMENY A LITERATURA	123
PRAMENY	123
Tištěné	123
Mediální	129
LITERATURA	129
PŘÍLOHY	135
Seznam	135
A. Textové přílohy	136
B. Obrazové přílohy	145
ABSTRAKT (česky)	148
ABSTRACT (English)	149

« Boj mezi ideálem a skutečnou denní politikou je tvrdý a hrubý »

Edvard Beneš

ÚVOD

Diplomová práce je chronologicky vymezena léty 1919-1929, tedy obdobím ohraničeným Pařížskou (Versailleskou) mírovou konferencí a počátkem světové hospodářské krize. Toto období bývá označováno za éru snah o rekonstrukci, konsolidaci a pacifikaci Evropy před nástupem hospodářské a politické krize třicátých let, která pokračování těchto snah prakticky znemožnila. Práce se pokusí na pozadí širších mezinárodních souvislostí posoudit bezpečnostní politiku nově vzniklé Československé republiky s důrazem na snahu o získání kolektivně bezpečnostních záruk prostřednictvím členství v první mezinárodní univerzální bezpečnostní organizaci Společnosti národů (SN). V tomto kontextu je potom klíčové rozmezí let 1922/23-1924/5, tedy doba nejaktivnější činnosti Společnosti v kontextu evropského (i globálního) bezpečnostního zajištění, na níž se nemalou měrou podíleli také českoslovenští zástupci.

Cílem práce není podat vyčerpávající historický přehled, nýbrž retrospektiva snah první Československé republiky o bezpečnostní zajištění mladého státu v křehkém mezinárodním uspořádání po první světové válce, s důrazem na angažovanost ve Společnosti národů, za použití konceptuálního aparátu moderních bezpečnostních studií. Práce se pokusí na problematiku nahlédnout optikou bezpečnostní dimenze tzv. velkých teorií mezinárodních vztahů, tedy střetu idealismu (nebo také liberální teorie mezinárodních vztahů či v užším pojetí wilsonianismu a pacifismu) s realismem, který právě ve sledovaném období propukal a který je osvětlen v teoreticko-metodologickém ukotvení práce. Jednou ze základních třecích ploch tohoto sporu je způsob zajištění bezpečnosti. Na jedné straně stojí realistický důraz na svépomoc a priorita ozbrojených sil, na straně druhé idealistické snahy vybudovat systém kolektivní bezpečnosti spojený s pacifistickou otázkou omezení zbrojení/odzbrojení vedoucí v konečném důsledku až k transformaci soutěživého základu mezinárodních vztahů. Současně se práce bude snažit zjistit, do jaké míry Společnost národů naplnila ideál kolektivní bezpečnosti.

Referenčním objektem analýzy práce je československý stát. Předmětem analýzy je potom jeho bezpečnostní politika ve dvacátých letech 20. století a otázka, jakou pozici v této politice zastávala Společnost národů. Pro přesnější posouzení

pozice SN v bezpečnostní architektuře mladého Československa ji práce zasazuje do širšího kontextu hledání bezpečnostních záruk státu. Analýza potom bude probíhat na dvou úrovních. První úroveň analýzy se za pomoci konceptuálního aparátu českých bezpečnostních studií pokusí zodpovědět otázku, jak československá bezpečnostní politika obstála v procesu hledání bezpečnostních záruk pro stát. Druhá rovina analýzy vyplývá z úrovně první. Za použití teorií klasického realismu a idealismu posoudí, k jakým ideovým východiskům a prostředkům se v tomto procesu ČSR přiklonila.

Teorie realismu a idealismu nelze v tomto případě brát rigidně, neboť jsou, zejména v případě realismu, formulované hlavně ve vztahu k politice velmocí a větších států. Základní realistický důraz na svépomoc nemůže být pro malé státy, jakým byla i ČSR, vzhledem k jejich limitovaným kapacitám platný. U malých států je proto logičtější realistickou politiku vnímat jako snahu o zajištění bezpečnosti (*security*) státu všemi dostupnými prostředky včetně účelových aliancí s dalšími aktéry v systému mezinárodních vztahů. Autor se v práci pokusí soustavným hodnocením zásadních kroků československé zahraniční a bezpečnostní politiky, včetně jejích reakcí na proměny mezinárodněpolitického uspořádání, na základě teoretických modelů idealismu a realismu zjistit, zda lze bezpečnostní politiku ČSR ve sledovaném období přiřadit k jedné z těchto myšlenkových škol nebo je pro ni toto rozlišení naopak irelevantní. Pro větší přehlednost a pochopení souvislostí je práce psána chronologicky.

Práce se bude snažit obhájit hypotézu, že Edvard Beneš, který stál v čele československé zahraniční politiky po celé sledované období, formuloval svou zahraniční a bezpečnostní politiku idealisticky a podporoval idealistická/pacifistická řešení. Na bezpečnostní zajištění ČSR nicméně pohlížel realisticky a dobře si uvědomoval také limity Společnosti národů, přestože jeho entuziasmus (vyjádřený v mnoha úvahách a projevech) pro organizaci vzniklou do značné míry jako důsledek amerického idealismu a jeho aktivita na půdě organizace, mohly u něj působit dojmem plného zaujetí idealistickým světonázorem. Při této příležitosti je třeba podotknout, že „po většinu existence první Československé republiky stál v čele její zahraniční politiky dr. Edvard Beneš. Význam, který Společnosti národů přikládala československá zahraniční politika, tak byl výrazně určován osobním vztahem

Beneše k nově vytvořené organizaci“¹. Sám E. Beneš nazýval svůj přístup „realistickým idealismem“². Autor s tímto sebehodnocením souhlasí a pokusí se jej v práci obhájit. Bude argumentovat, že Československo se především v důsledku politiky velmocí ocitalo v permanentním realisticko-idealistickém dilematu. V této souvislosti bude práce obhajovat tvrzení, že zásadním cílem politiky E. Beneše bylo realistické zajištění bezpečnosti státu v nepříznivém geopolitickém prostředí, přičemž tento úkol pojímal mnohostranně a nespoléhal se pouze na jednu z možností (Společnost národů, velmoci, vlastní ozbrojené síly...). Ačkoliv podporoval idealistické myšlenky, které v případě jejich realizace poskytovaly malým státům široké bezpečnostní záruky, a snažil se je zdokonalovat, realisticky si uvědomoval, že malý stát obklopený nestabilními režimy se při zajišťování bezpečnosti nemůže spoléhat pouze na vlastní ozbrojené složky nebo dalšího dílčího aktéra mezinárodních vztahů, ale že je třeba hledat bezpečnostní záruky všude, kde to je možné. Autor bude obhajovat tvrzení, že v duchu této politiky přistupoval i ke Společnosti národů, která byla v důsledku svých značných limitů pouze jedním z pilířů československé bezpečnostní architektury, nikoli jejím základním stavebním kamenem. Při této příležitosti autor současně poukáže na aktivní a úspěšnou část zahraničněpolitické kariéry E. Beneše a její výsledky, které jsou dnes poněkud ve stínu pozdějších a často kritizovaných Benešových politických kroků.

Pro předejití zmatení názvů je nutné sjednotit terminologii, jelikož se pro označení Společnosti národů v (zejména starší) literatuře často objevují různé názvy (Liga, Svaz apod.). Základní terminologické rozlišení je důsledkem překladů anglického *League of Nations* a francouzského *Société des Nations*, které ostatně vyplývají z odlišného pojetí role Společnosti v USA a Francii. Československo se nakonec připojilo k francouzskému názvu „Společnost národů“. „V oficiálním překladu ve Sbírce zákonů a nařízení přijat byl název »Společnost národů« odpovídající názvu francouzskému, jenž dobře vystihuje obsah Paktu. »Liga« je silnější a Paktu méně vyhovující výraz. Název »svaz« neodpovídal by autentickým názvům ani obsahu, protože předpokládá svazovou moc, které Společnost národů podle Paktu nemá.“³ Pro ustavující dokument Společnosti národů vzešlý z Pařížské mírové konference a

¹ TRÁVNÍČKOVÁ, Zuzana: *Edvard Beneš a Společnost národů*. In: VESELÝ, Zdeněk (ed.): *Edvard Beneš, Československo, Evropa*. Praha 2005, s. 56.

² Srov. např. *O budoucnost Společnosti národů*. In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z let 1919-1924*. Praha 1924, s. 197.

³ HOBZA, Antonín: *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha 1931, s. 16.

později několikrát upravovaný bude v práci používán název Pakt o Společnosti národů, nikoli Charta či Úmluva o Společnosti národů, jak je občas také uváděno.

Pro zachování objektivitu výzkumu bude pozornost soustředěna především na primární dokumenty a prameny, jejichž systematickou analýzou práce dosáhne dílčích výsledků, z nichž se finálně pokusí sestavit komplexní obraz československé zahraniční a bezpečnostní politiky. Mnohé přehledové práce o dějinách mezinárodních vztahů se někdy až ironickým tónem omezují na konstatování, že Společnost národů byla ambiciózním projektem, který však neměl šanci na úspěch. SN vidí přitom chybně především optikou krize třicátých let. Přestože kořeny krize třetí dekády 20. století lze vysledovat již ve dvacátých letech, je tuto periodu potřeba vnímat také jako samostatný celek, v němž se do popředí dostávají mnohé ideje, které svou dobu v mnohém předstihly. Společnost národů si jistě zaslouží bližší pozornost, než jaké se jí v současné historiografii dostává. Britská historička M. Macmillanová v této souvislosti ironicky poznamenává, že „studium Společnosti národů se nyní zabývá už jenom hrstka excentrických historiků“⁴.

V českém prostředí zatím neexistuje jediná rozsáhlejší monografie na téma účasti Československa ve Společnosti národů, přestože toto téma představuje jednu z významných kapitol v dějinách československé zahraniční politiky. Československá politika ve SN by si však jistě zasloužila samostatné zpracování. Není v možnostech této práce postihnout veškeré detaily související se členstvím ČSR ve SN, ani to není autorovou ambicí, jedním z cílů této práce je však pokusit se v rozporu s tvrzením M. Macmillanové podnitit širší výzkum tohoto tématu a jeho detailnější monografické zpracování. K dispozici je poměrně velké množství pramenů, primární i sekundární literatury, která se tématu alespoň okrajově věnuje, nebo se zabývá jeho dílčími součástmi.

Tématicky relevantní literaturu a prameny lze rozdělit do několika skupin. První skupinu tvoří především telegramy a depeše z archivů československého ministerstva zahraničí, z nichž mnohé publikoval ve svých pracích, zejména v postupně vydávané kolekci *Dokumentů československé zahraniční politiky*⁵ ve spolupráci Ústavu mezinárodních vztahů, Univerzity Karlovy v Praze a Historického ústavu Akademie věd ČR, český historik PhDr. Jindřich Dejmek. Cennou pramennou

⁴ MACMILLANOVÁ, Margaret: *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*. Praha 2004, s. 97.

⁵ V této kolekci dokumentů zatím mj. vyšly publikace: „Československo na Pařížské mírové konferenci 1918-1920“; „Československá zahraniční politika a vznik Malé Dohody 1920-1921“; „Československá zahraniční politika v roce 1936“.

základnu představuje také další sborník J. Dejmka *Cirkulární telegramy 1920-1935* či sborník depeší E. Beneše *Edvard Beneš: diplomat na cestách (depeše za padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928)* autorů Jany a Jaroslava Čechurových. Na tomto místě by autor rád Dr. Dejmkovi poděkoval za jeho usilovnou a rozsáhlou vědeckou a publikační činnost, jež usnadnila vznik této diplomové práce.

Řada dobových právních a politických dokumentů byla rovněž publikována v časopise *Sborník zahraniční politiky* (od roku 1922 pouze *Zahranční politika*), jenž vycházel v letech 1920-1939 jako vůbec první periodikum pro studium mezinárodních vztahů u nás, nebo například ve sborníku *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva* vydaném vlastním nákladem profesorem Karlovy Univerzity, odborníkem na mezinárodní právo a zakladatelem právního odboru MZV Dr. Antonínem Hobzou v roce 1931. Některé základní prameny lze nalézt také ve sborníku *Československá zahraniční politika 1914 – 1945: dokumenty* Doc. Zdeňka Veselého.

Základem jakéhokoliv výzkumu československé zahraniční a bezpečnostní politiky i politiky ČSR na půdě Společnosti národů musí nutně být dva zásadní sborníky projevů, článků a úvah ministra Beneše *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924* a *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra Ed. Beneše 1924-33*.

V oblasti odborné literatury se problematice československé zahraniční a bezpečnostní politiky a okrajově také působení ČSR ve SN věnuje především již zmíněný J. Dejmek. Pravděpodobně nejpréhlednější a nejdetailnější zpracování tohoto tématu podává v nedávno vydané politické biografii Edvarda Beneše *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata*. Zatím vyšel pouze první díl s podtitulem *Revolucionář a diplomat (1884-1935)*. Mezi dalšími tématicky relevantními díly J. Dejmka je potřeba ocenit rovněž monografii *Nenaplněné naděje: politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu první republiky po konferenci v Mnichově (1918-1938)* nebo přehledovou monografii *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století řešící vztahy ČSR k jednotlivým velmocím a sousedním státům*. Některým dílčím otázkám se Dejmek věnuje také ve svých článcích v odborných časopisech, např. *Československo-britské politické vztahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1925-1936)*. *Moderní dějiny*, 1998, č. 6, s. 7-95.

Druhým historikem, jenž se problematice významně věnuje (především s důrazem na polovinu dvacátých let), je Radko Břach. Jeho monografie *Československo a Evropa v polovině dvacátých let* je cenným zdrojem pro posuzování locarnského bezpečnostního systému i vztahů ČSR s jednotlivými velmocemi v daném období. Značným přínosem jsou i jeho články v odborných časopisech, např. *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924*. *Historie a vojenství*, 1992, 41, č. 6, s. 30-47.

Samostatnou skupinu pak tvoří dobová literatura zejména díla samotného E. Beneše. Práce *Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika a Demokracie dnes a zítra* jsou vynikajícím zdrojem pro pochopení ideových východisek Benešovy zahraniční politiky a jeho vztahu k politickému idealismu a tedy i Společnosti národů. Benešova monografie *Německo a Československo* potom objasňuje východiska československé zahraniční politiky vůči svému nejdůležitějšímu sousedovi. Tématu Společnosti národů se ve svých pracích věnuje také Benešův nástupce ve funkci ministra zahraničních věcí a současně významný historik Kamil Krofta (např. práce *Společnost národů v mezinárodní politice* z roku 1936).

A konečně poslední skupinu české literatury představuje řada biografii a sborníků o osobě ministra Beneše a dílčích aspektech československé zahraniční a bezpečnostní politiky. Jedná se zejména o jubilejní sborníky a sborníky z různých konferencí. Zde je potřeba poukázat na sborník editora Z. Veselého *Edvard Beneš, Československo, Evropa* který se dotýká také Benešovy politiky ve Společnosti národů podobně jako nedávno vydaný sborník *Hledání jistoty v bouřlivých časech: Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Kromě již zmíněné Dejmkovy politické biografie E. Beneše, můžeme uvést také stručnější Benešovu biografii od Alexandra Orta *Edvard Beneš: diplomat a politik* z roku 1994.

V práci je použita rovněž zahraniční literatura. Nejkomplexnější obraz historie Společnosti národů podává americký žurnalista Elmer Bendiner v práci *A Time For Angels: The Tragicomic History of the League of Nations* z roku 1975. Přestože je práce postavena na rozsáhlém studiu značného množství dobových pramenů, je psána spíše odlehčeným žurnalistickým než rigidně vědeckým stylem. Přehledné, byť poměrně stručné, pojednání o Společnosti národů nabízí i práce doktoranda Université de Paris Michela Marbeaua s prostým názvem *La Société des Nations*. Také v zahraničních vědeckých časopisech lze nalézt značné množství odborných článků řešících různé aspekty Společnosti národů, např. článek Lorny Lloydové *The*

League of Nations and The Settlement of Disputes. World Affairs, 1995, 157, č. 4, s. 160-174.

Hodnotným zdrojem pramenů a literatury je rovněž internet. Originální znění řady důležitých mezinárodněprávních dokumentů (v angličtině) je přístupné v rámci tzv. *Avalon Project* (www.yale.edu/lawweb/avalon/avalon.htm) na stránkách právnické fakulty univerzity Yale. Řadu odborných článků lze vyhledat ve virtuálním archivu www.jstor.org.

Diplomová práce je členěna do šesti hlavních kapitol dále rozdělených na jednotlivé podkapitoly. První kapitola práce obsahuje teoreticko-metodologické ukotvení práce. Vysvětluje některé klíčové pojmy konceptuálního aparátu českých bezpečnostních studií a podává přehled idealistické a realistické teorie mezinárodních vztahů. Druhá kapitola práce sleduje proces vzniku Společnosti národů od prvních idejí až po její finální utváření na Pařížské mírové konferenci. Tento proces je klíčový pro pochopení finální podoby organizace, jejích limitů a jejího dalšího vývoje včetně procesu snah o zdokonalování jejích mechanismů. Proto je v práci tomuto procesu věnován poměrně rozsáhlý prostor. Součástí této kapitoly je také analýza ustavujícího Paktu o Společnosti národů. Třetí kapitola sleduje vznik a utváření československé zahraniční a bezpečnostní politiky. Analyzuje výchozí bezpečnostní situaci nově vzniklé republiky a zjišťuje, jak, a na základě jakých východisek, na ni československá bezpečnostní politika zareagovala. Současně sleduje počátky fungování Společnosti národů a úvodní vystoupení československé delegace na její půdě. Čtvrtá kapitola posuzuje proces snah o zdokonalení kolektivně bezpečnostních mechanismů SN, do nichž významně zasáhl i Edvard Beneš, a vliv neúspěchu tohoto procesu na další bezpečnostní postupy ČSR. V páté kapitole se práce soustředí na proces proměny mezinárodněpolitické konstelace v Evropě ústící až v podpis locarnských dohod a ustavení nového limitovaného bezpečnostního řádu. Kapitola hodnotí dopady tohoto nového systému na bezpečnostní politiku ČSR. A konečně šestá kapitola sleduje československou bezpečnostní politiku v éře tzv. „postlocarnského pacifismu“ a zdánlivě „definitivní likvidace první světové války“ až po počátek hospodářské a politické krize na počátku třicátých let.

Závěrem by autor rád upozornil, že citace z dobových pramenů a literatury jsou psány v původním znění a nemusí proto vždy odpovídat současným pravidlům českého pravopisu. Současně by autor rád velmi poděkoval vedoucímu práce Doc.

PhDr. Jiřímu Lachovi, Ph.D., M.A. za jeho trpělivost, cenné komentáře a připomínky při vzniku této diplomové práce.

1. TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC ANALÝZY

1.1 Česká bezpečnostní terminologie

Terminologie použitá v práci vychází z konceptuálního aparátu bezpečnostních studií. Přestože se konceptuální aparát bezpečnostních studií neustále vyvíjí na základě různých myšlenkových přístupů a jednotlivé pojmy mohou být vykládány různými způsoby, pro správný výklad zde aplikovaných pojmů si vysvětleme některé základní termíny, tak jak se jejich definice pokouší sjednotit česká bezpečnostní terminologie.

Bezpečnost (ve starší literatuře též „*sekurity*“) je pro teoreticko-metodologický rámec této práce zcela klíčový pojem. Angličtina rozlišuje dva pojmy *security* a *safety*, zatímco v češtině se pojem „bezpečnost“ nerozlišuje, proto je často vykládán poměrně široce. Miroslav Mareš doporučuje definici bezpečnosti jako stavu, „kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt (zpravidla národní stát, popř. i mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních hrozeb efektivně vybaven a ochoten při ní spolupracovat“⁶. **Národní (státní) bezpečnost** je potom „stav, kdy objektu (národnímu státu jako celku, nebo jeho podstatným atributům) nehrozí závažné ohrožení svrchovanosti, územní celistvosti, základům politického uspořádání, vnitřního pořádku a bezpečnosti (...). Ani jeho spojenci nejsou vystaveni hrozbám, které by v případě jejich aktivace vyžadovaly ozbrojenou či jinou rizikovou spoluúčasť. Objekt je schopen a ochoten potenciální hrozby rozpoznat a v maximální možné míře jim zamezovat, popřípadě je eliminovat.“⁷

Bezpečnostní studia dále rozlišují pojmy **vnitřní bezpečnost** a **vnější bezpečnost**. **Vnitřní bezpečnost** je „stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby ohrožující objekt (zpravidla národní stát, popř. mezinárodní organizaci) a jeho zájmy akcemi zevnitř a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních vnitřních hrozeb efektivně vybaven a k ní ochoten.“⁸ Jako klasický příklad lze uvést extrémistické či zločinecké skupiny. **Vnější bezpečnost** je potom „stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby zvnějšku pro objekt

⁶ MAREŠ, Miroslav: *Bezpečnost*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 17.

⁷ MAREŠ, Miroslav: *Národní bezpečnost*. In: ZEMAN (ed): c. d., s. 20.

⁸ MAREŠ, Miroslav: *Vnitřní bezpečnost*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 24.

(zpravidla národní stát, popř. mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních vnějších hrozeb efektivně vybaven a ochoten.“⁹

Bezpečnostní prostředí je klíčový pojmem pro hledání a formulaci východisek bezpečnostní politiky státu. „Bezpečnostní prostředí je vnější prostředí ovlivňující bezpečnostní politiku státu. Lze jím rozumět prostor nacházející se vně státních hranic, v němž se realizují a střetávají zájmy státu se zájmy jiných aktérů mezinárodních vztahů a v němž se odehrávají procesy, které mají významný vliv na úroveň bezpečnosti státu.“¹⁰ Proti termínu „bezpečnostní prostředí“ je třeba rozlišovat výraz **bezpečnostní situace**, jež „je výslednicí procesů a vztahů ve sféře nevojenské a vojenské bezpečnosti. (...) Je ovlivňována parametry vnitřní a vnější bezpečnosti státu a celým souborem aktivit zahraniční politiky, ekonomického rozvoje státu, sociální stability rozvoje demokracie a respektování lidských práv a souborem bezpečnostních důsledků, plynoucích ze smluvních závazků státu“¹¹.

Při analýze bezpečnostních otázek si vždy musíme nejprve stanovit **referenční objekt**, což je „jednotka, na jejíž bezpečnostní zájmy se odvolávají činitelé bezpečnostní politiky. Jménem referenčního objektu a jeho zájmů (zejména pak životních a strategických) se zdůvodňují všechna důležitá rozhodnutí v oblasti bezpečnostní politiky. Nejvýznamnějším a nejčastějším referenčním objektem je stát, který je v důsledku vestfálské vymezení jediným legitimním vykonavatelem síly“¹². Přestože po skončení studené války dochází k rozšíření referenčních objektů i na nestátní entity, pro potřeby této práce zůstává referenčním objektem (československý) stát. Každý referenční objekt pak má svůj bezpečnostní **zájem**, jenž je prosazován prostřednictvím bezpečnostní politiky jejími činiteli. „V oblasti analýzy politiky se zájem v užším pojetí často chápe jako cíl, kterého se snaží zkoumaný objekt (individuum anebo politická instituce, např. stát) dosáhnout.“¹³

K prosazování bezpečnostních zájmů zkoumaného objektu pak slouží **bezpečnostní politika**. Libor Frank ji chápe jako „nejobecnější a vrcholný program státu nebo uskupení států v oblasti obhajoby a obrany národních zájmů. Je obvykle stanovena na základě definice národních zájmů, analýzy bezpečnostního prostředí a klasifikace hrozeb a rizik a mezinárodních závazků, přičemž věnuje pozornost jak

⁹ MAREŠ, Miroslav: *Vnější bezpečnost*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 27.

¹⁰ FRANK, Libor: *Bezpečnostní prostředí*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 39.

¹¹ HLAVÁČ, Ivo: *Bezpečnostní situace*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 123.

¹² EICHLER, Jan: *Referenční objekt bezpečnostní politiky*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 174.

¹³ KRÍŽ, Zdeněk: *Zájem*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 61.

bezpečnosti vnitřní, tak bezpečnosti vnější. Deklaruje, jakým způsobem a při použití jakých prostředků hodlá aktér definující a provádějící bezpečnostní politiku hájit své zájmy¹⁴. Každou bezpečnostní politiku pak provádějí **činitelé bezpečnostní politiky**, kteří „přijímají rozhodnutí o bezpečnosti jednotlivých referenčních objektů. Činitelé bezpečnostní politiky nejčastěji mluví jménem národa nebo jménem mezinárodního společenství, zaštiťují se jeho nejvyššími bezpečnostními zájmy a v jeho jménu přijímají životně důležitá rozhodnutí“¹⁵. V této práci je činitelem československé bezpečnostní politiky především československá diplomacie reprezentovaná Edvardem Benešem, jenž funkci ministra zahraničních věcí zastával po celé sledované období, a do jisté míry také prezident T. G. Masaryk jako spoluvůrce československé zahraniční a bezpečnostní politiky.

Dalšími elementárními pojmy bezpečnostních studií jsou termíny **hrozba** a **riziko**, jež je třeba rozlišovat. Rozdíl mezi hrozbou a rizikem definuje Petr Zeman následovně. **Hrozba** je „primární, mimo nás nezávisle existující, vnější fenomén, který může nebo chce poškodit nějakou konkrétní hodnotu. Závažnost hrozby je úměrná povaze hodnoty a toho, jak si danou hodnotu ceníme. (...) Termín ohrožení je synonymem termínu hrozba“¹⁶. **Riziko** je potom dle P. Zemana „pravděpodobnost, že dojde ke škodlivé události, jež postihne danou hodnotu. Jinak je riziko možnost, že s určitou pravděpodobností vznikne událost, jež se liší od toho, co si přejeme. (...) Riziko je reakcí na hrozbu, též na stav naší připravenosti (zranitelnosti) a je spojeno s rozhodováním“¹⁷. V této souvislosti jsou pro tuto práci důležití také **aktéři bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru**, které Jan Eichler vnímá jako „ty činitele bezpečnostní politiky, kteří jsou původcem hrozby ozbrojené agrese (...). Mohou jimi být státy s agresivní politikou, diktátorské režimy“¹⁸.

Pro pochopení povahy organizace Společnosti národů je nutné správně definovat pojem **bezpečnostní spolupráce**. Jan Eichler ji definuje jako „souhrn vztahů mezi státy, které mají rozdílné bezpečnostní zájmy nebo mezi kterými byly nebo by mohly být konflikty. Tím se zásadně odlišuje od aliance, ve které se sdružují státy se stejnými bezpečnostními zájmy a se stejnými základními rysy bezpečnostní politiky. V rámci bezpečnostní politiky je vždy větší či menší nejistota, pokud jde o

¹⁴ FRANK, Libor: *Bezpečnostní politika*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 139.

¹⁵ EICHLER, Jan: *Činitelé bezpečnostní politiky*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 171.

¹⁶ ZEMAN, Petr: *Hrozba a riziko*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 93-94.

¹⁷ Tamtéž, s. 94.

¹⁸ EICHLER, Jan: *Aktéři bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 179.

zájmy druhé strany, na nižším stupni je otevřenost záměrů a vzájemná důvěra. Panuje větší či menší podezřívavost při vyhodnocování bezpečnostních opatření druhého účastníka bezpečnostní spolupráce“¹⁹.

Konflikt „můžeme definovat jako střet mezi jasně definovatelnými aktéry, kteří usilují o uplatnění svého zájmu v jedné nebo více shodných oblastech, přičemž tito aktéři pociťují vzájemný střet jako situaci, kdy zisk jedné strany znamená ztrátu strany druhé“²⁰.

Krize je „situace vážného, ale ne vždy transparentního narušení fungování určitého systému či jeho částí, spojená s potřebou časově a systémově adekvátního rozhodnutí a řešení“²¹.

1.2 První velká debata v mezinárodních vztazích

Meziválečné období, ohraničené léty 1919-1939, je v rámci akademické disciplíny mezinárodních vztahů označováno jako období tzv. „první velké debaty“. Jak píše Š. Waisová, „první debata mezi realisty a idealisty byla spíše než polemikou a sporem prezentací vlastních názorů obou přístupů na určitá základní témata a otázky.“²² V této době se akademická disciplína mezinárodních vztahů teprve utváří a hledá svá teoretická východiska a ukotvení. Teprve roku 1919 vzniká na Waleské univerzitě v Aberystwythu první katedra mezinárodních vztahů. První velká debata v mezinárodních vztazích vychází ze situace po bezprecedentně devastující první světové válce. Idealisté, v čele s americkým prezidentem Woodrow Wilsonem, hledají způsoby jak mezinárodní kooperací podobnému krveprolití v budoucnu zabránit a věří, že první světová válka bude také světovou válkou poslední (*war to end wars*). Vůči tomuto myšlenkovému přístupu se však profiluje realistická kritika. „Realismus byl reakcí na utopický liberalismus nikoliv v oblasti metodologie, ale v oblasti základních otázek o válce a míru.“²³

Obě první velké školy mezinárodních vztahů z dnešního pohledu představují v náhledu na mezinárodní politiku dva protikladné, ve své podstatě krajní, póly. Idealistická škola nabízí pohled extrémně pozitivní (optimistický), jež mnozí kritici

¹⁹ EICHLER, Jan: *Bezpečnostní spolupráce*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 51.

²⁰ PŠEJA, Pavel: *Konflikt*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 84.

²¹ HLAVÁČ, Ivo: *Krize*. In: ZEMAN (ed.): c. d., s. 112.

²² WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá voda u Pelhřimova 2002, s. 36.

²³ Tamtéž.

prohlašují za naivismus či utopianismus. Realistická škola oproti tomu podává stanovisko extrémně negativní (pesimistické, skeptické).

Ačkoli vypuknutí druhé světové války potvrdilo spíše teze realistů a wilsoniánský idealismus, přinejmenším na nějaký čas, pohřbilo, nelze idealistické škole upřít významné místo v dějinách mezinárodních vztahů. Širší liberální teorie mezinárodních vztahů, jejíž součástí je i wilsoniánský idealismus, zaujímá neoddiskutovatelnou pozici i v současné akademické debatě o povaze mezinárodních vztahů. Obě teorie lze považovat za dva zcela elementární pohledy na charakter mezinárodních vztahů, z nichž se postupem času derivovaly další teorie mezinárodních vztahů, institucí či režimů. Střet realismu s idealismem ovšem není pouze záležitostí mezinárodních vztahů. Je to odvěký spor lidských dějin, probíhající také ve filozofii či historii. Tento rozpor výstižně shrnuje prominentní postava klasického realismu E. H. Carr. „Antiteze utopie a reality – váhání vždy kolísající kolem bodu rovnováhy, které však rovnováhy nikdy zcela nedosáhne – je fundamentální antitezí objevující se v mnoha myšlenkových podobách. Dvě metody přístupu – inklinace ignorovat to co bylo a co je při přemítání o tom, co by mělo být a inklinace dedukovat to, co by mělo být z toho co bylo a co je – determinují protikladné přístupy ke všem politickým problémům. „Je to věčný spor“, jak říká Albert Sorel, „mezi těmi, kteří si představují svět tak, aby odpovídal jejich politice a těmi, kdo upravují svoji politiku tak, aby odpovídala světové realitě.“²⁴ Přímočařejší rozlišení podává Š. Waisová: „Zatímco většina idealistů se domnívá, že všeobecný společenský vývoj musí mít vliv na změnu mezinárodních vztahů, pro realisty nemá rozvoj a pokrok místo v mezinárodních vztazích; mezinárodní politika je sférou opakování“²⁵. Pro tuto práci je významná především bezpečnostní dimenze těchto dvou myšlenkových přístupů. Tedy otázka, jakými způsoby zajištění bezpečnosti dosáhnout. Elementární debata potom spočívá v kolizi konceptů národní a mezinárodní bezpečnosti, respektive bezpečnostního zajištění státu a mechanismu kolektivní bezpečnosti spojeného s postupným odzbrojováním.

Následující podkapitoly podají nástin idealistické teorie mezinárodních vztahů v kontrastu s teorií realistickou (viz také přehledná tabulka - textová příloha práce č. 1). Tyto dvě klasické teorie, respektive ideové přístupy, následně poslouží jako teoreticko-metodologický rámec samotné práce. Za pomoci těchto teorií se pokusí

²⁴ CARR, Edward H.: *The Twenty Years' Crisis*. New York 1964, s. 11.

²⁵ WAISOVÁ: *Úvod do studia...*, s. 37.

práce zodpovědět základní otázky. Jakou povahu měla československá zahraniční a bezpečnostní politika v letech 1919-1929? Jaká byla československá politika ve Společnosti národů? Podporovala bezpečnostní politika československé diplomacie v čele s Edvardem Benešem idealistická řešení, nebo naopak uvažovala realisticky? Jakou roli hrála SN v bezpečnostní politice ČSR? Považovala ČSR SN za unikátního garanta bezpečnosti státu, nebo si ponechávala prostor pro autonomní akci? Lze Edvarda Beneše jakožto nezpochybnitelného šéfa československé diplomacie v průběhu celého sledovaného období přiřadit k některé ze zmíněných myšlenkových škol?

1.3 Idealistická (wilsoniánská, liberální, utopická) teorie mezinárodních vztahů

Přestože má idealismus určité historické kořeny (např. sv. Augustin), profiluje se idealistická tradice až po první světové válce v souvislosti s myšlenkami na budoucí mírové uspořádání mezinárodních vztahů. Konflikt podle idealistů ukázal bezvýchodnost mocenské politiky. Proto je nutné nový světový pořádek založit na kooperaci a mírovém řešení sporů. Za otce idealismu bývá obvykle považován Woodrow Wilson, který propagoval poválečný pořádek založený na spolupráci a řešení sporů skrze mezinárodní organizaci Společnost národů. Jak však uvidíme v další kapitole, označovat Wilsona za jediného „otce idealismu“ by bylo chybné. Propuknutí druhé světové války principy idealismu zcela popřelo. Do popředí se dostává opět až po skončení konfliktu, zejména v americké zahraniční politice. Ovšem pouze na velmi krátkou dobu před začátkem studené války. O renesanci idealismu můžeme hovořit i po konci studené války. Lze tedy říci že, myšlenky idealismu vystupují do popředí vždy po skončení určité napjaté či válečné situace spolu s atmosférou víry v lepší budoucnost na základě poučení z minulosti.

Základní tezí idealismu je přesvědčení o možnosti spolupráce a trvalém míru v mezinárodních vztazích. Lidská přirozenost je podle idealistů dobrá a lidé proto mohou spolupracovat a usilovat o společné cíle. „Povaha nedostatků sociálního pořádku odpovídá stupni znalosti a chápání, zaostalým sociálním institucím nebo zkaženosti určitých vybraných jedinců či skupin.“²⁶ Významnou úlohu v idealismu hrají instituce a organizace, především pak mezinárodního charakteru. „Mezinárodní společenství se musí reorganizovat, aby byly odstraněny instituce, které činí konflikty

²⁶ KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. Praha 2001, s. 541.

a válku možnou.²⁷ Politický idealismus je založen na institucionalizaci míru, vládě práva a eliminaci mocenské anarchie. Zpochybňuje roli státu jako výhradního aktéra mezinárodních vztahů. Za rovnocenné aktéry považuje mezinárodní instituce, vnitrostátní subjekty, veřejné mínění atp. V důsledku toho odmítá jednoznačné oddělování domácí a zahraniční politiky. Idealisté věří v politický systém založený na morálce. „Idealistická logika vychází z toho, že trvalý mír se musí opírat o změnu norem MV.“²⁸ Věřící v možnost transformovat sobecké zájmy a stanovit národní a mezinárodní normy chování založené na míru, prosperitě, spolupráci a spravedlnosti. Idealisté se domnívají, že v takovém uspořádání nebudou ani politické elity, ani populace, vnímat válku jako přijatelný způsob prosazení svých zájmů. Idealisté tedy usilují o naprostou eliminaci války z mezinárodních vztahů. Vrcholným stadiem idealismu je vytvoření tzv. „světového státu“, řízeného mezinárodní organizací.

Nedílnou součástí idealistické terminologie je rovněž výraz *pacifismus*, jenž bývá někdy používán jako synonymum pro idealismus. K. Žaloudek pacifismus definuje stručně a obecně jako „hnutí, které z morálních důvodů odmítá jakoukoli válku“²⁹. Pro tuto práci je však jistě zajímavější širší pojetí pacifismu, jak jej vnímal Edvard Beneš. V díle *Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika* píše: „Pacifism znamená proti hrůzám války postavit lidství a respekt lidské osobnosti, proti šovinismu – rozumný patriotismus; proti mezinárodní anarchii, výlučnosti a egoismu národů a států – světovou organizaci mírovou, Společnost národů a zásadu solidarity a spolupráce všech států; proti vyřizování sporů železem – mezinárodní soudnictví; proti svévolnému rušení smluv a vyvolávání válek – společné zakročení a potrestání viníka sankcemi; proti zoufalému předhánění ve zbrojení – jeho omezení a jeho stálou mezinárodní kontrolu.“³⁰ V Benešově interpretaci tedy výraz pacifismus prakticky splývá s idealistickou politikou.

Společnost národů se měla v idealistických představách stát systémem *kolektivní bezpečnosti*. Pro lepší pochopení budoucího úsilí E. Beneše a jeho ženevských spolupracovníků a předejití záměny pojmu s *kolektivní obranou* definujme pojem *kolektivní bezpečnost*. Pro potřeby této práce zcela postačuje stručná definice kolektivní bezpečnosti od Šárky Waisové: „Zatímco aliance vytvářejí státy, které mají podobné smýšlení, zájmy a cíle, systém kolektivní bezpečnosti je

²⁷ Tamtéž, s. 542.

²⁸ DRULÁK, Petr: *Teorie Mezinárodních vztahů*. Praha 2003, s. 72-73.

²⁹ ŽALOUDEK, Karel: *Encyklopedie politiky*. Praha 1999, s. 329.

³⁰ BENEŠ, Edvard: *Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika*. Praha 1937, s. 58.

vytvořen státy, které se dohodnou, že nebudou vzájemné konflikty a spory řešit s použitím síly.³¹ V případě, že některý stát toto pravidlo poruší, hrozí mu kolektivní odvetná akce členů. Pro státy platí v rámci tohoto systému reciproční pravidla, normy jsou vytvářeny konsenzem. Od kolektivní obrany se kolektivní bezpečnost odlišuje tím, že „kolektivní obrana předpokládá, že státy znají hrozbu či nepřítele, proti němuž se sdružují. Systém kolektivní bezpečnosti je namířen proti neznámému a nspecifikovanému agresorovi ve snaze podpořit neznámou oběť. Systém kolektivní bezpečnosti se snaží regulovat mezinárodní chování nejen pomocí odstranění útočníka, ale také paralelní transformací soutěživého základu mezinárodních vztahů.“³² Systém kolektivní bezpečnosti je tedy zřetelně idealistickým konceptem. Jak Waisová správně dodává, problémem kolektivní bezpečnosti může být počet členů takového systému. Čím více členů je součástí kolektivně bezpečnostní soustavy, tím obtížnější je dosáhnout konsenzu o společné akci proti agresorovi. Tento problém se pochopitelně projevil i ve Společnosti národů.

Posledním důležitým termínem z hlediska bezpečnostního je v idealismu pojem *odzbrojení* resp. *snížení zbrojení*, který sehrál důležitou úlohu také v politice Společnosti národů. „Odzbrojení můžeme charakterizovat jako proces snižování stavu ozbrojených sil a vojenských výdajů, zničení nebo odstranění zbraní, ať rozmístěných nebo skladovaných, postupnou likvidací kapacity vyrábět nové zbraně, uvolnění a zařazení vojenského personálu do civilního života.“³³ Teoretické vymezení pojmů *odzbrojení*, *omezení zbrojení*, *regulace zbrojení*, *kontrola zbrojení* atp. není nicméně jednotné a v této věci stále probíhá akademická debata. Pro správné pochopení pojmu *odzbrojení* v období sledovaném v této práci (tedy ve 20. letech 20. století) je nejvhodnější široký výklad pojmu *odzbrojení* podaný jedním z předních odborníků na mezinárodní právo první Československé republiky Antonínem Hobzou. „Odzbrojení označuje jako souhrnný název, jímž se označují všechny akce směřující ke zmenšení zbrojení. Patří sem vedle omezení zbrojení také snížení zbrojení (*reduction des armaments*), tj. zmenšení zbrojení dosavadního, mimo to však také kontrola obchodu válečným materiálem, kontrola soukromé výroby válečného

³¹ WAISOVÁ, Šárka: *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Dobrá voda u Pelhřimova 2003, s. 78.

³² Tamtéž.

³³ ONDŘEJ, Jan: *Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti*. Plzeň 2005, s. 20.

materiálu, výměna informací o zbrojení a kontrola provádění odzbrojovacích předpisů.³⁴

Idealismus není, narozdíl od realismu, koherentní teoretickou školou, nýbrž spíše široce definovaným přístupem, přáním, jímž nelze vývoj mezinárodních vztahů jako celku vysvětlit. Například období bipolární konfrontace (studené války) je idealistickou teorií nepostižitelné. Může však dobře posloužit jako vhodný analytický rámec pro popsání určitých jevů, především pak prohlubující se mezinárodní spolupráce a integračních procesů. Dívá se spíše na budoucnost, než na přítomnost. Je proto více plánem budoucího uspořádání, než odrazem bezprostřední, každodenní reality. Shrneme-li výše uvedené, klíčovými termíny a koncepty v idealismu jsou univerzální morálka, vláda práva, prosperita, stabilita, spravedlnost, mezinárodní spolupráce a institucionalizace míru (mezinárodní organizace), mírové řešení konfliktů (mezinárodní arbitráž), odzbrojení, kolektivní bezpečnost a postupná eliminace války z mezinárodních vztahů.

1.4 Realistická teorie mezinárodních vztahů

Realismus má oproti idealismu delší historickou tradici, jeho vznik tedy není spojen bezprostředně se situací po první světové válce. Realistická tradice vychází z Thukydidových *Dějin peloponéské války*, myšlení Nicola Machiavelliho či Thomase Hobbesa. Právě hobbesovská teze „člověk člověku vlkem“ představuje při aplikaci na mezinárodní prostředí jedno ze základních myšlenkových východisek realismu. Pro realismus, o němž budeme hovořit v této práci, tedy v období mezi dvěma světovými válkami se vžilo označení klasický realismus. Klasický realismus se vyprofiloval jako kritický směr vůči snahám idealistů o pacifistickou proměnu mezinárodního řádu. Za hlavního představitele meziválečného realismu se považuje britský historik a diplomat Edward Carr, jenž jako vůbec první zavedl termín realismus do mezinárodních vztahů. Jeho klíčová práce *Dvacetiletá krize 1919-1939* reaguje na selhání nově budovaného mezinárodního pořádku (tzv. Versailleského systému) po první světové válce. Idealismus zde ztotožňuje s utopianismem. Další klíčovou postavou klasického realismu je německý emigrant, americký politolog Hans Morgenthau, jehož zásadní dílo *Politika mezi národy* však vyšlo až v roce 1948.

³⁴ Tamtéž, s. 24.

Klasický realismus předpokládá existenci anarchického mezinárodního prostředí v němž každý jednotlivý suverénní a jednotný stát, jenž je podle realismu základní jednotkou mezinárodního systému, hájí své zájmy a státy v něm navzájem soupeří. „V podmínkách anarchie soutěží státy mezi sebou o zajištění bezpečnosti, trhů a vlivu; tuto soutěž chápou státy jako hru s nulovým součtem. tj. zisk pro jednoho znamená automaticky ztrátu pro druhého.“³⁵ Konflikt je proto v realismu přirozený. Jan Karlas upřesňuje, že „realismus chápe jako základního aktéra mezinárodních vztahů *politické* skupiny, které v průběhu historického vývoje existovaly ve formě kmenů, městských států nebo národních států“³⁶. Oproti idealismu nevěří v univerzalistickou morálku světového společenství, tvrdí, že každý stát považuje svá individuální morální východiska za univerzálně platná. „Ve smyslu zajištění bezpečnosti státu je třeba, aby političtí vůdci státu měli při svém konání na mysli spíše výsledky, které jejich jednání přinese státu, než aby podléhali obecné etice. Pro realisty neexistují žádné universálně platné morální a etické zásady.“³⁷ Realismus tedy nepředpokládá existenci důvěry mezi státy v mezinárodním prostředí.

Nejdůležitějším zájmem každého státu je v realismu zajištění vlastní bezpečnosti, bezpečnost je zde pak „synonymem pro přežití čili zachování existence (*survival*)“³⁸ Na rozdíl od idealismu však realismus nesvazuje zajištění bezpečnosti s mezinárodní spoluprací, nýbrž se svépomocí každého jednotlivého státu. „Význam bezpečnosti se v realismu zařazuje pod rubriku *power*. Konceptuálně je synonymem bezpečnosti státu vůči vnějším hrozbám, jíž mělo být dosaženo zvyšováním vojenských kapacit.“³⁹ Mezinárodní instituce bývají v realistickém myšlení často přehlíženy nebo zpochybňovány, přičemž „většina realistů nepřistupuje k institucím jako k faktoru, který by ovlivňoval mezinárodní vztahy zásadním způsobem“⁴⁰. Tento přístup lze označit jako realistický institucionální skepticismus. „Realisté připouštějí tedy pouze *regulativní vliv institucí, to znamená, že instituce podle nich mohou ovlivňovat pouze jednání států.*“⁴¹

³⁵ WAISOVÁ: *Úvod do studia...*, s. 40.

³⁶ KARLAS, Jan: *Současné teorie mezinárodních institucí*. Mezinárodní vztahy, 2007, č. 1, s. 69.

³⁷ WAISOVÁ: *Úvod do studia...*, s. 40.

³⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – WILDE, Jawo de: *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno 2005, s. 31.

³⁹ TICKNER, Ann J.: *Re-visioning Security*. In: BOOTH, Ken – SMITH Steve (eds.): *International Relations Theory Today*. Oxford 1995, s. 176.

⁴⁰ KARLAS: c. d., s. 69.

⁴¹ Tamtéž, s. 70.

Aby své sobecké zájmy ochránily, státy zbrojí, čímž však pro ostatní státy představují čím dál větší ohrožení. Ostatním státům tedy podle realistické teorie nezbyvá, než reagovat taktéž zvýšenou mírou zbrojení, aby ochránily zase své zájmy. Tento koncept se označuje jako tzv. bezpečnostní dilema. Oproti idealismu je realismus koherentnější teoretickou školou, která se spíše snaží postihnout každodenní realitu, než aby předkládala jistá východiska a ideje, existuje však také v mnoha modifikacích. Klíčovými pojmy a koncepty realismu tedy jsou státocentrismus, moc, anarchické mezinárodní prostředí, nedůvěra, národní (státní) zájem, ohrožení, zajištění bezpečnosti a přežití, konflikt, rovnováha sil, zbrojení a bezpečnostní dilema.

2. PAŘÍŽSKÁ MÍROVÁ KONFERENCE A VZNIK SPOLEČNOSTI NÁRODŮ

2.1 *Idea Společnosti národů*

Většina dobových i novějších zamyšlení nad Společností národů začíná konstatováním, že myšlenka univerzální světové organizace k zajištění míru a spolupráce nebyla na počátku 20. století ničím novým. Odkazují na filozofii sv. Augustina, pokusy o vytvoření mezinárodního společenství křesťanských států z iniciativy krále Jiřího z Poděbrad nebo Svatou alianci. Jak však píše druhý ministr zahraničí první Československé republiky historik Kamil Krofta: „Všechny tyto pokusy o vytvoření vyšší mezinárodně právní organizace, třeba theoreticky dospěly namnoze daleko, trpěly nedostatkem mohutného podnětu, který by byl v rozličných národech světa probudil opravdový a velmi silný zájem o veliký problém, jenž by se byl měl řešiti, zvláště pak rozhodnou vůli řešení to provésti.“⁴² Takový impuls přišel až v podobě první světové války, první totální války v historii lidstva, jež svou bezprecedentní brutalitou a destruktivností s více než deseti miliony obětí zdánlivě definitivně završila tzv. vestfálskou soustavu mezinárodních vztahů založenou na neustálém zbrojení, neprůhledné síti tajných smluv a aliancí a rozpínavosti států a impérií a poskytla prostor pro myšlenky o zcela novém mezinárodním uspořádání vycházejícím z negativních zkušeností ze světové války. „Idea Společnosti [národů] vděčila za svůj původ obecně rozšířenému odmítnutí předválečné diplomacie, jíž byla se svým důrazem na rovnováhu sil, se svou horlivostí po tajných smlouvách a aliančních systémech a svým naléháním na intenzivní vyzbrojování přisuzována odpovědnost za vypuknutí první světové války.“⁴³ Přesto však „Společnost národů nevznikla *ex nihilo*. Byla výsledkem rozmanitých úvah nad organizací států a prvních nezdařených pokusů o její realizaci, z nichž si však její architekti vzali mnohá ponaučení.“⁴⁴

Tato kapitola si klade za cíl objasnit pozadí vzniku myšlenky Společnosti národů, přípravy konkrétních plánů na vládní i nevládní úrovni v USA, Velké Británii a Francii a jejich konfrontace až do začátku mírové konference v Paříži. Tento komplikovaný proces, na jehož počátku stály první, stále ještě abstraktní, myšlenky na nutnost zřízení mezinárodní mírové organizace a který vyústil až na Pařížské

⁴² KROFTA, Kamil: *Společnost národů v mezinárodní politice*. Praha 1936, s. 11.

⁴³ GILBERT, Felix – LARGE, David C.: *The End of The European Era: 1890 to the Present*. New York – London 2002, s. 173.

⁴⁴ MARBEAU, Michel: *La Société des Nations*. Paříž 2001, s. 6.

mírové konferenci podpisem Paktu Společnosti národů, měl rozhodující vliv na budoucí konkrétní podobu ženevské organizace i na povahu celého meziválečného mezinárodního řádu a tedy v konečném důsledku i na bezpečnost československého státu. Konfrontace koncepcí budoucí organizace byla ukázkovým střetem idealistických a realistických pohledů na mezinárodní vztahy. Přestože se klasičtí realisté k mezinárodním organizacím obecně stavějí skepticky, uznávají, že tyto mohou existovat, ale přiznávají jim maximálně regulativní vliv. Zásadní střet tedy neprobíhá na rovině, zda univerzální mezinárodní organizaci ano či ne, ale v otázkách, jakou podobu a pravomoci by tato organizace měla mít. Otázku která z myšlenkových škol se nakonec v této „velké debatě“ prosadila více a tak zásadněji ovlivnila budoucí podobu SN, se pokusí zodpovědět tato podkapitola.

Za předního myšlenkového inspirátora podoby nového mezinárodního systému založeného na spolupráci je všeobecně považován prezident Spojených států v letech 1913-1921 Woodrow Wilson, který se k myšlence „univerzálního sdružení národů“ přihlásil poprvé již 27. 5. 1916 v projevu před Ligou pro vynucení míru ve Washingtonu. Veřejně však své základní ideje a představy o poválečném mezinárodním řádu přednesl až 8. ledna 1918 ve vystoupení před americkým Kongresem na základě dokumentu, který se později stal známým jako tzv. *Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona*. Tento dokument se i přes svou nekonkrétnost později stal bezesporu nejznámějším inspiračním zdrojem pro vznik Společnosti národů, přestože, jak ukáží následující řádky, nebyl zdaleka jediný.

V otázkách bezpečnosti jsou důležité především body IV. a XIV. V bodě IV. Wilson uvádí, že budou dány „přiměřené záruky, dané a učiněné, že zbrojení států bude sníženo na nejnižší míru slučitelnou s domácí jejich bezpečností“⁴⁵. Bod XIV. stanovuje, že „musí se vytvořit všeobecné sdružení národů na základě zvláštních úmluv za tím účelem, aby se zajistila vzájemně politická a územní neodvislost jak malým tak velkým státům“⁴⁶. Na základě těchto dvou bodů lze odvodit dvě klíčové charakteristiky budoucího uspořádání v představách prezidenta Wilsona, a to odzbrojení na míru nutnou k obraně a vzájemné zajištění skrze mezinárodní sdružení či organizaci. Pro budoucí Československo je zásadní především bod X. „Národům Rakousko-Uherska, jejichž místo mezi národy přejeme si míti zabezpečeno a

⁴⁵ *Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona*. In: HOBZA, Antonín (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha 1931, s. 10.

⁴⁶ Tamtéž, s. 12.

zajištěno, budiž dána první možnost autonomního rozvoje.“⁴⁷ Přestože jediným národem, jemuž je jmenovitě přiznáno právo na vlastní nezávislý stát, zmíněným ve *Čtrnácti bodech*, jsou Poláci (bod č. XIII), příslib autonomie národům Rakouska-Uherska jistě představuje pro podporovatele budoucí samostatnosti Československa, jehož zahraniční legie nikoli nevýznamně zasáhly do bojů proti centrálním mocnostem, důležité povzbuzení. Definitivní rozhodnutí však měla přinést až mírová konference v Paříži. Z bodu X. můžeme vyvodit třetí charakteristiku navrženého mezinárodního systému – princip sebeurčení národů.

Kromě plánů pro poválečné teritoriální uspořádání jednotlivých států (body VI – XIII) obsahuje *Čtrnáct bodů* ještě další tři určující principy nové mezinárodní soustavy. Bod I prohlašuje, že jedinou možnou budoucí formou mezinárodních úmluv jsou „veřejné mírové úmluvy veřejně uzavírané, po nichž nebude už soukromých dohod mezinárodních jakéhokoli druhu; diplomacie bude vždy postupovati přímo a veřejně“⁴⁸. Tento bod je zřetelnou reakcí na soustavu vzájemně propojených i vzájemně se popírajících tajných dohod a aliancí mezi státy předválečného systému, které do značné míry přispěly k vypuknutí světové války a ovlivnily její průběh. „Bod III. potom žádá „co nejdokonalejší odstranění všech hospodářských překrad a zavedení rovnosti v hospodářských stycích , mezi všemi národy, které svolí k míru a sdruží se, aby jej zachovaly“⁴⁹. K odstranění obchodních bariér má dopomoci rovněž požadavek svobodné plavby po mezinárodních mořích obsažený v bodě II., který je jednak reakcí na zneužívání ponorek v průběhu války a současně snahou o zajištění volného přístupu k surovinám.

Shrneme-li tedy všechny zásadní principy obsažené ve *Čtrnácti bodech*, získáme přibližný obraz Wilsonem navrhovaného poválečného mezinárodního systému. Nová soustava má být založena na otevřené diplomacii, principu sebeurčení národů, vzájemném zajištění prostřednictvím mezinárodní organizace států, maximálním možným odzbrojením a hospodářské rovnosti mezi všemi státy (včetně volného přístupu k surovinám), které akceptují myšlenku mírové spolupráce. Wilsonem navržený mezinárodní systém zcela evidentně odpovídá teoretickým principům idealismu jako je otevřenost, spolupráce, rovnost či odzbrojení na míru nutnou k případné obraně. Wilson ve svých *Čtrnácti bodech* formuluje stanoviska

⁴⁷ Tamtéž, s. 11.

⁴⁸ Tamtéž, s. 9.

⁴⁹ Tamtéž.

amerických propagátorů idealismu a pacifismu, přesto lze stručný, teoretický a nepřiliš konkrétní dokument stěží považovat za komplexní „návod“ pro budoucí uspořádání, ale spíše jako jakousi velmi základní osnovu.

Představy amerických idealistů o poválečném uspořádání v Evropě logicky vycházely z americké zkušenosti. Ve výsledku je lze považovat za určitý pokus přenést model fungování Panamerické unie (která však nakonec ironií osudu ztroskotala) na evropskou úroveň. S touto myšlenkou přišel Wilsonův blízký spolupracovník plukovník Edward M. House, jenž byl americkým prezidentem vyslán roku 1918 do Evropy jako „zvláštní zástupce vlády Spojených států amerických“ s úkolem šířit myšlenky amerických idealistů v Evropě. „House prezidenta přesvědčil, že volné sdružení amerických národů se vzájemnými zárukami proti agresí a mechanismem pro mírové řešení sporů 'poslouží evropským státům jako model, až bude konečně dosaženo míru'.“⁵⁰

Wilson, často poněkud chybně nazývaný „otcem Společnosti národů“, však nebyl zdaleka jediným aktivním podporovatelem zřízení Společnosti národů a debaty o nové mezinárodní organizaci se neodehrávaly jen na americké půdě. O předběžných plánech a debatách, které předcházely Versailleské konferenci a založení Společnosti národů, detailně pojednává článek lektora Lakeheadské univerzity Petera Raffa *The Anglo-American Preliminary Negotiations for a League of Nations*, který osvětluje pozadí vzniku prvotních amerických a britských náčrtů Společnosti národů a jejich konfrontace. Autor poukazuje na promarněnou šanci zdrženlivého prezidenta Wilsona zahájit s britskými architekty nového uspořádání intenzivní předběžná jednání o podobě budoucí Společnosti národů, jeho neochotu navrhnout konkrétní opatření a v důsledku toho i jeho postupně klesající vliv na konečnou podobu této organizace.

Již v roce 1916 vydal tehdejší britský ministr blokády a jeden ze stěžejních architektů budoucí Společnosti národů Lord Robert Cecil *Memorandum on proposals for diminishing the occasion of future wars*, známější jako tzv. *Cecilovo memorandum*, které dle jeho vlastních slov představovalo „první dokument, v němž se objevuje oficiální britská podpora Společnosti národů“⁵¹. Podobně jako v případě pozdějších Wilsonových *Čtrnácti bodů* „lze toto memorandum jen stěží považovat za plán

⁵⁰ BENDINER, Elmer: *A Time for Angels: The Tragicomic History of the League of Nations*. New York 1975, s. 11.

⁵¹ CECIL, Lord Robert: *All the Way*. London 1949, s. 141.

Společnosti vzhledem tomu, že obsahovalo pouze tři konkrétní návrhy. Přesto předložilo základní principy, na nichž měla být Společnost postavena“, současně se tento dokument „stal prvním nástinem principů, jimiž se mělo řídit jakékoliv poválečné zřízení, jenž byl aktivně posuzován na vládní úrovni“⁵². Cecilovo memorandum, inspirované myšlenkami Sira Edwarda Greye, který prosazoval založení SN ve funkci britského ministra zahraničí již před rokem 1916, předpokládalo systém založený na období pro „vychladnutí emocí“ před vyhlášením válečného stavu, v jehož průběhu měla být svolána Konference velmocí, která se měla daným sporem zabývat. V případě, že by se stát odmítl podřídit rozhodnutí Konference velmocí, měly následovat sankce. Lord Cecil, jenž našel spojence pro prosazování svých idejí v osobě ministerského předsedy liberála Davida Lloyda George, si uvědomoval nutnost spolupráce s Američany a proto se obrátil na amerického prezidenta Wilsona, jehož se snažil přesvědčit, že spolupráce Británie a USA je pro úspěch projektu SN zásadní. Prezident Wilson se však zdráhal podpořit jakékoliv konkrétní návrhy s argumentem, že o všem má rozhodnout až mírová konference.

V Británii mezitím pokračovaly práce na přípravě britského projektu SN. Již 3. ledna 1918 byla vládou zřízena tzv. *Phillimorova komise*, která měla na základě *Cecilova memoranda* vypracovat britský plán SN. „Přístup tohoto výboru byl opatrný; odmítal utopické ideje světové federace a pragmaticky (realisticky) navrhoval, že by taková společnost měla být pouze pokračováním válečné aliance.“⁵³ Následně 5. ledna, tedy tři dny před proslovením Wilsonových *Čtrnácti bodů*, zveřejnil ministerský předseda Lloyd George válečné cíle Velké Británie, v nichž se opět objevila idea zřízení SN. Peter Raffo příhodně zhodnocuje situaci na počátku roku 1918 těmito slovy: „Nastala-li kdy příhodná doba pro anglo-americkou spolupráci, bylo to nyní. Nejenže se obě vlády veřejně vyslovily pro ideu Společnosti, ale k tomu, aby jejich spolupráce nesla ovoce, měly také muže na svých místech Cecila a House.“⁵⁴ Britské snahy však vždy narazily na zdrženlivost prezidenta Wilsona ke konkrétnější diskusi, prezident pouze pověřil plukovníka House neoficiálními rozhovory. Tuto promeškanou šanci je třeba spatřovat jako významný moment pro budoucí podobu jednání i výslednou podobu SN. „Wilson se nechtěl zabývat jednotlivostmi, dokud zuřila válka. To by mezi země Dohody jen vráželo klín a v nepřátelských zemích by

⁵² RAFFO, Peter: *The Anglo-American Preliminary Negotiations for a League of Nations*. Journal of Contemporary History, 9, 1974, č. 4, s. 155.

⁵³ MACMILLANOVÁ, Margaret: *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*. Praha 2004, s. 101.

⁵⁴ RAFFO: c. d., s. 158.

to mohlo vzbudit pocit, že Společnost národů je namířena proti nim. Pro něj byla idea Společnosti národů něčím neobyčejně rozumným a široce přijímaným, co samo vyrostlo ve zdravý organismus.⁵⁵ V této logice pokračoval i na konferenci v Paříži. Později se ukázalo, jak byla tato logika chybná.

Zatímco Wilson zveřejnil pouze svých nepříteliš konkrétních *Čtrnáct bodů*, dokončila britská *Phillimorova komise* 20. března svůj úkol a předložila ke schválení britský plán obsahující návrh ústavy SN. Tzv. „*interim report*“ zahrnoval návrh organizace, již měly tvořit výhradně světové velmoci zastoupené svými velvyslanci. Základem navrženého systému měly být principy arbitráže a smírného řešení sporů na půdě SN, systém sankcí proti státům nerespektujícím závazky paktu a povinná tříměsíční lhůta pro „vychladnutí emocí“ obsažená již v Cecilově memorandu, které se později staly základem článků XII, XIII, XV a XVI výsledného Paktu SN⁵⁶. Ve zprávě se však neobjevuje žádná zmínka o vzniku stálého mezinárodního soudního dvora, o odzbrojení či jiné úrovni (humanitární, ekonomické) mezinárodní spolupráce. Britský projekt lze tedy označit za spíše realistickou vizi, v níž má světovou bezpečnost garantovat pouze jistá obdoba „koncertu velmocí“ s regulativním vlivem.

Po vydání zprávy *Phillimorovy komise* se Lord Cecil ještě jednou pokusil o zapojení USA do diskuse prostřednictvím série dopisů s plukovníkem Housem. Až v tuto chvíli se House konkrétněji vyjádřil k plánu SN. Protože však šlo pouze o neoficiální výměnu názorů, nelze o jeho plánu hovořit jako o oficiálním americkém projektu SN. Přesto se lze oprávněně domnívat, že myšlenky vyjádřené Housem do značné míry korespondovaly s přístupem prezidenta Wilsona, pro nějž byl House v otázce SN nejbližším spolupracovníkem a myšlenkovým souputníkem. Zvláště vezmeme-li v úvahu skutečnost, že to byl právě House, kdo prezidenta přesvědčil o své představě SN vycházející z projektu Panamerické unie. Plukovník se v korespondenci vyjádřil, že by v mezinárodní morálce měl existovat „přísný etický kodex“⁵⁷. Na základě této myšlenky prosazoval princip, aby byla jakákoliv válka posuzována jako záležitost všech členů mezinárodního společenství. Podporoval myšlenku arbitráže s diplomatickými, finančními a ekonomickými sankcemi v případě neuposlechnutí. V případě nutnosti doporučoval uplatnění „fyzické síly“, přičemž tento termín blíže nespécifikoval.

⁵⁵ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 101.

⁵⁶ RAFFO: c. d., s. 159.

⁵⁷ Tamtéž.

Až v červenci požádal Wilson House, aby načrtl předběžný projekt SN, který by oponoval v USA vlažně přijatému Phillimorovu plánu. Na základě panamerického projektu, který byl pro Wilsona i House stále modelem pro budoucí SN, plán usiloval o garance teritoriální integrity a politické nezávislosti. Proti garanci hranic v Evropě se ovšem postavili Britové s argumentem, že takový systém přinese více problémů než užitku, a že musí existovat možnost revize smluv⁵⁸. Právě garance teritoriální integrity byla jednou ze stěžejních třecích ploch mezi americkými a britskými plány. Houseův náčrt dále předkládal komplikovaný systém arbitráže a odvolacích soudů a především zřízení mezinárodního soudního dvora. Tento bod, jenž do diskuse přinesl zcela nový element, představoval druhou významnou třecí plochu mezi americkými a britskými projekty. Zatímco Britové přivítali myšlenku mezinárodního soudního dvora příznivě, Wilson se paradoxně postavil proti. Na základě Houseova plánu sestavil prezident svůj projekt, prakticky totožný s Houseovým, ovšem vypustil z něj právě článek o mezinárodním soudním dvoru.

V Británii mezitím intenzivně pokračovaly práce na dalších úpravách projektů budoucí organizace. Listopadový plán britského ministerstva zahraničí poprvé doporučoval rozdělení organizace na dva orgány – konferenci velmocí zasedající jednou ročně a konferenci ostatních národů zasedající jednou za čtvrt roku. Toto rozdělení se pak stalo předobrazem skutečné institucionální struktury SN v podobě Rady a Shromáždění. Lord Cecil následně shrnul klíčové principy Phillimorovy zprávy a tohoto plánu do tzv. *Cecil Draft*. Pro budoucí podobu SN byl však klíčový až plán jihoafrického generála Jana Christiaana Smutse z 16. prosince 1918 vydaný pod názvem „*The League of Nations: A Practical Suggestion*“ a pod názvem „*The League of Nations: A Programme for the Peace Conference*“ představený britské vládě. Právě v něm se poprvé objevuje idea tří hlavních orgánů Společnosti – tedy Rady, Shromáždění a Sekretariátu, která byla později skutečně zanesena do Paktu SN. Projekt „trval na vytvoření mezinárodního sekretariátu koordinujícího humanitární, sociální a ekonomické aktivity, trval na vytvoření mírového světa, nikoliv pouze organizace řešící již probíhající konflikty“⁵⁹. V kontrastu s realistickou Phillimorovou zprávou zde, mezi britskými plány vůbec poprvé, zřetelně vystupují do popředí idealistické prvky. Přestože žádný jednotný oficiální britský plán nebyl schválen, široké podpory se dostalo plánům Cecila a Smutse, kteří spolu následně úzce

⁵⁸ Tamtéž, s. 160-161.

⁵⁹ MARBEAU: c. d., s. 10.

spolupracovali na mírové konferenci. Výsledkem tedy nebyl ani ryze realistický ani ryze idealistický plán, ale spíše logická syntéza obou přístupů.

Mezitím se Wilson, jako vůbec první americký prezident v historii, vydal oficiálně do Evropy. V posledním měsíci před mírovou konferencí se však v Anglii stále zdráhal konkrétněji hovořit o Společnosti národů. Poslední možnost pro předběžné oficiální anglo-americké rozhovory tak byla promarněna. Označovat Wilsona za jediného „otce Společnosti národů“, jak se často i ve vědeckých publikacích děje, je tedy velmi problematické. Johnson k tomuto jednoznačně uvádí: „Společnost národů nevymyslel Wilson, nápad vyšel z Británie.“⁶⁰ Je nesporné, že Wilson byl jedním z myšlenkových inspirátorů této organizace, na přípravě konkrétních plánů s Brity před začátkem pařížské mírové konference se však z různých důvodů odmítal podílet, což se v konečném důsledku odrazilo i na podobě Paktu SN.

Pro úplnost je třeba zmínit, že myšlenky na budoucí mezinárodní organizaci našly odezvu rovněž ve Francii. Nejprominentněji v této záležitosti vystupoval významný právník, politik a diplomat Léon Bourgeois, který je rovněž považován za jednoho z „duchovních otců“ Společnosti národů. Ten myšlenku univerzální organizace nadřazenou suverenitám členských států prosazoval již koncem 19. století. Počátkem roku 1917 ve Francii předsedal meziministerské studijní komisi pro Společnost národů, v létě 1918 pak založil Francouzské sdružení pro Společnost národů. Jeho aktivní podpora idealistických řešení však brzy narazila na politiku předsedy vlády, Georgese „Tygra“ Clemenceaua, tvrdého realisty, který se k samotné ideji univerzální mezinárodní organizace stavěl skepticky. Tato francouzská vnitřní kolize pak byla zřetelná i na Pařížské mírové konferenci. Meziministerskou komisi pro Společnost národů nicméně Clemenceau nechal pracovat a mohly tak vzniknout základní obrysy francouzského projektu SN. Klíčové aspekty tohoto plánu shrnuje ve svém článku Scott Blair: „Jedná se o trvalou federaci států tvořenou původně pouze mocnostmi spojenými, přidruženými a neutrálními demokratickými státy, přičemž si každý stát má zachovávat svoji národní suverenitu. Společnost je reprezentována mezinárodní Radou tvořenou zástupci jmenovanými jednotlivými vládami a pověřenými udržováním míru. Stávající mezinárodní právo má být nahrazeno účinným systémem urovnávání konfliktů. Společnost národů má mít

⁶⁰ JOHNSON, Paul: *„Dějiny dvacátého století.“* Praha 1991, s. 36.

v tomto systému k dispozici řadu nástrojů a pravomocí: soudní tribunál, diplomatické, právní a ekonomické sankce, vojenská opatření včetně ustavení mezinárodních sil pod záštitou stálého generálního štábu“⁶¹. Francouzský plán šel tedy zřetelně v úvahách nejdále. O volné federaci států neuvažovali ani Američané, ani Britové. Podobně důležitou myšlenku mezinárodních ozbrojených sil podpírajících mechanismy SN uznal v anglosaském táboře pouze Lord Cecil. Jednání komise pro SN na mírové konferenci potvrdila, že ambiciózní francouzský plán nemá naději na úspěch.

Posuzujeme-li představy amerických idealistů v čele s Wilsonem a Housem o budoucí podobě SN, je třeba zohlednit fakt, že „základním cílem Houseovy mise bylo přivést svět k míru za Wilsonových podmínek: ne dočasný mír, nýbrž věčný tisíciletý mír, ne alianci vítězů, nýbrž organizaci národů založenou na cti, spravedlnosti a právu. Měl přinést americké světlo do temného světa.“⁶² Zde do popředí zřetelně vystupuje konfrontace amerických plánů (byť neoficiálních) s britskými. Přestože se jejich představy do jisté míry shodovaly (např. systém arbitráží a sankcí), základní přístup byl odlišný. Zatímco Britové zpočátku prosazovali spíše realistický model aliance vítězů (velmocí) s regulativním vlivem garantující světovou bezpečnost bez dalších dimenzí spolupráce a bez teritoriálních garancí, Američané usilovali v duchu idealismu o kompletní morální přeměnu celého světového řádu. Američané hledali způsob, jak zabránit budoucím konfliktům, tedy jak v duchu idealismu odstranit válku z mezinárodních vztahů, kdežto Britové se soustředili pouze na hledání způsobu, jak budoucí konflikty regulovat. Určité idealistické prvky lze mezi britskými projekty vysledovat až ve Smutsově plánu. „Oba národy toužily po uspořádání, jež by zajistilo budoucí stabilitu, avšak jejich historická pozadí a geografické pozice určily, že se pokusí najít stabilitu rozdílnými způsoby.“⁶³

Velkou výhodou Britů byla bezesporu jejich intenzivní a vládou podporovaná příprava konkrétních plánů ještě před začátkem mírové konference. Jak Peter Raffo výstižně dodává „britské ideje byly mnohem pokročilejší než americké. Možná díky této výhodě byly britské plány mnohem realističtější. Cecil například mnohem pohotověji uznal vyhlídku na ozbrojené síly, které by podpíraly mezinárodní právo

⁶¹ BLAIR, Scott: *Les origines en France de la SdN: La Commission interministérielle d'études pour la Société des Nations, 1917-1919*. Relations internationales, 1993, č. 75, s. 290-291.

⁶² BENDINER: c. d., s. 3.

⁶³ RAFFO: c. d., s. 160.

Společnosti.“⁶⁴ Zatímco Wilson tedy odjížděl na mírovou konferenci do Paříže s jediným všeobecným plánem, Britové se mohli prezentovat hned několika oficiálními a konkrétnějšími plány budoucí organizace. Nelze říci, že by přesto Wilson na Pařížské mírové konferenci nehrál v přípravě SN klíčovou roli, v okamžiku bezprostředně před jejím zahájením však byli Britové v problematice SN mnohem pokročilejší, což se odrazilo i na podobě konkrétních opatření budoucího Paktu. Není proto překvapující, že Lord Cecil později při rozhovoru s Wilsonem na počátku mírové konference zaznamenal, „že Wilsonovy představy o Společnosti národů jsou z velké části vypůjčeny od Britů“⁶⁵.

Otázky, které prvky z projektů popsanych v této části (pro větší přehlednost shrnuté v textové příloze práce č. 2) nakonec převážily a staly se součástí Paktu SN, jak vyvrcholila jednání o podobě Společnosti národů a jak do nich zasáhlo nově vzniklé Československo, se pokusí zodpovědět následující podkapitola.

2.2 Pařížská mírová konference

18. ledna 1919 byla v sídle francouzského ministerstva zahraničí v pařížském Quai d'Orsay slavnostně zahájena mírová konference, jež měla, kromě vypořádání se s poraženými agresory, vyřešit mnohé další otázky, jež vyvstaly v souvislosti s právě ukončenou válkou. Bezprecedentní rozsah doposud největšího válečného konfliktu v dějinách, předurčil také bezprecedentní rozsah tohoto summitu. Pařížská, nebo též Versailleská, mírová konference byla do té doby nejrozsáhlejším, nejreprezentativnějším a rovněž nejkomplicovanějším mírovým zasedáním v historii diplomacie. Na konferenci bylo pozváno celkem 32 delegací států Dohody a jejich spojenců včetně některých nově vzniklých států, mezi nimi i delegace československá. Celkový počet delegátů na konferenci přesáhl tisícovku, doprovodných pracovníků bylo ještě více. Paříž se na okamžik stala „metropolí světa“.

Od počátku patřilo hlavní slovo reprezentantům vítězných mocností. Tato skutečnost pak ovlivnila celkovou podobu konference stejně jako absence poražených mocností, jež taktéž představovala naprosté novum v dějinách mírových konferencí. Účastnické státy byly na konferenci rozděleny do čtyř skupin. První skupinu tvořily mocnosti se zájmy „všeobecného charakteru“ dále rozdělené na mocnosti spojené (Velká Británie, Francie, Itálie) a mocnosti přidružené (USA a

⁶⁴ Tamtéž, s. 161.

⁶⁵ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 104.

Japonsko). Do druhé skupiny patřily státy „s dílčími (zvláštními) zájmy“, které se měly účastnit pouze jednání týkajících se řešení jejich problémů. Do této skupiny patřilo mimo Belgie, Polsko, Jugoslávii, Čínu a další země také Československo. Do třetí skupiny pak spadaly státy, které za války rozvázaly s Německem a jeho spojenci diplomatické styky (Ekvádor, Peru, Uruguay) a konečně čtvrtá skupina byla vyhrazena neutrálním státům.

Oficiálně nejvyšším orgánem celé konference bylo Plenární zasedání, jehož se účastnili členové všech delegací. Z logiky charakteru konference však záhy vyplynula podřízená pozice Plenárního zasedání vůči Radě. Zasedání se sešlo v průběhu celé konference pouze osmkrát a jeho role se v podstatě omezila pouze na schvalování stanovisek Rady. Ačkoliv vedoucí orgán konference původně tvořili zástupci pěti vítězných mocností (Francie, USA, Velká Británie, Itálie a Japonsko), tedy tzv. Rada pěti, případně Rada desíti zahrnující vrcholné představitele jednotlivých delegací a jejich ministry zahraničí, reálně připadlo privilegované a rozhodující postavení pouze skupině tří vítězných mocností, respektive jejich vrcholným představitelům – francouzskému ministerskému předsedovi Georgesu Clemenceauovi, britskému premiérovi Davidu Lloyd Georgeovi a americkému prezidentovi Woodrow Wilsonovi (tzv. Rada tří). „Clemenceau vedoucí pozici těchto států lapidárně zdůvodňoval tím, že postavily nejvíce vojáků a tudíž mají právo rozhodnout i mír.“⁶⁶ Tento elitářský, byť svým způsobem ospravedlnitelný, přístup tří vítězných velmocí představoval jeden ze zásadních faktorů, které určily podobu celé konference i jejích konkrétních výsledků, včetně jednání o podobě budoucí Společnosti národů. „Třebaže byl takový mechanismus do jisté míry opodstatněný především předcházejícím válečným úsilím velmocí a také jejich předpokládanou příští odpovědností za budoucí mír, pro zástupce řady menších států včetně formálního šéfa československé delegace K. Kramáře byl samozřejmě bolestivým rozčarováním. Méně již pro Beneše, který – snad i realističtější než Masaryk v Praze – brzy odhadl trendy ovládající mírová jednání a v tom duchu také postupoval.“⁶⁷ Československo tedy bylo stejně jako všechny ostatní participující státy kromě pěti, resp. tří velmocí (Japonsko vcelku logicky zajímaly pouze otázky týkající se Tichomoří a Itálie konferenci před jejím koncem načas demonstrativně opustila)

⁶⁶ VESELÝ, Zdeněk: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*. Praha 2005, s. 33.

⁶⁷ DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš – Politická biografie českého demokrata (část I.)*. Praha 2006, s. 232.

vyloučeno z hlavních jednání a účastnilo se pouze zasedání některých z celkem 58 výborů a komisí týkajících se pro něj relevantních dílčích záležitostí.

Pařížská konference se od počátku nesla v duchu konfrontace rozdílných přístupů a koncepcí a očekávání jednotlivých velmocí, což její průběh dále značně komplikovalo. Na jedné straně Británie spolu s Francií ke konferenci přistupovala v duchu klasické diplomacie, tedy věcně a realisticky. „Naproti tomu prezident Wilson se snažil podle svých představ profesora státovědy a idealisticko humanistických přístupů prosadit vedle uzavření mírových smluv s jednotlivými státy také nový systém mezinárodních vztahů, obecně deklarovaný v rámci jeho 14 bodů, který by měl být zárukou, že se válečná apokalypsa v budoucnu již nebude opakovat. Z toho důvodu také naléhal, aby náležitá pozornost byla věnována ustavení nové mezinárodní organizace k zabezpečení tohoto úkolu v podobě Společnosti národů. Ta by podle něho měla namísto mírových smluv převzít také řešení některých úkolů plynoucích z mírových smluv.“⁶⁸ Pro Británii a zejména pro Francii však byly důležitější věcné otázky vypořádání se s poraženými státy, především Německem. Rozdíly ovšem panovaly také v přístupu k této otázce. Válkou nejvíce postižená Francie vystoupila vůbec s nejtvrďšími požadavky v podobě ekonomických, vojenských a územních sankcí vůči Německu, které měly zajistit takové oslabení Německa, aby již nikdy nemohlo nijak vojensky vystoupit a ohrozit své sousedy. Francouzský přístup byl tedy mimořádně realistický. V protikladu k němu stál přístup americký, který v rámci idealistické snahy o celkovou proměnu systému mezinárodních vztahů o tak tvrdé podmínky pro Německo neusiloval. Konfrontace idealistického pohledu s realistickým zřetelně prostupovala celým průběhem konference. „Chtěl-li prezident Wilson mírovými podmínkami, mezi nimiž od počátku vynikal projekt nové internacionální instituce, budoucí Společnost národů, vytvořit „svět bezpečný pro demokracii“, státníci evropští celkem oprávněně namítali, že – řečeno G. Clemenceauem – žili ve světě, 'kde bylo dobrým mravem demokraty střílet'. Kolize demokratických univerzalistických vizí, zastávaná především Američany, s „reál-politickým“ přístupem Francouzů i dalších zástupců dohody – a samozřejmě i delegacemi většiny menších států na konferenci přizvaných – měly pak poznamenat celé následující jednání do té doby největšího mezinárodního mírového kongresu v dějin diplomacie.“⁶⁹

⁶⁸ VESELÝ: *Přehled...*, s. 34.

⁶⁹ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 231.

Zatímco Francie uvažovala lokálně, snažila se zabránit dalšímu ohrožení ze strany Německa co největším oslabením svého faktického konkurenta v systému evropských mezinárodních vztahů a zajistit tak především svou vlastní bezpečnost, Wilson v čele americké delegace přemýšlel globálně a idealisticky usiloval o přeměnu soustavy mezinárodních vztahů tak, aby v ní již pro válku vůbec nebyl prostor. Právě ve své době nové spojení „zajištění bezpečnosti“ je klíčové pro pochopení povahy budoucí francouzské zahraniční politiky, s níž byla československá diplomacie tak úzce spojená. Výstižný výklad francouzského vnímání obsahu tohoto pojmu podává R. Břach. „Francie byla tehdy [na mírové konferenci] v lesku válečného vítězství, ale za jejím počínáním se již zračil strach. Tak se zrodil pojem bezpečnosti. Ve své době nečasový, protože vítěz nebyl nikým ohrožován, když se však spočítaly ztráty na životech a majetku, začala se Francie obávat o svou budoucnost a hledala záruky, které by jí vítězství zajistily.“⁷⁰ V tomto bodě se zanedlouho setkaly bezpečnostní zájmy Francie a Československa.

Britská pozice na mírové konferenci se nacházela někde mezi tvrdým francouzským realismem a globálnějším americkým idealismem a humanismem. Na jednu stranu měla Británie zájem o německé reparace, aby mohla splácet válečný dluh USA, a o německé kolonie, na druhé straně si však britští představitelé dobře uvědomovali vysoké riziko hrozícího sociálního rozvratu v Německu, kterého by mohla využít bolševická hnutí podobně jako v Maďarsku. Proto se spolu s USA přiklíněli spíše k nutnosti rychlé politické a ekonomické stabilizace Německa.

Prvním konkrétním výsledkem Pařížské konference byl překvapivě 14. února představený návrh Paktu o Společnosti národů. Na přípravě tohoto dokumentu, a budoucí podoby Společnosti vůbec, pracovala jedna z komisí konference, tzv. „komise hotelu Crillon“ podle sídla americké delegace, kde se komise scházela, pod předsednictvím amerického prezidenta W. Wilsona. „Wilson jim energicky předsedal, bránil veškerým diskusím o detailech a tlačil Společnost národů tam, kam chtěl.“⁷¹ Americký prezident pronesl řeč o potřebě Společnosti národů již 25. ledna 1919 v průběhu druhého plenárního zasedání mírové konference. Prosazoval, aby byl budoucí Pakt o Společnosti národů integrován jako preambule všech budoucích mírových smluv, což se mu nakonec podařilo. Následně 3. února byla ustavena zmíněná komise pro Společnost národů. Americkou pozici zastával pochopitelně sám

⁷⁰ BŘACH, Radko: *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha 1996, s. 37.

⁷¹ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 105.

předseda komise Wilson a jeho blízký spolupracovník House, britský projekt reprezentovali, opět nikoli překvapivě, Lord Cecil a generál Smuts. Francii v komisi zastupovali Léon Bourgeois a právník Ferdinand (Fernand) Larnaud. Zajímavé je, že ani Lloyd George, ani Clemenceau se členy komise stát nechtěli. Ray Baker, Wilsonův tiskový mluvčí k tomu uštěpačně poznamenal: „Rádi (...) pozorovali plně zaměstnaného Wilsona, zatímco sami si svým obvyklým způsobem dělili kořist.“⁷² Skeptický realista Clemenceau, který Bourgeois považoval za blázna navíc práci svých zástupců v komisi ignoroval.

Itálie do komise delegovala premiéra V. Orlanda a senátora Scialoju. Zastoupeno bylo rovněž Japonsko a původně pouze dva zástupci menších zemí, později velmoci ustoupily a povolily nominovat další tři zástupce (v komisi pak zasedli zástupci Belgie, Brazílie, Portugalska, Číny a Srbska). „Tato komise představovala nejskvěleji obsazenou skupinu ze všech, které na mírové konferenci vznikly.“⁷³ Československo zatím v komisi zastoupeno nebylo. Wilson, který tolik prosazoval právo národů na sebeurčení a idealistickou univerzalitu, se vůbec k účasti menších států v komisi stavěl nepříznivě. Stejně tak představitelé Francie a Británie s permanentním argumentem, že velmoci stála válka nejvíce úsilí, a proto mají právo rozhodovat samy. Diplomaté mnoha menších zemí se nicméně snažili využít přítomnosti tolika reprezentantů světových mocností v Paříži i velkolepé atmosféry počátku Pařížské koference plné nadějí, získat podporu a nezůstat stranou v procesu „proměny světového pořádku“.

Mezi nimi byl i člen československé delegace, aktivní Edvard Beneš, prozatímní ministr zahraničí, jenž se snažil získat pro Československo a jeho prozatímní vládu definitivní mezinárodní uznání. „Cecil a Balfour odmítli přijmout francouzskou uznávací formuli, jež Benešovu Československou národní radu označovala "jako primární základ" budoucí československé vlády, jelikož Čechům, dle jejich slov, neponechávala dostatečný prostor pro výběr jiné podoby vlády.“⁷⁴ Beneš se o pomoc obrátil na Wickhama Steeda, vlivného editora londýnských *Times* a Masarykova přítele z dob jeho londýnského pobytu, který posloužil jako prostředník. Slovní spojení „primární základ budoucí vlády“ Steed diplomaticky přeformuloval na

⁷² Slova Raye Barkera, citováno dle: MACMILLANOVÁ: c. d., s. 105.

⁷³ MARBEAU: c. d., s. 13-14.

⁷⁴ BENDINER: c. d., s. 83-84.

„pověřenou vládu“⁷⁵. V této podobě britský Foreign Office přijal prohlášení bez problémů. Překvapený Beneš byl touto britskou diplomatickou magií, na níž zatím nebyl zvyklý, zaskočen, přesto mohl do Prahy s radostí oznámit britský souhlas s uznáním československé vlády.

Komise pro přípravu SN měla k dispozici několik dokumentů, připravených ještě před zahájením konference, na jejichž základě měl vzniknout Pakt Společnosti národů. Mezi ně patřil za americkou stranu Houseův, Wilsonem upravený, návrh Paktu, za britskou stranu pak Smutsův projekt *The League of Nations: A Programme for the Peace Conference* a plán Lorda Cecila. Překážkou pro Francouze se stal ministerský předseda Clemenceau, který nikdy myšlenku Společnosti národů příliš nefavorizoval a upřednostňoval tradiční diplomacii založenou na rovnováze sil a alianční politice, tedy přesně ten typ diplomacie, který se idealisté v čele s Wilsonem snažili překonat a nahradit univerzální spoluprací na udržení míru. Po osobním setkání s plukovníkem Housem se však dokonce nechal přesvědčit, aby podpořil anglo-americký projekt na úkor francouzského. House přistoupil na Clemenceauovo realistické uvažování a přímočaře ministerskému předsedovi vysvětlil, že „Společnost národů bude pro Francii prakticky jedinou zárukou bezprostřední anglo-americké pomoci v případě německé agrese“⁷⁶.

I přes rozpory přístupů a koncepcí mezi Brity a Američany v otázce SN před zahájením konference (viz podkapitola 2.1) se oběma stranám podařilo vcelku snadno a rychle shodnout na základních (byť poměrně nekonkrétních) opatřeních a všechny projekty sloučit do jednoho společného plánu (tzv. *Hurst-Miller Draft*). „Britská a americká delegace začaly spolupracovat v dokonalé harmonii“⁷⁷ Všechna následující zasedání komise potom fakticky řešila pouze výhrady ostatních zúčastněných stran vůči tomuto návrhu. První takovou vážnější výhradou byla rozepře ohledně zastoupení menších států v Radě budoucí SN, která pochopitelně zajímala i tehdejší představitele Československa a především podporovatele vzniku této organizace Beneše. Wilson, podporovaný Cecilem, zastával názor, že v Radě by měly být zastoupeny pouze vítězné mocnosti. „To nebylo důsledkem cynické změny Wilsonova smýšlení. Stále se jistě viděl jako jejich [menších zemí, pozn. aut.] zastávce, cítil však, že jejich demokratická práva může zajistit pouze laskavá

⁷⁵ Tamtéž, s. 84.

⁷⁶ Tamtéž, s. 91.

⁷⁷ MARBEAU.: c. d., s. 15.

autokracie.⁷⁸ Malé země se však s tímto pohledem nesmířily a ústy svého mluvčího belgického advokáta Paula Hymanse požadovaly rozšíření komise pro SN o zástupce čtyř dalších zemí – Řecka, Polska, Rumunska a také Československa. Wilson a Cecil dali o tomto návrhu hlasovat a k jejich překvapení a k radosti menších zemí byl návrh odsouhlasen. 9. ledna se tedy mohli zástupci čtyř dalších menších zemí včetně Československa zúčastnit v pořadí čtvrtého zasedání komise. Československo v komisi zastoupil premiér K. Kramář, jenž zde především realisticky „usiloval o náklonnost velmocí proti vyhlídce spojení Rakouska s Německem, v němž spatřoval ohrožení svého mladého státu“⁷⁹.

Představitelům velmocí se přesto nakonec podařilo prosadit, aby Radu SN tvořili zástupci spojených a přidružených mocností (tedy Spojených států, Británie, Francie, Itálie a Japonska) a pouze čtyři další členové zvolení ve Shromáždění dvoutřetinovou většinou na dobu, kterou si sami stanoví. Wilson tentokrát jednal více pragmaticky, chtěl pouze aby se budoucí SN příliš nerozměňovala a její řízení zůstalo konzistentně v rukou velmocí odpovědných za světový řád.

Druhá a ještě zásadnější překážka v jednáních komise nastala v otázce donucovacích prostředků, jimiž by SN měla disponovat. Nepřímo tak byla položena otázka jak velkou, a zda vůbec nějakou, část své státní suverenity jsou členské země ochotny obětovat. Přestože po Clemenceauově požehnání projektu SN anglosaská média proklamovala nezpochybnitelnou změnu v přístupu Francie k myšlence Společnosti národů a faktické vítězství Wilsonových idejí, realistický základ francouzského uvažování zůstal. „Mnozí francouzští oficiální představitelé trvali na tom, aby Společnost národů byla pokračováním válečné aliance proti Německu.“⁸⁰ Právě francouzští zástupci v čele s Léonem Bourgeoisem jako první vyjádřili myšlenku, která se později pro efektivní fungování SN ukázala jako klíčová, a to myšlenku potřeby společných mezinárodních ozbrojených sil. „Ironií osudu je, že to byl pacifista Léon Bourgeois, kdo přišel s myšlenkou aby se autorita Společnosti národů opírala o vojenskou moc.“⁸¹ Francouzi navrhovali, aby SN měla buď vlastní ozbrojené síly nebo měla k dispozici kontingenty jednotlivých států, které by byly kdykoliv připravené zasáhnout. Požadovali dokonce, aby měla SN společný generální štáb, který by koordinoval vojenskou obranu, a jehož vrchním velitelem měl

⁷⁸ BENDINER: c. d., s. 89.

⁷⁹ Tamtéž, s. 90.

⁸⁰ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 105.

⁸¹ BENDINER: c. d., s. 91.

být francouzský válečný hrdina maršál Foch. Pro Brity a Američany bylo něco takového nemyslitelné. Ani jedna z těchto velmocí se za žádných okolností nehodlala vzdát podstatné části své státní suverenity. Wilson, aby se vyhnul přímé proklamaci neochoty vzdát se byť sebemenší části suverenity USA ve prospěch převážně evropské bezpečnosti, prohlásil v souladu s idealistickou vírou v univerzalistickou dobrou morálku: „Jediný způsob, kterým tohoto cíle můžeme dosáhnout, je víra v dobrou vůli členských států Společnosti“⁸². Podobným výsledkem skončila i debata o odzbrojení jakožto jednom z klíčových prvků budoucího světového řádu.

Wilson se bezpochyby viděl jako jakýsi „spasitel Evropy“, který má Evropě předat vzor bezpečnosti a spolupráce, jež spatřoval na americkém kontinentě. Neviděl proto důvod, proč by se USA, v jeho pohledu vzor a šířitel těchto ušlechtilých myšlenek, měly čemukoliv podřizovat nebo se dokonce vzdávat části své národní suverenity. Mimo to se prezident musel ohlížet na názor, od voleb v listopadu 1918 již převážně republikánského, Senátu Kongresu USA, „který už tak nelibě nesl, že se o kontrolu zahraniční politiky dělí s prezidentem“ a „určitě neměl v úmyslu dovolit dalším národům rozhodovat, kdy a kde budou Spojené státy bojovat“⁸³. Konzervativní britská vláda se podobně obávala, že „Británie by mohla být zavečena do konfliktů na kontinentě nebo ještě dál, do konfliktů jež stály zcela mimo okruh jejich zájmů“⁸⁴.

V celém průběhu jednání pařížské komise pro SN je zřetelné, jak bylo pro americké idealisty nepříjemné převádět vznešené ideje světového míru a spolupráce do konkrétní reality, kde tyto ideje kolidovaly s vnitropolitickými limity a zájmy jejich států. Žádná z velmocí, a zejména USA, se nehodlala již v této rané fázi vzniku SN čehokoliv vzdát ve prospěch nové organizace a svazovat se příliš konkrétními opatřeními, což se nakonec odrazilo na podobě Paktu SN i celém pozdějším fungování organizace. Přístup amerických idealistů lapidárně vyjadřuje prohlášení plukovníka House: „Myšlenkové pozadí Paktu je důležitější než jeho text“⁸⁵.

14. února byl představen plán Paktu SN Plenárnímu zasedání. Shrneme-li tedy výše řečené, Společnost národů se v důsledku neochoty velmocí k jakýmkoliv ústupkům v její prospěch mohla podle návrhu Paktu při prosazování svých rozhodnutí opírat pouze o morální přesvědčování. K dispozici sice měla mít také

⁸² Slova Woodrowa Wilsona, citováno dle: BENDINER: c. d., s. 92.

⁸³ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 106.

⁸⁴ Tamtéž, s. 106.

⁸⁵ Slova plukovníka House; citováno dle: BENDINER: c. d., s. 93.

ekonomické a další sankce, jejich využití však záviselo pouze na vůli jednotlivých členských států. Neměla tedy k dispozici prakticky žádné efektivní donucovací prostředky. Stejně tak byla zřejmá hierarchická povaha SN. Očekávání menších států, že v rámci organizace zasednou všechny státy jako sobě rovné, se ukázalo jako liché. Velmoci měly mít ve Společnosti národů rozhodující slovo. Idealista Wilson Paktu, který byl do značné míry jeho dílem, přese všechny výhrady věřil. Po představení návrhu Paktu Plenárnímu zasedání prohlásil: „Násilí je poraženo. Lidé nyní mohou žít v přátelství jako členové jedné rodiny a brzy jako bratři“⁸⁶. Realita následujících let ukázala, jak hluboce se mýlil.

Pařížská mírová konference byla jevištěm největšího střetu klasického realismu s wilsoniánským idealismem, jednotlivé strany předkládaly své návrhy, někdy si kompromisně ustupovaly, jindy neochvějně hájily svou pozici. Této skutečnosti odpovídala také jednání v rámci komise pro přípravu Společnosti národů a vágní, kompromisní povaha výsledného Paktu o SN. Shrňme-li pozice jednotlivých velmocí v komisi, můžeme tvrdit, že Francii šlo především o co nejúčinnější záruky anglo-americké pomoci v případě další německé agrese, Velká Británie se spokojovala s určitou obdobou institucionalizovaného koncertu velmocí garantujícího světový pořádek. Pouze USA, přinejmenším rétoricky, skutečně usilovaly o univerzální světovou mírovou organizaci založenou na novém morálním řádu.

Výsledky Pařížské mírové konference ovlivnily tři zásadní faktory. Rozhodující pozice trojky USA, Velká Británie, Francie; nejednotnost koncepcí a přístupů a absence poražených států. V důsledku faktického vítězství tvrdě realistického přístupu Francie vůči Německu, jemuž napomohla také změna politické situace v USA, byl výsledný mír zatěžující Německo tvrdými podmínkami a finančními reparacemi mnoha kritiky (především ekonomem J. M. Keynesem) označován jako „kartaginský“. Jeho důsledky měla Evropa pociťovat přinejmenším do roku 1925, kdy bylo Německo opět zrovnoprávněno a přizváno mezi velmoci a do Společnosti národů. Jak nakonec vypadal výsledný Pakt o SN a který z prvků z původních projektů v něm byly začleněny, ukáže jeho analýza v následující podkapitole.

⁸⁶ Slova Woodrow Wilsona; citováno dle: BENDINER: c. d., s. 98.

2.3 Pakt o Společnosti národů

Následující podkapitola podá analýzu výsledného Paktu SN⁸⁷ podepsaného 28. července 1919 v Zrcadlovém sále zámku Versailles jako preambule mírové smlouvy s Německem, kde jeho idealistická podstata ostře kontrastovala s tvrdými podmínkami prosazenými především francouzskými realisty. Pokusí se shrnout komplexní obraz Společnosti tak, jak ji Pakt ustanovuje, zjistit, které aspekty z původních projektů SN byly do výsledné podoby začleněny, a který pohled na SN nakonec převážil. Současně poukáže i na limity akceschopnosti této organizace, jež lze vysledovat již v opatřeních této ustavující listiny.

Výsledný Pakt měl k Wilsonově numerologické spokojenosti 26 článků a přílohu. Článek jedna Paktu řeší členskou základnu SN. Za zakládající země SN se podle tohoto článku považují signatární státy, jež jsou uvedeny v příloze Paktu. Kromě Spojených států amerických, které se nakonec kvůli odporu Kongresu, jenž odmítl smlouvu ratifikovat, členem SN paradoxně nestaly, Britského impéria, Francie, Itálie a Japonska se zakládajícím členem stalo také Československo a 26 dalších menších států ze všech částí světa (vč. zemí britského Commonwealthu)⁸⁸. Zakládající členskou základnu SN mělo tvořit 32 států, z toho 10 evropských, 13 amerických, 5 asijských, 2 africké, Austrálie a Nový Zéland. Přestože členskou základnu tvořily státy většinou nějakým způsobem spojené s jednou či více zakládajícími velmocemi, ambice SN byla vskutku celosvětová. Tato globální ambice, a v důsledku toho roztržičnost členské základny, se nicméně později projevila jako jeden z faktorů ovlivňujících neakceschopnost SN. Těžko se dalo očekávat, že se např. Japonsko bude blíže zajímat o dění v Evropě či naopak. Německu nebylo pro odpor Francie umožněno stát se zakládajícím členem, což se následně projevilo jako fatální chyba, která dále v Německu prohlubovala atmosféru zrady a ponížení. Chybělo rovněž sovětské Rusko, které nebylo přizváno ani na mírovou konferenci, přestože Britové se k jeho účasti nestavěli nepřívětivě, a rovněž Wilson prosazoval přijetí Ruska i poražených států do SN. Absence takto významného světového aktéra se ukázala stejně chybná jako představa, že bolševická vláda v Rusku je

⁸⁷ Úplné znění Paktu o Společnosti národů viz Textové přílohy této práce.

⁸⁸ Příloha Paktu uvádí celkem těchto 32 členských zemí: USA, Belgie, Bolívie, Brazílie, Britské impérium, Kanada, Austrálie, Jižní Afrika, Nový Zéland, Indie, Čína, Kuba, Ekvádor, Francie, Řecko, Guatemala, Haiti, Hedžaz, Honduras, Itálie, Japonsko, Libérie, Nikaragua, Panama, Peru, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Stát Srbsko-Chorvatsko Slovinský, Siam, Československo, Uruguay.

neživotaschopným experimentem, který skočí stejně rychle, jako začal. Finální ranou pak byla pochopitelně absence Spojených států.

K členství v SN bylo přizváno také dalších 13 neutrálních zemí rovněž výslovně uvedených v příloze⁸⁹. V otázce členství bylo stanoveno, že „každý ze států, dominií a kolonií, jež se samy spravují a které nejsou uvedeny v příloze, mohou se státi členy Společnosti, bude-li jejich přijetí schváleno dvěma třetinami Shromáždění, předpokládaje, že poskytnou účinné záruky svého upřímného úmyslu zachovávat své mezinárodní závazky a že přijmou Společností předepsanou úpravu svých branných sil a své výzbroje vojenské, námořní a vzduchoplavební“⁹⁰. Pro přijetí nového člena tedy bylo nutné schválení dvoutřetinovou většinou ve Shromáždění. Stanoveno bylo rovněž opatření pro vystoupení ze Společnosti národů se dvouletou výpovědní lhůtou a podmínkou splnit v této lhůtě své mezinárodní závazky.

Články 2 až 6 definují institucionální strukturu SN. Organizační základ SN sestávající ze Shromáždění, Rady a Stálého sekretariátu, byl převzat z britského Smutsova plánu. Shromáždění, oficiálně nejvyšší orgán SN, tvoří zástupci všech členských států, přičemž maximální počet zástupců z jednotlivých zemí byl stanoven na tři. Každý člen SN má pak ve Shromáždění po jednom hlasu. Shromáždění se má zabývat všemi otázkami spadajícími do oboru působnosti SN nebo těmi, které se dotýkají světového míru. Současně má rozhodovat o přijímání nových členů SN a o finančních příspěvcích. Má se scházet jednou ročně.

V otázce Rady Pakt uvádí: „Rada se skládá ze zástupců čelných mocností spojených a přidružených a ze zástupců čtyř dalších členů Společnosti. Tyto čtyři členy Společnosti vyvolí Shromáždění svobodně v obdobích, jež uzná za vhodná. Dokud členové nebudou Shromážděním vyvoleni, jsou členy Rady zástupcové Belgie, Brazílie, Španělska a Řecka.“⁹¹ Stálými členy Rady se po odstoupení USA stala Británie, Francie, Itálie a Japonsko. Zbylých 27 členských států pak měli reprezentovat pouze 4 zástupci. Konkrétní výsledek snahy velmocí o rozhodující postavení v rámci SN je zde zřetelný. Pakt nicméně uvádí, že „se schválením většiny Shromáždění může Rada určit další členy, kteří mají na dále býti v Radě trvale zastoupeni. S tímto schválením může zvýšit počet těch členů Společnosti, kteří mají

⁸⁹ Argentina, Chile, Kolumbie, Dánsko, Španělsko, Norsko, Paraguay, Nizozemí, Persie, Salvador, Švédsko, Švýcarsko, Venezuela.

⁹⁰ *Úmluva o Společnosti národů*. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. http://www.parliament.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1630_02.htm (22. 8. 2007).

⁹¹ Tamtéž.

býti vyvoleni Shromážděním, aby byli zastoupeni v Radě⁹². Tohoto opatření bylo využito v roce 1922, kdy byl počet nestálých členů zvýšen na 6, a v roce 1926, kdy byl zvýšen na 9 (V době počátku krize v roce 1933 byl počet členů prozatímně zvýšen na 10 a poté roku 1936 na 11). Počet stálých členů se změnil přistoupením Německa v roce 1926.

Rada se má scházet příležitostně, minimálně však jednou ročně a má se stejně jako Shromáždění zabývat všemi otázkami spadajícími do oboru působnosti SN a otázkami týkajícími se světového míru. Každému členovi SN nezastoupenému v Radě má být umožněno účastnit se jejich schůzí, zejména v případě, projednávají-li se záležitosti týkající se zejména jeho zájmů. Podobně jako ve Shromáždění mají mít všichni v ní zastoupení členové po jednom hlasu, mohou však mít pouze po jednom zástupci. Pro fungování Rady je klíčový článek 5, který uvádí: „Není-li výslovně určeno jinak v této úmluvě nebo v ustanoveních této smlouvy, vyžaduje se k usnesení schůze Shromáždění nebo Rady souhlasu všech členů Společnosti ve schůzi zastoupených.“⁹³ Právě pravidlo jednomyslného rozhodování v názorově a člensky velice různorodé Radě se ukázalo jako další významný limit akceschopnosti SN.

Stálý sekretariát má tvořit generální tajemník a potřebný počet tajemníků a personálu. První generální tajemník je uveden v příloze. Výkonem úřadu byl pověřen zkušený britský diplomat Sir James Eric Drummond. Zajímavostí je, že mezi prvními osobami navrženými v rámci komise pro přípravu SN na pozici vedoucího Sekretariátu SN (původně označovaného jako Kancléř, později Generální tajemník) zaznělo rovněž jméno tehdejšího československého prezidenta T. G. Masaryka, který však odmítl s tím, že bude potřebnější ve své zemi. Napříště má podle Paktu generálního tajemníka jmenovat Rada se schválením většiny Shromáždění. Úkolem Sekretariátu má být zajištění fungování Rady a Shromáždění. Článek 7 za sídlo Společnosti národů stanovuje švýcarskou Ženevu.

Článek 8, řešící otázku odzbrojení, prohlašuje, že „členové Společnosti uznávají, že udržení míru vyžaduje omezení státního zbrojení na minimum, jež stačí k bezpečnosti státu a k vynucení mezinárodních závazků společným postupem“⁹⁴. O programech odzbrojení má v budoucnu rozhodnout Rada. Žádná jiná konkrétní

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

opatření ve věci odzbrojení (resp. omezení zbrojení) přijata nebyla. A už průběh jednání o odzbrojení v rámci komise pro SN na mírové konferenci předznamenal, že se názorově nejednotná Rada těžko shodne v takto citlivé otázce. Případné budoucí programy na omezení zbrojení pochopitelně podléhaly schválení jednotlivých vlád členských států a bylo takřka utopické očekávat, že je případně schválí vlády všech členských zemí. Jako klasický příklad lze uvést lakonickou poznámku Winstona Churchilla, že „Společnost národů britskou flotilu nenahrazuje“⁹⁵.

V článku 10 se nicméně signatární mocnosti zavazují, že budou respektovat vzájemnou nezávislost a územní hranice. Potřebu vzájemných teritoriálních garancí a garancí politické nezávislosti se tedy přes odpor Britů nakonec Wilsonovi podařilo do Paktu prosadit. Článek 11, řešící obecný princip kolektivní bezpečnosti, pak prohlašuje jakoukoliv válku či hrozbu válkou „ať se přímo dotýká některého člena Společnosti nebo ne, (...) za věc dotýkající se zájmů celé Společnosti, jejíž povinností jest, aby učinila opatření vhodná k tomu, aby se mír mezi národy účinně uchránil. V takovém případě generální tajemník svolá bez průtahů Radu k žádosti kteréhokoliv člena Společnosti“⁹⁶. Dále však nebyly stanoveny žádné účinné nástroje, jak „ochrany světového míru“ v takovém případě dosáhnout, kromě již dohodnutých ekonomických, diplomatických a „morálních“ sankcí. Francouzi prosazovaný projekt společných ozbrojených sil SN byl zavrhnut, přestože se, jak uvidíme, ještě objevil v souvislosti se snahami o zdokonalení kolektivně bezpečnostních mechanismů v letech 1922-1924, do nichž významně zasáhla také ČSR .

Články 12 – 17 předkládají mechanismus řešení sporů. V otázce arbitrážního řízení článek 12 konstatuje: „Členové Společnosti jsou za jedno v tom, že vyskytne-li se mezi nimi spor, jenž by mohl vésti k roztržce, předloží věc buď řízení rozhodčímu nebo Radě k přezkoumání. Jsou dále za jedno v tom, že v žádném případě nesáhnou ke zbrani dříve, než uplynou tři měsíce od rozsudku rozhodčích neb od referátu Rady.“⁹⁷ Podmínka tříměsíčního „vychladnutí emocí“ byla obsažena již v britském Cecilově memorandu a později ji převzala oficiální Phillimorova zpráva. Prvek arbitráže byl tedy do Paktu zanesen, nikoli však v povinné formě. Článek 13 poněkud opatrně říká: „Členové Společnosti jsou za jedno v tom, že vyskytne-li se mezi nimi spor, hodící se podle jejich mínění k rozsouzení rozhodčími, a nemůže-li

⁹⁵ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 106.

⁹⁶ Úmluva...

⁹⁷ Tamtéž.

tento spor býti uspokojivě řešen cestou diplomatickou, předloží celou spornou věc rozhodčímu řízení.“⁹⁸ Přestože článek se pokouší blíže definovat otázky, „které se obecně hodí k rozsuzování řízením rozhodčím“, mezi něž patří sporné interpretace smluv, otázky mezinárodního práva či porušení mezinárodního závazku, předstoupení před arbitrážní řízení je pouze subjektivní záležitostí závislou na vůli jednotlivých států a není proto povinné.

V souladu s článkem 15 potom státy mohou předložit spor, který „nepodléhá rozhodčímu řízení po rozumu čl. 13, jsou členové Společnosti za jedno v tom, že jej předloží Radě.“ Rada pak má, případně ve spolupráci se Shromážděním, bezpečně dosáhnout narovnání sporu. V případě, že proběhne arbitrážní řízení v duchu čl. 13, má Rada rovněž navrhnout opatření, která by dodala účinnosti rozsudku arbitrážního řízení. Mechanismus řešení sporu měl proto již od počátku výraznou trhlinu. Absence účinných donucovacích prostředků spolu s jednomyslným hlasovacím systémem v Radě a nepovinným arbitrážním (rozhodčím) řízením závislým jen na vůli a ochotě zúčastněných států předznamenala budoucí neefektivitu tohoto mechanismu.

Článek 14 Radu pověřuje úkolem připravit návrh Stálého mezinárodního soudního dvora, jenž má tvořit další instanci mechanismu řešení mezinárodních sporů. Myšlenka zřízení stálého mezinárodního soudního dvora je opět britské provenience, Wilson se, jak víme, stavěl proti. Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti začal oficiálně fungovat 2. září 1921, první schůze však proběhla až 22. ledna 1922.

Jediná zmínka o případné společné vojenské akci členských států SN se objevuje v článku 16, který stanovuje, že „sáhne-li některý člen Společnosti ke zbrani nedbaje závazků, jež na se vzal podle článku 12., 13. nebo 15. má se ipso facto za to, jako by se dopustil činu válečného proti všem ostatním členům Společnosti“. Rada má v takovém případě podle Paktu povinnost, „aby doporučila jednotlivým vládám, o něž jde, stav vojska, sil námořních a vzduchoplaveckých, jimiž každý z členů Společnosti přispěje k branné moci určené k tomu, aby se zjednalo platnosti závazkům ze Společnosti plynoucím“. Opět se ovšem jedná pouze o nezávazné doporučení. Jedinou povinností členských států je v případě útoku rozvázat s agresorem veškeré obchodní finanční a osobní styky. SN tak dostala k dispozici pouze ekonomické a morální sankce.

⁹⁸ Tamtéž.

V případě, že by se agresorem stal nečlenský stát SN, může být tento podle čl. 17 vyzván, aby přijal pro řešení sporu na sebe povinnosti člena SN. Pokud odmítne a zaútočí na některého člena SN, je možné proti němu použít předpisů čl. 16. I v tomto případě se tak SN nemůže opřít o jiné donucovací prostředky, než ekonomické a „morální“ sankce. Prakticky celý systém arbitrážních řízení a smírného řešení sporů na půdě SN byl převzat z *interim report* britské Phillimorovy komise.

Články 18 – 21 řeší soulad již platných a budoucích smluv a závazků s Paktem SN. Každá budoucí smlouva a každé budoucí mezinárodní ujednání má být zapsáno a zveřejněno Sekretariátem SN. Dokud se tak nestane, nemůže být považováno za platné. Již platné smlouvy a závazky, které jsou v rozporu s ustanoveními Paktu se podle čl. 20 ruší a členské státy se zavazují, že napříště již takové smlouvy neuzavřou. Čl. 21, stanovující, že „mezinárodní závazky, jako smlouvy o rozhodčích, a dohody určitých oblastí, jako doktrina Monroeova, jež zabezpečují udržení míru, nepokládají se za neslučitelné s kterýmkoliv ustanovením této smlouvy“, pak obsahuje Wilsonem prosazený přímý odkaz na platnost Monroeovy doktríny.

Článek 22 řeší mandátovou politiku SN, jejíž směrnice připravil už generál Smuts ve svém projektu před zahájením mírové konference.

Článek 23 obsahuje progresivní humanitární a sociální opatření: Závazek členských států vynasnažit se zabezpečit slušné pracovní podmínky, slušně zacházet s domorodým obyvatelstvem na územích podřízených jejich správě, pověření SN obecným dohledem nad obchodem s ženami a dětmi i nad obchodem s drogami a se zbraněmi a střelivem. Dále opatření pro zabezpečení svobody styku a průvozu i hospodářského styku a prevence a boje proti nemocem.

Pokud Společnost národů později selhala v zabezpečení svého hlavního cíle, tedy udržení světového míru a bezpečnosti, je třeba uznat, že na poli humanitárních a sociálních aktivit přinesla nesmírný pokrok. Důkazem toho může být Mezinárodní organizace práce (MOP), založená v roce 1919 jako přiřčená organizace Společnosti národů, která, narozdíl od SN, existuje dodnes. Kromě MOP vznikla také řada dalších úřadů a komisí postavených v souladu s článkem 24 Paktu pod pravomoc SN (např. mandátová či zdravotní komise)⁹⁹.

⁹⁹ K organizaci Společnosti národů přehledně srov. *Společnost národů, její účel a organizace*. (Místo a rok vydání neuvedeno), příp. *Společnost národů, její ustavení a organizace*. Vídeň-Lipsko 1923.

Posuzujeme-li Pakt SN v kontextu jednání o jeho podobě i před zahájením mírové konference, zřetelně vidíme, že Pakt v rozhodující míře přejímá ustanovení britských projektů. Lze tedy oprávněně argumentovat, že Pakt Společnosti je převážně dílem britským a Wilson neměl v důsledku neochoty podílet se s Brity na předběžných jednáních skutečně na finální podobu jeho opatření zcela rozhodující vliv. Podařilo se mu nicméně prosadit důležité garance hranic a politické nezávislosti. E. Bendiner poznamenává, že „ačkoli žádná z myšlenek obsažených v Paktu zakládajícím Společnost národů či v mírovém uspořádání, jehož podoba vznikla ve Versailles, nevzešla ze Spojených států, síla, zápal a rétorika byly jednoznačně americké a wilsoniánské“¹⁰⁰. S tvrzením, že žádná z myšlenek nevzešla ze Spojených států nelze souhlasit, jinak je ovšem tvrzení platné. „Wilsoniánské“ povaze Paktu odpovídá i jeho nekonkrétnost spojená s Wilsonovou idealistickou vírou, že organizace se teprve sama (jaksi automaticky) dotvoří. Vágní povaha paktu je výsledkem Wilsonovy víry v automatické fungování SN, ale také nutného kompromisu britských a amerických stanovisek. Přestože je tedy Pakt považován za základní dokument politického idealismu, vidíme, že většina jeho vágně formulovaných opatření jsou odrazem spíše realistické snahy Britů o regulativní povahu velmocensky řízené organizace bez striktně stanovených povinností a závazků.

V ustanoveních Paktu lze vysledovat nemalý počet limitů efektivity budoucí organizace, které se později pro její fungování ukázaly jako zásadní. Kolektivně-bezpečnostní mechanismus navržený Paktem je nedostatečný, především neobsahuje žádná efektivní opatření pro postup v případě agrese. Francouzská myšlenka mezinárodních ozbrojených sil pod patronátem SN byla zavržena a v otázce příspěvku jednotlivých členských států k případné ozbrojené akci SN je Pakt nekonkrétní. V záležitosti odzbrojení se Pakt omezuje pouze na uznání potřeby odzbrojovat. Opět však neobsahuje žádná reálná opatření. Efektivitu arbitrážního mechanismu snižovala jeho neobligatorní povaha i nedostatek účinných protiopatření v případě nerespektování arbitrážního rozhodnutí. Rovněž globální ambice SN byla příliš nadčasová a organizace se brzy vyprofilovala jako ryze evropská. Mezi dalšími limity je třeba zmínit absenci poražených států a jednomyslného hlasovacího systému v Radě. Prakticky celá historie SN ve sledovaném období je historií snah

¹⁰⁰ BENDINER: c. d., s. 4.

tyto limity překonat a mechanismus organizace zefektivnit. Do tohoto procesu zasáhlo nemalou měrou také Československo, a to především jeho ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. Nakolik byl tento nelehký úkol úspěšný, ukáží další kapitoly.

3. GENEZE ČESKOSLOVENSKÉ ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY

3.1 *Východí bezpečnostní situace Československa*

Československá republika vzniklá na troskách rakouského impéria v rámci nově prosazovaného wilsoniánského principu sebeurčení národů se již od prvních dní své autonomní existence ocitla v nepříznivém bezpečnostním prostředí. Evropa se na všech stranách zmítala v sociální a politické krizi. Jakmile se na Pařížské konferenci podařilo ministru zahraničí E. Benešovi dosáhnout definitivního uznání samostatné existence Československé republiky, stál před československou diplomacií další klíčový úkol vypořádat se s bezprostředními bezpečnostními riziky a hrozbami.

Klíčovou vnější hrozbou hrozící přerůst v riziko po celou dobu existence tzv. první Československé republiky byla jistě situace v destabilizovaném Německu, ponechaném po Pařížské mírové konferenci ve frustrující mezinárodní izolaci, zatížené mohutnými reparacemi a s vysokým rizikem sociálních rozvratů, které poskytovaly živnou půdu pro aktuálně se profilující krajní ideologie a rovněž pro renesanci myšlenek na vlastní německá řešení ve středoevropském prostoru. Zatímco bezprostředně po Pařížské konferenci se Československo necítilo Německem přímo ohroženo, „z hlediska dějinné perspektivy souhlasil Masaryk s tím, že v budoucnu jednotný německý stát, vojensky silný a možná opět dynastický, by představoval hrozbu pro sousedy“¹⁰¹. Bylo proto nutné s Německem navázat a udržovat přátelské vztahy a napomáhat jeho příznivému vývoji. Podobně bylo potřeba přistupovat na jihu k zdecimovanému Rakousku, pohrobku dřívějšího impéria, kde neustále sílily tendence podporující Anschluss s Německem. Z bezpečnostního hlediska bylo klíčové všemi prostředky podporovat nezávislost Rakouska, aby se téměř celá česká část Československa neocitla v geografickém obklíčení Německem. Na jižní hranici Slovenska představovalo aktuální bezpečnostní riziko rovněž destabilizované Maďarsko, které trvale usilovalo o revizi hranic (vč. severní hranice s nově vzniklým Československem).

Za vnitřní hrozbu lze považovat národnostní homogenitu Československa, v jehož hranicích zůstal poměrně velký počet původních příslušníků nyní rozpadlých impérií s revizionistickými tendencemi, z nichž nejvýrazněji vystupovala menšina

¹⁰¹ BŘACH, Radko: *Francouzská vojenská mise v ČSR. Historie a vojenství*, 1997, č. 2, s. 37.

německá (sudetoněmecká), ale i maďarská. „Stát československý je jedním z nově vytvořených států národních, obsahující 10 milionů Čechoslováků a něco přes tři miliony jiných národností, národnostních minorit.“¹⁰² Beneš si tuto potenciální vnitřní hrozbu dobře uvědomoval, když psal, že „bylo by velkou chybou československé politiky, kdyby si neuvědomila důsledků, jaké může mít pro zahraniční politiku naše vnitřní politika národnostní, a speciálně-politika k Němcům“¹⁰³. V tomto kontextu je třeba zdůraznit, že menšinová politika ČSR byla ve sledovaném období mimořádně demokratická a (narozdíl od některých jiných středoevropských a východoevropských států) pozitivně hodnocená i Společností národů. Přestože museli českoslovenští zástupci v Ženevě prakticky neustále čelit nejrůznějším stížnostem ze strany československých menšin (především německé a maďarské), Společnost národů je neuznávala. Beneš mohl později oprávněně tvrdit, že „nesouhlasíme s tvrzením, že prý jsme smluv menšinových nedodržovali. Naopak, dle našeho mínění nelze nám v praktickém postupu, vzhledem k prováděné kontrole Ženevou, nic podstatného vytknouti“¹⁰⁴. Za další vnitřní hrozbou bezpečnosti státu můžeme označit rovněž extremistické ideologie (bolševismus, fašismus), které se právě začaly prosazovat a mohly případně ohrozit demokratický základ státu.

Rozlišíme-li zájmy ČSR na životní a všeobecné, pak za životní zájem ČSR můžeme nesporně považovat ochranu územní integrity a své politické nezávislosti a suverenity. Geopolitická pozice ČSR ve středu kontinentu pak byla v tomto kontextu současně výhodou i nevýhodou. „V klidných a zajištěných dobách měla centrální poloha značné mezinárodní výhody – politické, hospodářské, dopravní. V krizových dobách se však mohla stát hrozbou, nehledě na latentní obavy z možného sevření mezi Německem a Rakouskem, které doplňovala silná německá menšina v pohraničních oblastech.“¹⁰⁵ Československo se pro případ rozsáhlejšího konfliktu jako malý stát nemohlo spoléhat pouze na vlastní ozbrojené síly a bylo proto nutné k zajištění životních bezpečnostních zájmů získat bezpečnostní záruky ze strany mocnějších aktérů v systému mezinárodních vztahů, tedy velmocí, především pak definitivní garanci hranic ve střední a východní Evropě a vojenskou podporu

¹⁰² *Naše Revoluce. Konference míru. – Směrnice naší zahraniční politiky. (projev E. Beneše před plénem Národního shromáždění ze 30. 9. 1919).* In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 22.

¹⁰³ Tamtéž, s. 57.

¹⁰⁴ BENEŠ, Edvard: *Německo a Československo.* Praha 2005, 135-136.

¹⁰⁵ KRÜGER, Peter: *Uspořádání Evropy jako záruka bezpečnosti: Československo v německé koncepci mezinárodní politiky v éře Locarna.* In: BENEŠ – KOVÁČ – LEMBERG (eds): c. d., s. 79.

v případě konfliktu. Vznik nové mezinárodní organizace – Společnosti národů – později poskytl určitou platformu pro snahy tyto tradičně bilaterální záležitosti zajistit a institucionalizovat. Z povahy politického systému ČSR a aktuální bezpečnostní situace můžeme odvodit, že všeobecným zájmem zahraniční a bezpečnostní politiky ČSR na mezinárodním poli byla podpora mezinárodní spolupráce, šíření demokracie, stability a příznivého ekonomického rozvoje. Tuto politiku se pak diplomaté v čele především s E. Benešem snažili prosazovat na všech mezinárodních fórech i v rámci bilaterálních vztahů.

Některá bezpečnostní rizika a hrozby se podařilo, přinejmenším načas, vyřešit již v průběhu mírové konference a v prvních letech existence státu. Velkou výhodou Čechů na Pařížské mírové konferenci bylo, že se „vyhřívali na výsluní všeobecného souhlasu“, protože jak M. Macmillanová dodává, „byli osvěžujícím způsobem západní“¹⁰⁶. Velký dojem na západní diplomaty udělal především E. Beneš, jehož „diplomatické dovednosti se spojily s pevnou upřímností prezidenta Masaryka, čímž si získal sympatie spojenců pro rodící se stát“¹⁰⁷. Dejmek uvádí jako příklad Benešovy úspěšnosti komentář člena britské delegace Harolda Nicolsona, který „Beneše oceňoval jako „inteligentního mladého muže široce otevřených obzorů“, jenž československé zájmy prezentoval nikoliv z úzkého nacionálního hlediska, ale „s vědomím odpovědnosti za celou Evropu i demokratické ideály“¹⁰⁸. Na západní spojence pochopitelně zapůsobil rovněž aktivní boj Čechoslováků proti Habsburskému impériu a vybudování československých legií na západní i východní frontě. Britské sympatie si získalo také vystoupení československých legií na Sibiři proti bolševikům. Další nespornou výhodou Čechoslováků (oproti Polákům, Řekům či Jugoslávčům) byla skutečnost, že v okamžiku přednesení požadavků byl jejich stát nejenže mezinárodně uznán, ale měl také většinu požadovaného území, a především československá reprezentace zastávala v otázce požadavků jednotnou názorovou linii. Všechny tyto faktory výrazně napomohly úspěšnému vystoupení československé delegace na mírové konferenci. „Drtivá většina toho, co československá strana považovala pro svůj stát za existenciální, bylo již nyní či v nejbližších dnech skutečně dohodou schváleno.“¹⁰⁹ Československou delegaci

¹⁰⁶ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 235.

¹⁰⁷ HOUSE, Edward M. – SEYMOUR, Charles: *What Really Happened At Paris: The Story of the Peace Conference, 1918-1919 by American Delegates*. New York 1921, s. 94.

¹⁰⁸ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 233.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 235.

vedl se svými požadavky 5. února 1919 před Radu pěti oficiálně premiér Karel Kramář, nebylo však pochyb, že klíčovou osobou delegace je ministr zahraničí Beneš, který si svou výsadní pozici v zahraniční politice ČSR udržel i v dalších letech. Beneš se tak stal klíčovým činitelem československé zahraniční a bezpečnostní politiky. „Než byla mírová konference zahájena, Československo už díky Benešovi stálo pevně na straně vítězů.“¹¹⁰ O Benešově úspěchu svědčí také skutečnost, že byl na rozdíl od Poláků či Jugoslávců, přizván k projednávání příměří s Rakouskem.

Zatímco Američané a Britové nejevili o malou zemi jakou bylo Československo výraznější zájem, pro Francouze, kteří měli pro svou geopolitickou pozici na evropském kontinentu od počátku konference v Paříži odlišné zájmy a v důsledku toho prosazovali odlišnou politiku, Československo představovalo důležitého aktéra jejich bezpečnostní politiky. „Francie chtěla zemi dost silnou na to, aby se mohla připojit k Polsku a k novému jihoslovanskému státu a zablokovala bolševismus a Německo.“¹¹¹ Čechům se tak podařilo již v začátku vcelku přirozeně získat mocnějšího spojence pro prosazování svých bezpečnostních zájmů. Současně se však československá diplomacie nechtěla opírat pouze o podporu jediné velmoci a usilovala rovněž o podporu Velké Británie a USA, proto s formalizací vztahů s Francií nespěchala. Nesporný je přesto fakt, že Francie byla první zemí, jež uznala Národní radu československou jako budoucí vládu samostatné ČSR a činila v této věci nátlak i na ostatní spojence, a také první zemí, jež uznala československé hranice i na sporných místech. „Československé hranice byly do značné míry ustanoveny dříve, než mírotvorci obrátili k tomuto státu svou pozornost. Beneš čekal především uznání od mírové konference, ale rovněž chtěl na některých místech posunout hranice dál.“¹¹² Dílčí úpravy hranice byly vedeny strategickým zájmem¹¹³. Československo potřebovalo své staré hranice podél pohoří pro efektivnější obranu svého území (i pro průmyslový potenciál pohraničních oblastí) bez ohledu na německou většinu žijící na těchto příhraničních územích. Přes spornou oblast Těšínska na hranici s Polskem vedla důležitá železniční trať spojující Čechy se Slovenskem. Posunutí hranice s Maďarskem na Dunaj mělo taktéž strategické důvody. Čechoslováci, v tomto bodu

¹¹⁰ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 237.

¹¹¹ Tamtéž, s. 236.

¹¹² Tamtéž, s. 240.

¹¹³ Srov. *Rozklad československé delegace na pařížské mírové konferenci o hranicích Československa z hlediska vojensko-strategických potřeb z 20. ledna 1919 (č. 76)*. In: DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (eds.): *Dokumenty československé zahraniční politiky: Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920 (sv. 1)*. Praha 2001, s. 172-177.

podporovaní jinak spíše rezervovaným Lloydem Georgem, dokonce uvažovali o zřízení strategického koridoru, který by spojil ČSR se spřízněným státem S.H.S. (Jugoslávií) a zároveň tak od sebe oddělil Rakousko a Maďarsko. Tento plán však zněl příliš fantasticky i v době velkého překreslování hranic v Evropě.

I přes protesty některých stran spojenci v podstatě přijali hranice nového státu¹¹⁴ bez výhrad. Největším problémem však zůstávala hranice s Maďarskem. Socialistický puč vedený Mihályiem Károlyim a budoucím ministrem zahraničí Bélou Kúnem, kteří v průběhu mírové konference 21. března 1919 vyhlásili tzv. Maďarskou republiku rad, odmítli plnit požadavky Dohody a zahájili vojenskou okupaci sporného území, které mělo připadnout Československu, znamenal první krizi nově vznikajícího systému mezinárodních vztahů. Je třeba připomenout, že ještě předtím československé jednotky postoupily se souhlasem francouzského maršála Foché až za stanovené demarkační linie. I zde byl zřetelný rozdíl v přístupu Francouzů podporovaných malými zeměmi a anglo-americkým táborem. Zatímco Francouzi volali po rozhodné vojenské akci proti Maďarsku, Američané a Britové dávali přednost vyjednávání. Přesto došlo ke střetům československých jednotek pod spojeneckým (především francouzským) velením a armády nově vzniklého maďarského státu. Benešovi se na mírové konferenci podařilo vytvořit „obraz mírumilovného Československa, nic netušícího o hrozbě z jihu“¹¹⁵ a současně situace využil k prosazování dalších územních požadavků vůči Maďarsku. Jeho přístup byl v tomto bodě bezesporu realistický. Svědčí o tom mimo jiné zcela realistické závěry zprávy Masarykovi z Paříže ve věci konfliktu s Maďarskem: „1) Pomoci si, pokud možno, sami. 2) Být konsolidováni, obrátit se do sebe, upravit administraci, armádu doma, spoléhat jen na sebe.“¹¹⁶ Velmoci, obávající se vážnosti konfliktu, v tomto případě většinu nových požadavků zamítli, přesto se Československu podařilo získat důležitý říční přístav a budoucí hlavní město Slovenska Prešpurk (Bratislavu).

Druhým důležitým územním konfliktem byl zmíněný česko-polský spor o malou, pro Československo však strategicky důležitou, oblast Těšínska. Kromě klíčové železnice spojující dvě poloviny Československa se v těšínské oblasti nacházela také uhelná pánev. „V Paříži, kde měli mírotvorci plno práce se

¹¹⁴ K procesu ustavování československých hranic srov. obrazovou přílohu práce č. 8.

¹¹⁵ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 243.

¹¹⁶ *Ed. Beneš T. G. Masarykovi 12. 6. 1919 (č. 66)*. In: ŠOLLE, Zdeněk (ed.): *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919 (2. díl)*. Praha 1994, s. 276.

Společností národů a s Ruskem, bylo toto čerstvé nepřátelství mezi dvěma přátelskými národy nevítaným vyrušením.“¹¹⁷ Sám ministr Beneš později uznal, že „Spojenci museli být v trapné situaci, když měli rozhodovat mezi dvěma jinými spojeneckými státy“¹¹⁸. Čechoslováci se však i v této záležitosti mohli spolehnout na francouzskou podporu. „Francouzi, kteří obvykle Polsko podporovali, se v tomto případě postavili za Čechy s tím, že Polsko snadno bez Těšína přežije, ale že Československo, veledůležitá součást *cordon sanitaire* proti bolševismu, by nemuselo.“¹¹⁹ Ke kompromisní dohodě obou států došlo až v červenci 1920. Československu nakonec připadly jak uhelné pánve, tak strategicky důležitá železnice. Konflikt však na dlouhou dobu poznamenal původně tak perspektivní vztahy s Polskem.

Československou zahraniční a bezpečnostní politiku, reprezentovanou především Benešem, v době Pařížské konference a v době počátku existence státu, lze označit jako realistickou. Pro zajištění co nejvýhodnějších hranic pro stát a zajištění jeho bezpečnosti byla československá diplomacie ochotna riskovat vztahy i s tak důležitým spojencem jako bylo Polsko. Nezdráhalo se vojensky vystoupit jak proti Polsku, tak proti Maďarsku. Klíčový první úkol zajistit existenci a hranice státu se, přinejmenším prozatím, podařilo poměrně snadno a rychle splnit. Benešovi se podařilo získat uznání Československa i jeho vlády ze strany velmocí, obhájit strategicky důležité historické hranice Českého království a navíc získat další strategicky důležité oblasti na úkor Maďarska či Polska. Proti potenciální hrozbě ze strany Německa získala československá diplomacie důležitého spojence – Francii.

Spojenectví s Francií vyplynulo vcelku přirozeně. Oba státy měly společný bezpečnostní zájem (obavy z Německa a boj proti bolševismu). Francie byla prvním státem, který uznal československou prozatímní vládu a hranice ČSR, podpořila ČSR v územních konfliktech a požadavcích. Vyslání francouzské vojenské mise do Československa v roce 1919 bylo logickým důsledkem pozitivních vztahů obou států. Přestože, jak píše R. Břach, „Od prvních kroků generála Pellého v Praze bylo patrné, že role francouzské vojenské mise nebude ryze vojensko-odborná („technická“), ale také vojensko politická. Již uvedené úvahy o předpokládaném nasazení čs.

¹¹⁷ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 244.

¹¹⁸ *Boj o Těšínsko. – Jak a proč došlo k rozdělení Těšínska. (výklad E. Beneše přednesený 4. srpna 1920 ve stálém výboru Národního shromáždění.* In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá.* Praha 1924, s. 81.

¹¹⁹ MACMILLANOVÁ: c. d., s. 245.

vojenských sil [proti Německu v případě obnovení nepřátelství] vsugerovávaly Československu určitou zahraničně politickou koncepci (protiněmeckou a propolskou)¹²⁰. Ačkoli před Československem stály bezprostřednější úkoly a původním záměrem jeho diplomacie byla orientace na obě západoevropské demokratické velmoci, události následujících let profrancouzskou orientaci československé diplomacie potvrdily.

Československo potřebovalo silného spojence na Západě, Francie zase spojence na východě proti Německu a proti šíření bolševismu. Koneckonců „francouzské úsilí o zajištění bezpečnosti bylo jedním z hlavních témat evropské a světové historie mezi léty 1919 až 1940“¹²¹. Stejně přirozená a opět realistická byla podpora francouzské politiky vůči Německu na mírové konferenci. V tomto směru cítil Beneš i obavy o osud Pařížské konference, když v nezvykle pesimistickém dopisu Masarykovi z 5. dubna psal, že „konference upadla úplně, je to naprostý desastre. Německo je chráněno soustavně od Američanů a Angličanů. Francouzi zuří, ale mají za sebou všechny malé národy“¹²². Československo se stejně jako Francie na rozdíl od Británie a USA již svou geopolitickou pozicí cítilo Německem přímo ohroženo. Jak příznačně shrnul Beneš v jednom ze svých memorand předložených Radě na mírové konferenci, „Čechům díky geografickému postavení nezbylo než neustále bojovat proti svému dědičnému nepříteli, neboť i vzhledem ke svému počtu sedminy nebo osminy Němců se museli obávat o svou existenci“¹²³.

Svou prozatím realistickou politikou si dokázal získat Francouze, na Američany zase dokázal zapůsobit svou podporou Společnosti národů a idealistických principů. Brity potěšil vstřícností s jakou přijal plánovaný projekt ochrany minorit pod patronátem SN. V zajištění bezprostředních a pro stát existenciálně důležitých bezpečnostních otázkách postupoval realisticky, do budoucna však, jak uvidíme, podporoval spíše idealistické a pacifistické postupy. Přestože se ještě v průběhu Pařížské konference podařilo odvrátit některá bezprostřední rizika, mnohé potenciální hrozby nadále trvaly a bylo potřeba proti nim postupovat. S tímto úkolem se musela vyrovnat československá bezpečnostní politika v následujících letech. Československý stát se podařilo ustavit, zajistit jeho

¹²⁰ BŘACH: *Francouzská vojenská mise...*, s. 37.

¹²¹ MANDELBAUM, Michael: *The Fate of Nations: The Search for National Security in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Cambridge University Press 1989, s. 72.

¹²² *Ed. Beneš T. G. Masarykovi 5. 4. 1919 (č. 37)*. In: ŠOLLE, Zdeněk (ed.): c. d., s. 208.

¹²³ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 236.

mezinárodní uznání v historických hranicích a získat na některých místech dokonce hranice strategicky výhodnější. Nyní však před ČSR stál důležitý úkol stát (jeho územní integritu, politickou nezávislost i hodnotový základ) v této podobě udržet v křehké soustavě „nové“ Evropy. Na jakých principech a přístupech byla formulována bezpečnostní politika státu za této bezpečnostní situace, ukáže další podkapitola.

3.2 Profilace československé zahraniční a bezpečnostní politiky

Jak jsme zjistili v předchozí kapitole, nově vzniklé Československo se ocitlo v obtížné geopolitické pozici a bylo potřeba této skutečnosti podříditi také budoucí zahraniční a bezpečnostní politiku státu. Jak Beneš lapidárně poznamenal v jednom ze svých prvních projevů, „naše posice geografická a politická jest a bude vždycky těžká“ a realisticky dodal, že „„chceme-li zachovati svoji existenci (...) musíme si uvědomovati svoji těžkou posici mezinárodní, nebezpečí a nepřátele, kteří nás obklopují ze všech stran“¹²⁴. Od počátku bylo jasné, že malý stát jako Československo se nemůže při zajišťování spoléhat pouze na vlastní omezené vojenské kapacity a bylo proto nutné hledat pro stát širší bezpečnostní záruky. Společnost národů, která měla přinést zcela nový systém kolektivní bezpečnosti, zatím existovala pouze na papíře, navíc americká neúčast projekt ještě před jeho reálným vznikem značně zpochybnila. Toho si byl dobře vědom i Beneš, když tvrdil, že „Spojené státy severoamerické ponechaly celou tíhu provedení ideálů Wilsonových ostatnímu světu, ačkoli každý vidí, že bez nich původní veliká idea Společnosti zůstane neuskutečnitelná.“¹²⁵ Nezbyvalo tedy než, alespoň prozatím, hledat bezpečnostní zajištění jinde.

Při stanovování základních obrysů československé zahraniční a bezpečnostní politiky Beneš referoval, že „na venek provádíme a budeme prováděti na všechny strany politiku pacifistickou, politiku mírumilovnou. Nechceme a nebudeme vésti výbojných válek, budeme však svůj stát velmi rozhodně brániti“¹²⁶. Současně narýsoval dvě základní dimenze budoucí československé zahraničně-bezpečnostní politiky: „Pokračovati v dosavadní spojenecké politice se všemi Spojenci a speciálně také s Francií, která tolik pro nás učinila z důvodů kontinentální politiky evropské a

¹²⁴ *Naše Revoluce...*, s. 24-25.

¹²⁵ *O budoucnost Společnosti národů. (přednáška E. Beneše v Ženevě ze 13. září 1922)*. In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 193.

¹²⁶ *Naše Revoluce...*, s. 20.

naší situace v centrální Evropě“ a „snažiti se vybudovati korektní a loyální styky s našimi sousedy.“¹²⁷ První dimenzi měla tedy tvořit orientace na spojenecké velmoci s akcentem na vztahy s Francií, druhou budování konstruktivní středoevropské politiky. Československo se mělo ve vlastním zájmu do budoucna aktivně účastnit procesu tzv. rekonstrukce a pacifikace Evropy. Můžeme tedy konkludovat, že základním cílem československé zahraniční politiky mělo být udržení stávajícího (post)versailleského statu quo, s nímž byla ostatně úzce spjata samotná existence republiky. V otázce pokračování velmocenského spojeneckého systému z Pařížské konference však Beneš zůstával realistou. Dobře si uvědomoval, že „jednotná politika Paříže, Londýna a Washingtonu vzala za své už v první fázi mírové konference, přičemž se ukazovalo, že s podporou USA pro výstavbu nové Evropy lze jen těžko vážně počítat“¹²⁸. Jako jediní reální velmocenští spojenci ČSR se tak jevila pouze Francie s Británií, s jejichž spoluprací měl být nový systém (vč. fungování SN) úzce spjat. Beneš, který si toho byl dobře vědom, se proto při každé příležitosti, byť v konečném důsledku neúspěšně, snažil britská a francouzská stanoviska smiřovat. Vývoj budoucích událostí nicméně definitivně přimknul Československo k Francii.

V prvním velkém projevu před Národním shromážděním ze 30. září 1919 Beneš vyjádřil konkrétněji také postoj československé diplomacie ke svým sousedům. V otázce Německa prohlásil, že „v našem zájmu jest dělati vzhledem k Německu politiku loyální a korektní (...) nikdy nesmíme však připustiti, abychom se stali nástrojem v rukou svého souseda a ztratili tak svou volnost, svou sílu politickou, vojenskou i diplomatickou“¹²⁹. Politiku dobrého sousedství měla ČSR uplatňovat také vůči Rakousku i Maďarsku. „Budou-li (Maďaři) prováděti k nám loyální politiku, jest v zájmu našem, nejen abychom byli i my k nim loyální, nýbrž abychom se s nimi do značné míry zblížili. (...) Jedním z prvních cílů československé zahraniční politiky bude ukázati Maďarům, že nejde nám o to, abychom je připravili o jejich národní existenci“¹³⁰. Užší spolupráci s Polskem, která byla pochopitelně také mezi prioritami Čechoslováků už kvůli společným bezpečnostním zájmům a plánům s Francií, zatím bránila nedořešená otázka Těšínska. Omezený manévrovací prostor tak měl pro začátek středoevropskou politiku logicky směřovat k upevňování již fungujících přátelských vztahů s Královstvím S.H.S. a Rumunskem.

¹²⁷ Tamtéž, s. 31.

¹²⁸ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 260.

¹²⁹ *Naše revoluce...*, s. 28.

¹³⁰ Tamtéž, s. 30-31.

Beneš se opatrně vyjádřil také o poměru ČSR k sovětskému Rusku. „Vnitřní poměry k Rusku jsou neujasněné, a my jako stát se nechceme do nich vměšovati.“¹³¹ Současně označil zapojení československých vojáků do občanské války v Rusku za nešťastné. Na jednu stranu tak udržovala československá diplomacie vůči vývoji událostí v sovětském Rusku vyčkávací politiku nevměšování, na straně druhé se ovšem ve snaze o rekonstrukci Ruska v rámci politiky konsolidace Evropy snažila postupně „otevírat Rusko Evropě“. Politiku československé diplomacie vůči Rusku pak Beneš o rok později shrnul slovy „v ruských věcech naše politika zahraniční bude sledovat tudíž politiku, kterou sledovala dosud: bude neutrální k vnitřním problémům ruským a v dohodě s našimi Spojenci bude navazovat styky s hospodářskými faktory jednotlivých částí Ruska“¹³². Podobně jako představitelé mnoha jiných států, věřil Beneš i Masaryk, že bolševický experiment v Rusku, který Beneš opakovaně podroboval kritice, nemůže vydržet dlouho. Přesto je třeba podotknout, že vedení pražské zahraniční politiky zůstávalo realisticky „skeptické k trvanlivosti, politicko-geografického uspořádání východní Evropy“¹³³, což mj. potvrzovala i pokračující rusko-polská válka. Beneš tedy potenciální nebezpečí Ruska pro status quo ve středovýchodní Evropě nepodceňoval.

V nastiňování základů československé zahraniční a bezpečnostní politiky pak Beneš pokračoval obsáhlým projevem ze 7. listopadu 1919. V něm vyjádřil rovněž stanovisko k zatím de facto neexistující Společnosti národů. „Už na konferenci mírové se ukázalo, že systém Společnosti národů nestačí: jednak protichůdnost zájmů jednotlivých mocností brzo jasněji vynikla, jednak se ukázalo, že plán Společnosti Národů byl hodně schematický, ne dost životný, a tudíž nevzbuzoval u všech dost důvěry a jistoty.“¹³⁴ Můžeme tedy vidět, že v začátcích se Beneš rozhodně nemohl na SN spoléhat jako na budoucího reálného garanta bezpečnosti Československa. Jeho vztah k fungování budoucí organizace byl na základě zkušeností z mírové konference v období mezi Pařížskou konferencí a zahájením činnosti SN v listopadu 1920 do značné míry rezervovaný, přestože jeho podpora

¹³¹ Tamtéž, s. 29.

¹³² *Problémy sovětského Ruska. Slovanská politika a Němci v Čechách. Vystoupení E. Beneše v zahraničním výboru Národního shromáždění ze 31. 1. 1920*. In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 52.

¹³³ DEJMEK, Jindřich: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století*. Praha 2002, s. 91.

¹³⁴ *Politika aliancí a Společnost národů. – Západ a střední Evropa. (Projev E. Beneše před Národním shromážděním ze 7. 11. 1919)*. In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 37-38.

myšlenky univerzální organizace jistě trvala nadále. O to odhodlanější a aktivnější pak byla jeho politika na půdě SN v dalších letech.

Beneš sice naznačil, že „musíme dáti Evropě a ostatnímu světu dostatek záruky, že splníme všechny ty své principy, které jsme za války hlásali: principy demokracie a Společnosti národů“¹³⁵, zatím však prioritou nutně zůstávalo budování demokratické střeoevropské politiky, tedy řešení vztahů pro ČSR nejbližších a nejaktuálnějších. Beneš proto apeloval, že „je nutno vytvořiti společenství snah, ideí a zájmů mezi novými státy ve střední Evropě, Polskem, Československem, Jihoslovanskem, Rumunskem, a po případě také Maďarskem a Rakouskem a j. I toto společenství bude dávat záruku za to, že mírové smlouvy skutečně budou plněny“¹³⁶. Záhy se ovšem měl Beneš přesvědčit, že budování konstruktivní střeoevropské politiky nebude vůbec snadný úkol.

Jak již bylo naznačeno, první kroky střeoevropské politiky za existující konstelace logicky směřovaly k upevnění vztahů s Královstvím S.H.S. a Rumunskem. Vzápětí byl dojednán rámec budoucí obranné dohody s Jihoslovany a současně zahájena sondáž v Rumunsku. Království S.H.S, Rumunsko a Československo zakrátko přirozeně sjednotil protest vůči maďarským snahám o revizi mírových podmínek na konci roku 1919 a s nimi spojenému odkládání podpisu mírové smlouvy, která se všech uvedených zemí bytostně týkala. Protest, slovy J. Dejmka, „jasně naznačoval pokračující genezi nové střeoevropské struktury“¹³⁷. „Malá dohoda“, jak skupinu posměšně pojmenoval maďarský tisk, se nadlouho stala Benešovou jedinou jistotou střeoevropské politiky. Zatím se však zdálo, že stávající střeoevropský kurz přináší kýžené výsledky i v zemích, kde je československá diplomacie přímo neočekávala. Nová rakouská vláda kancléře Karla Rennera zaujala vůči ČSR vstřícné stanovisko, jehož konkrétním výsledkem byl 10. ledna 1920 podpis protokolu o politické spolupráci, jímž si obě strany vyjádřily podporu proti maďarskému revizionismu. Politická krize v Německu ovšem budování solidních vztahů znemožňovala. „Beneš si dosavadní slabost nově zrozené poválečné struktury, plynoucí nejen z lability situace v Německu, ale především ze stále nerozřešeného

¹³⁵ Tamtéž, s. 41

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 270.

uspořádání ve východní Evropě, kde se právě rozbíhalo nové kolo polsko-ruské války, plně uvědomoval.“¹³⁸

Československo přesto dosahovalo dílčích úspěchů. 4. června 1920 mohl Beneš konečně podepsat (tzv. Trianonskou) mírovou smlouvu s Maďarskem, čímž byl jednak završen proces mezinárodně-právního ukotvení československých hranic a Maďarsko současně finálně uznalo existenci ČSR de iure. V srpnu potom Beneš podepsal s Královstvím S.H.S. spojeneckou smlouvu (vůbec první československou), čímž byl učiněn první oficiální krok na cestě ke smluvně upravenému spojení Malé dohody. Při následné návštěvě Rumunska se sice Benešovi nepodařilo dosáhnout stejného úspěchu jako v případě Království S.H.S., přesto s Rumunskem dojednal závazek vzájemné pomoci v případě potenciálního maďarského útoku stvrzený podpisem protokolu. Byly tak položeny základy skutečné, právně upravené, spojenecké soustavy Malé dohody¹³⁹, završené podpisem československo-rumunské spojenecké smlouvy 23. dubna 1921. Ten proběhl na pozadí epizodní hrozby restaurace Habsburků v Maďarsku, kdy Malá dohoda jednotně diplomaticky vstoupil a poprvé tak projevila svou akceschopnost.

Ve výkladu před zahraničním výborem sněmovny Beneš vznik Malé dohody zdůvodňoval následovně. „Jsme všichni tři sousedy Maďarů, kde dosud panuje režim, který jest pro nás všechny nebezpečím. Dojednání učiněná mezi námi o uplatnění trianonského míru mají zajistiti především klid v centrální Evropě proti všem překvapením ze strany Maďarska.“¹⁴⁰ Přestože obrana vůči maďarskému revizionismu byla jistě původním stmelujícím prvkem Malé dohody, Beneš alianci neviděl jenom jako jednoúčelové spojení vůči konkrétnímu společnému nepříteli, ale jako základ celé budoucí konstruktivní středoevropské politiky na bázi politické i hospodářské spolupráce. O tom svědčí i jeho následující prohlášení. „Bylo by zásadní chybou chtít vytvářeti v centrální Evropě jen nějaké vojensko-politické aliance. Naše cíle musí býti jiné, vyšší, významnější.“¹⁴¹ Podle nejnovějších historických výzkumů „nebylo ovšem pochyb (...), že [uskupení] mělo přinejmenším v druhém plánu ještě další cíl, totiž napomoci takto založenou spoluprací menších států k jejich emancipaci z vlivu velmocí, tedy momentálně i z případného podřízení

¹³⁸ Tamtéž, s. 272-273.

¹³⁹ K historii Malé dohody blíže srov. SLÁDEK, Zdeněk: *Malá dohoda 1919-1938*. Praha 2000.

¹⁴⁰ *Utvoření Malé dohody. Důvody jejího vzniku. Její politika. (Výklad E. Beneše v zahraničním výboru Národního shromáždění z 1. 9. 1920)*. In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 87.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 87.

plánům Francie.“¹⁴² Ačkoli je tedy na Malou dohodu někdy nahlíženo jako na francouzský spojenecký systém ve středovýchodní Evropě, především ve světle pozdějších podpisů spojeneckých smluv všech zúčastněných stran právě s Francií, je zřetelné, že původním Benešovým záměrem bylo vybudování do značné míry autonomního (nejen) bezpečnostního komplexu. Beneš se rovněž snažil, aby Malá dohoda mluvila souhlasně i později na půdě Společnosti národů a získala tak vyšší mezinárodní kredit, což se mu do značné míry dařilo.

Právě v důsledku Benešovy aktivní prezentace Malé dohody jakožto širší platformy pro regionální spolupráci, a nejen ryze protimaďarského bezpečnostního instrumentu, dohodu pozitivně ocenili nejen v Paříži, byť původní reakce byla v obavě z přílišné izolace Maďarska poměrně kritická, ale rovněž v Londýně, „což samozřejmě usnadnilo jeho koncepci orientace na obě západoevropské demokracie“¹⁴³. Snahám Československa o aktivní participaci na poválečné konsolidaci Evropy toto kladné přijetí Malé dohody jistě dodalo pozitivní impuls.

V polovině listopadu 1920 se Československu konečně otevřela nová platforma pro realizaci širší politiky evropské konsolidace, kde měl v následujících letech výrazně vyniknout československý zahraniční ministr E. Beneš¹⁴⁴. 15. listopadu bylo v Ženevě zahájeno zasedání I. Shromáždění Společnosti národů, kam byl Beneš pochopitelně vyslán jako hlavní československý delegát. Společnost národů se tak stala dalším pilířem bezpečnostní politiky ČSR. Pozici Společnosti národů v československé zahraniční a bezpečnostní politice dobře vystihuje Eduard Kubů: „Protipólem naznačené bilaterální resp. regionálně orientované politiky a zároveň druhým nosným pilířem československé zahraničněpolitické konstrukce měla být univerzalistická politika Společnosti národů. (...) Tato mezinárodní organizace (...) byla pro Beneše výrazem podloženého pozitivně chápaného pacifismu.“¹⁴⁵ Neméně důležitý je fakt, že „Československo se plně zapojilo do činnosti nové mezinárodní organizace také proto, že vzhledem ke své poloze ve

¹⁴² DEJMEK, Jindřich: *Nenaplněné naděje: Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie*. Praha 2003, s. 43.

¹⁴³ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 286.

¹⁴⁴ Beneš se ve funkci ministra zahraničních věcí zúčastnil více než padesáti zasedání Rady, Shromáždění a nejrůznějších komisí a výborů. K tomuto srov. DEJMEK, Jindřich: *Zahraníční itinerář ministra dr. Edvarda Beneše*. Moderní dějiny, 1997, č. 5, s. 279-314.

¹⁴⁵ KUBŮ, Eduard: *Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů*. In: BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.): *Hledání jistoty v bouřlivých časech: Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 43.

středu kontinentu si plně uvědomovalo, že jeho bezpečnost bude vždy závislá na celkové politické situaci v Evropě¹⁴⁶. Hned první Shromáždění SN skončilo pro ČSR výrazným úspěchem. Beneš byl jako jediný zástupce nově vzniklého státu zvolen jedním z místopředsedů, zasáhl do procesu přijímání Rakouska i Bulharska a zúčastnil se jednání o situaci v sovětském Rusku.

V únoru 1921 došlo k uskutečnění významného prvního kroku také v procesu budování anticipovaného aliančního systému Francie a středoevropských zemí, když byla 19. února podepsána francouzsko-polská spojenecká smlouva. Smlouva „vytvořila základ k nesporně nejdůležitějšímu z východních spojení [francouzské] třetí republiky, jež v mnoha ohledech ovlivnilo i mezinárodní postavení Československa“¹⁴⁷. Československo však zatím se smluvním aliančním závazkem vůči Francii nespěchalo a orientovalo se dále na středoevropskou politiku. Podpisy nejdříve rumunsko-polské a posléze rumunsko-jugoslávské smlouvy, jež 7. června 1921 dovršila spojenecký systém Malé dohody, ukazovaly, že konstruktivní středoevropská politika má, alespoň prozatím, perspektivu. „Ukazovalo se tedy, že menší vítězné státy v této oblasti se alespoň rámcově dokážou v zájmu obrany statu quo dohodnout.“¹⁴⁸

Zanedlouho se ovšem pozornost československé diplomacie nutně zaměřila na situaci na západě Evropy. Neustálé dohadování o německé reparace vyústilo ještě v březnu ve francouzskou okupaci měst v Porýní reagující na německé odmítnutí reparačních požadavků. Československo v tomto kroku Francii verbálně podpořilo a bylo dokonce připraveno participovat na případných sankcích. Přestože situaci, alespoň prozatím, zachránila nová vláda v Německu, která reparační podmínky přijala, bylo evidentní, že akce zanechá stopy na britsko-francouzských vztazích. Jak již bylo řečeno, přístup Británie a Francie k německé otázce se výrazně lišil už na mírové konferenci. Britové usilující o hospodářskou rekonstrukci Německa se s francouzským tvrdě realistickým přístupem nikdy neztotožnili. Beneš si dobře uvědomoval, že právě otázka přístupu k Německu a především reparační problém obě velmoci, jejichž spolupráce byla jednou ze zahraničněpolitických priorit ČSR, rozděluje. Proto J. Dejmek oprávněně argumentuje, že „sotva lze pochybovat, že právě v těchto momentech je třeba hledat kořeny Benešova příštího úsilí přispět

¹⁴⁶ ORT, Alexandr: *Edvard Beneš: diplomat a politik*. Praha 1994, s. 19.

¹⁴⁷ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 294.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 300.

k trvalejšímu zmírnění napětí mezi Západem a křehkou německou demokracií, jak se projevovalo v různých více či méně diskrétních formách až do konce dekády¹⁴⁹.

Koncem března 1921 pak Beneš jako místopředseda Shromáždění SN opět aktivně zasáhl do jednání ženevské organizace. Z pozice své funkce aktivně participoval na jednání Rady SN, „aby – příznačně – zvýšil akceschopnost instituce ve věcech bezpečnostních“¹⁵⁰. Usiloval totiž o úpravu článku 21 Paktu tak, aby mohl začlenit Malou dohodu pod patronát Společnosti národů. Chtěl tak současně ustavit určitý precedens pro budoucí regionální obranná uskupení, která by měla doplňovat všeobecné mechanismy SN. Tato jeho aktivita svědčí jednak o významu, jenž přisuzoval právě vzniklé organizaci, a současně i o tom, že si Beneš dobře uvědomoval limity vágně formulovaných bezpečnostních opatření Paktu SN a snažil se je proto doplňovat efektivnějšími mechanismy uzpůsobenými konkrétní realitě. Prakticky se tak snažil propojit svou jasně definovanou středoevropskou politiku s vágně stanoveným mechanismem Společnosti národů. Přestože se mu nakonec znění článku Paktu nepodařilo přímo změnit, dosáhl přijetí rezoluce, která jeho návrh v zásadě akceptovala. Malá dohoda tak nesporně získala vyšší mezinárodní kredit. Středoevropská politika pak měla podobně dále postupovat směrem k univerzálnější formě.

Povzbuzen zdánlivě pozitivně probíhající stabilizací ve střední Evropě (začala například jednání o československo-polské smlouvě) i ve vztazích mezi dvěma západními demokratickými velmocemi odjel Beneš koncem srpna na II. Shromáždění SN. Zde znovu zasáhl i do jednání Rady řešící problém Horního Slezska spojený s otázkou Těšínska, participoval i na projednávání vstupu Maďarska do SN. Československo zatím v této otázce zastávalo kategoricky negativní stanovisko. Především však dosáhl schválení již zmíněné rezoluce fakticky legitimizující Malou dohodu. V článku pro *Revue de Genève* ještě stihl vyjádřit svůj všeobecný postoj ke Společnosti národů. Organizaci v něm Beneš označil za „druhý kladný faktor pro reorganizaci dnešního poválečného světa“ Přesto, vědom si nedostatků mechanismu SN zdůraznil, že je potřeba „vyvinouti její činnost co nejúčinněji, rozšířiti její úkoly a její program, projevit více víry v její budoucnost a v princip, na němž spočívá“¹⁵¹. Jak

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 301.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 303.

¹⁵¹ *Boj o budoucnost a rekonstrukci Evropy. (Překlad článku E. Beneše pro Revue de Genève z r. 1921, č. 15).* In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 134.

ukáží další kapitoly, sám na tomto procesu snah o realizaci těchto cílů aktivně participoval a sehrál v něm nezanedbatelnou úlohu.

O tom, že budování konstruktivní středoevropské politiky nebude vůbec jednoduché, se Beneš, již ve funkci předsedy vlády (zahraniční resort si ponechal i jako premiér), opět přesvědčil na podzim roku 1921. Snahy navázat s Maďary pozitivní vztahy i za cenu menších ústupků se v Budapešti neseťkaly s odezvou. Mimo to se v Maďarsku objevila další (již poslední) hrozba habsburské restaurace. Tentokrát československá diplomacie zareagovala ještě ostřeji než v prvním případě. Beneš dokonce prosadil i vyhlášení částečné mobilizace a připravoval se v případě neúspěchu diplomatického i na eventuální konflikt ozbrojený. V cirkulární zprávě ze 22. října prohlašoval, že „zůstane-li Karel v Maďarsku, je to pro nás casus belli“¹⁵². Dokonce byl ochoten riskovat i vztahy se západními spojenci, když v téže instrukci prohlásil, že „nepůjde-li Dohoda s námi, půjdeme sami s Malou dohodou eventuálně i proti vůli Dohody“¹⁵³. V této situaci se Beneš, po zahájení činnosti Společnosti národů nyní otevřeněji podporující idealistická a pacifická řešení, opět přiblížil realistickým postupům. Beneš rovněž neváhal připravit pro Maďarsko poměrně tvrdé podmínky, které víceméně podpořili i malodohodoví spojenci. Požadoval v nich mj. kontrolu Malé dohody nad maďarským zbrojením a také po maďarské vládě požadoval uhrazení mobilizačních nákladů malodohodové aliance. Jeho iniciativu však na západě, nikoliv naposledy, podpořila pouze spřízněná Francie. Britové naopak Beneše varovali, aby se zdržel unáhlených kroků. Právě rostoucí britská podpora Maďarsku se měla v pozdějších letech stát jednou z překážek Benešových snah o vynucení dodržování Trianonské smlouvy.

Hrozba habsburské restaurace se zakrátko stala opět pouze epizodou, když proti ní nekompromisně zakročil maďarský předseda vlády admirál M. Horthy a zbavil tak Habsburky definitivně nadějí na maďarský trůn. Radikální vystoupení ČSR v této situaci mělo nicméně fatální důsledky pro československo-maďarské vztahy a v důsledku i pro budoucnost středoevropské politiky. „Druhý karlistický puč (...) znamenal faktický konec náběhů k reálnějším vztahům mezi oběma státy.“¹⁵⁴ Z československých požadavků bylo pařížskou konferencí velvyslanců vyhověno

¹⁵² AMZV, *Telegramy odeslané 1921*, č. 6402-6410 (*Cirkulární zpráva E. Beneše, týkající se postoje ČSR k druhému pokusu ex-císaře Karla Habsburského o restauraci v Maďarsku*. In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 38.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ DEJMEK: *Československo, jeho sousedé...*, s. 201.

pouze jedinému, a to spoluúčasti Malé dohody na kontrole maďarského odzbrojení, která se však později stejně prokázala jako bezmocná.

Určitou náplastí na důsledky této krize mohla být následná dvojice podpisů smluv se středoevropskými státy. 6. listopadu byla podepsána československo-polská smlouva o respektování územní celistvosti a vzájemné neutrality z principu arbitráže, následovaná 16. prosince tzv. Lánskou smlouvou upravující vztahy s Rakouskem. V ní se státy zavázaly k dodržování mírových smluv a poskytly si vzájemné územní garance i závazek politické a diplomatické podpory a neutrality. Rovněž se zavázaly, že „nebudou na svém území trpěti žádné politické nebo vojenské organizace, která by byla namířena proti celistvosti a bezpečnosti druhé strany“¹⁵⁵. Lánská smlouva byla z hlediska zajišťování bezpečnosti státu na regionální bázi jistě významným úspěchem. „Benešovo „společenství snah, idejí a zájmů mezi novými státy“, o němž hovořil před dvěma lety po návratu z Paříže, začínalo mít nejen obecné kontury, ale velmi konkrétní mezinárodněprávní kostru.“¹⁵⁶ Přínejmenším v případě smlouvy s Polskem byl však optimismus předčasný. Polsko smlouvu v důsledku nového územního konfliktu s Československem o nevýznamnou podtatranskou vesničku Javorina v následujícím roce nikdy neratifikovalo. Československo v otázce Javoriny opět zastávalo v podstatě realistickou linii a nechtělo se svého území za žádnou cenu vzdát. Cena však byla v tomto případě stejně vysoká jako při těšínském incidentu. Spor opět zabránil důležitému československému sblížení s Polskem.

Události prvních měsíců roku 1922 zaměřily pozornost československé diplomacie opět na širší evropské pole. Začátek roku se totiž nesl v duchu příprav celoevropské konference v severoitalském Janově, jež se měla zabývat problematikou poválečné hospodářské rekonstrukce (primárně s ohledem na hospodářskou situaci v Německu a Rusku), ale také otázkami bezpečnosti a odzbrojení. Beneš přípravného období využil k tomu, aby opět sehrál roli prostředníka mezi Francií a Británií. Zatímco se mu do jisté míry podařilo přimět Francouze k tomu, aby přehodnotili své stanovisko k Rusku, tvrdé realistické stanovisko vůči Německu francouzská diplomacie odmítala opustit. Britové naopak vůči Německu pokračovali v politice nutnosti hospodářské rekonstrukce. Podobné

¹⁵⁵ *Politická dohoda mezi republikou Československou a spolkovou republikou Rakouskou*. Zahraniční politika, 1922 (souborné vydání, sv. 1), s. 77.

¹⁵⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 317.

stanovisko zastávali také Beneš s Masarykem, neboť „oběma jmenovaným politikům bylo od počátku zřejmé, že Německo nemůže být natrvalo zbaveno jeho velmocenské role“¹⁵⁷. Tuto skutečnost si ovšem plně neuvědomovali Francouzi, kteří se svou realistickou bezpečnostní politikou neustále snažili potenciál Německa oslabovat. Ve vztahu k Sovětům nicméně Britové odmítali ustoupit z ostře kritické pozice. Již v těchto skutečnostech lze spatřovat budoucí nezdár Janovské konference.

Janovská konference byla zahájena 10. dubna 1922. Prakticky žádný z účastníků však nemohl mít od tohoto summitu velká očekávání. „Beneš sám v možnost dalekosáhlejšího úspěchu Janova nevěřil a se svojí až nezvyklou skepsí se nikterak netajil ani před veřejností, stejně jako se svojí kritikou nedostatečné přípravy summitu.“¹⁵⁸ Československé stanovisko k Janovské konferenci bylo proto před jeho zahájením neutrální a odměřené: „My zůstáváme v jejím posuzování klidni. Budeme-li v očekávání skromní, docílíme pravděpodobně některých dobrých výsledků.“¹⁵⁹ Dle předpokladů se celý summit nesl v duchu konfrontace rozdílných stanovisek Británie a Francie a jeho původní primárně ekonomický charakter se brzy zpolitizoval. Jedním ze stěžejních cílů největší mezinárodní konference od mírové konference v Paříži mělo být navázání obchodních styků se sovětským Ruskem. Delegáty však brzy zmrazil nejen sovětský odpor k požadavkům Západu, ale především podpis separátní německo-sovětské dohody na janovském předměstí Rapallo ze 16. dubna. Oba státy, jež spojovala mezinárodní izolace, se zde uznaly *de iure* a zřekly se vzájemných úhrad reparací a válečných dluhů. „Vytvořil se prostor pro spolupráci obou zemí v oblastech, které Německu omezovala Versailleská mírová smlouva a sovětskému Rusku nedovolovala jeho mezinárodní izolace, tj. v hospodářsko-obchodní oblasti a vojenské oblasti.“¹⁶⁰ Jediným pozitivním důsledkem podpisu této smlouvy pro janovská jednání bylo krátkodobé sblížení francouzských a britských stanovisek v ostře kritickém postoji k ní. „Velká část všech dalších jednání totiž už od tohoto momentu směřovala jen buď k likvidaci, či naopak k obhájení a udržení tohoto paktu, což řadu jiných otázek zatlačilo do pozadí.“¹⁶¹ Definitivní odmítnutí požadavků Západu ze strany Sovětů v květnu konferenci

¹⁵⁷ KUBŮ: c. d., s. 42.

¹⁵⁸ DEJMEK: *Nenaplněné naděje...*, s. 58.

¹⁵⁹ *Idea a cíle Janovské konference. (Výklad E. Beneše v zahraničním výboru poslanecké sněmovny ze 4. 4. 1922)*. In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 174.

¹⁶⁰ VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň 2007, s. 230-231.

¹⁶¹ DEJMEK: *Nenaplněné naděje...*, s. 58.

fakticky ukončilo, aniž by dosáhla výraznějších výsledků v otázce vztahů s Německem, Ruskem i kýženého sblížení mezi dvěma západoevropskými demokratickými velmocemi.

Pro československou diplomacii však měl průběh konference přinejmenším tři pozitivní aspekty. Benešovi se v duchu politiky „otevírání Ruska Evropě“ podařilo přesvědčit Brity o nutnosti participace Západu na hospodářské rekonstrukci Ruska. Právě proto, aby došlo k oslabení vznikajícího německo-ruského bloku. Správně si uvědomoval, že izolovanému Rusku je potřeba nabídnout obchodně-ekonomickou alternativu ke zcela přirozenému sblížení s Německem. Proto při hodnocení výsledku Janovské konference mohl oprávněně prohlásit, že „jednání konference janovské dalo skvělé zadostiučinění dosavadní politice československé ve věcech ruských. Od roku 1917 hájíme politiku neintervenci, politiku neisolace Ruska, povolného vývoje a hospodářské spolupráce.“¹⁶² Druhou pozitivní zprávou z Janova bylo pro československou zahraniční a bezpečnostní politiku další efektivní a jednotné vystoupení Malé dohody při obraně společných zájmů. Beneš proto mohl ve svém expozi o konferenci tvrdit, že „Malá dohoda se osvědčila jako element pro evropskou politiku konsolidační“¹⁶³. A konečně třetím pozitivním aspektem mohl pro Beneše být další postup v řešení evropské bezpečnosti, přestože byl ve světle rusko-německého sblížení poněkud odsunut do pozadí. Britský ministerský předseda Lloyd George na konferenci představil projekt evropského paktu neútočení. Pakt měl ke spokojenosti československé diplomacie obsahovat klauzule o nedotknutelnosti teritoriální integrity a navrhoval systém smírného (arbitrážního) řešení sporů. Návrh však neřešil jeden z největších limitů Paktu o SN, tedy efektivní zakročení a uplatnění sankcí proti agresorovi, čehož si byl Beneš dobře vědom. Jak ukáží další kapitoly, na zdokonalování těchto univerzálních bezpečnostních mechanismů pak proto v následujících letech sám aktivně spolupracoval.

¹⁶² *Expozé ministrpředsedy Dra Ed. Beneše o janovské konferenci. (Projev před Národním shromážděním z 23. května 1922).* In: *Zahraniční politika*, 1922, sv. 1, s. 800.

¹⁶³ *Tamtéž*, s. 810.

3.3 Československo a Společnost Národů: od prvních úspěchů k první krizi

Po počátečních dvou spíše ceremoniálních Shromážděních SN se za první skutečně pracovní považuje až III. shromáždění SN zahájené dne 4. září 1922. Jeho úkolem mělo být řešení hned několika konkrétních úkolů. Mezi ně patřilo rozšíření členské základny organizace (především o Maďarsko), Československa se bezprostředně dotýkající problémy finanční rekonstrukce Rakouska, ochrany minorit i řada dalších obecnějších otázek. Poprvé se také objevila problematika odzbrojení, v níž měl Beneš později sehrát velice významnou úlohu. „V převážné většině těchto záležitostí měla československá diplomacie v čele se svým šéfem sehrát nezanedbatelnou roli, vždyť musela poprvé čelit žalobám vlastních občanů, k jejichž ochraně se zavazovala, a nadto se projednávaly záležitosti jejich sousedů.“¹⁶⁴

Hned na tomto prvním pracovním zasedání SN tedy ukázala československá diplomacie v čele s E. Benešem, že se nenechá nikterak limitovat velikostí či mladostí své země a bude i v příštích letech významným elementem v diskusích na půdě Shromáždění (a později i Rady) Společnosti národů. „Společnosti národů v nově koncipované československé zahraniční politice připadlo významné místo. Stala se základem dlouhodobě prosazované smluvní neboli alianční politiky, která měla Československu jednak zajistit bezpečnost v Evropě, jednak upevnit hospodářské a obchodní vztahy se sousedy i vzdálenějšími evropskými státy.“¹⁶⁵ Očekávání, jaké Československo mělo nejen od III. Shromáždění, ale i od celé instituce Společnosti národů, jež se nyní konečně naplno začala věnovat důležitým problémům Evropy, dokládá ve své stati v Zahraniční politice její šéfredaktor A. Hain: „Naše republika a národ československý nemohou než s upřímností si přát, aby Společnost národů dovedla splnit těžké úkoly, které jí byly položeny na program třetího zasedání; nejen snad proto, že mnohé z nich ať přímo, ať nepřímo se nás dotýkají (...), ale zejména i z té příčiny, že chápeme co zdravá, silná, v uznanou mezinárodní autoritu vospělá Společnost národů by znamenala pro malé státy a národy, jejich vnější bezpečnost a vůbec pro celkový mír Evropy“¹⁶⁶.

Přijetí Maďarska do SN se pochopitelně Československa bezprostředně týkalo. V celé Benešově zahraničně-bezpečnostní politice lze zřetelně vysledovat jeho podporu univerzálnímu řádu a jednotnému bezpečnostnímu systému nejlépe pod

¹⁶⁴ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 337.

¹⁶⁵ TRÁVNÍČKOVÁ: c. d., s. 56.

¹⁶⁶ HAIN, Alois: *Třetí zasedání Společnosti národů*. Zahraniční politika 1922, 1 (3), č. 18, s. 1309.

patronátem Společnosti národů. Přitom si progresivně uvědomoval, že mezinárodní izolace poražených států není dlouhodobě udržitelným a žádoucím řešením a že Společnost národů bez jejich participace postrádá hlubší smysl. Současně mělo členství poražených států v SN, spojené s akceptováním Paktu SN a versailleského uspořádání, tyto státy do značné míry „zpacifikovat“. Stejně tak uznával nutnost ekonomické stabilizace poražených států, která byla předpokladem zabránění hrozícím socioekonomické krizím nahrávajícím extrémním politickým proudům a také revizionistickým tendencím vůči versailleskému smluvnímu řádu v případě Německa či Maďarska, případně proanschlussových nálad v případě Rakouska. Proto chtěl jak v případě Rakouska, tak později Maďarska využít modelu chystané mezinárodní finanční sanace k nátlaku na reorganizaci státní správy v těchto zemích a posílení demokracie. Progresivně si byl tedy vědom přímého propojení socioekonomické situace a bezpečnosti, které je v současnosti obecně přijímané při řešení situací v konfliktních a nestabilních státech, v době, kdy vojenské řešení bylo pro některé státy stále jediné možné.

Věřil rovněž v pozitivní vliv členství v SN na jednotlivé státy. Podporoval SN nejen jako mezinárodní bezpečnostní organizaci, ale také jako pozitivně působící demokratický režim. V duchu tohoto přesvědčení také postupoval na půdě ženevské organizace. Podporu přijetí Maďarska do SN mezi svými malodohodovými spojenci z těchto důvodů prosadil už v srpnu na první řádné konferenci Malé dohody v Praze. Navíc se Benešovi podařilo na Shromáždění poukázat na neplnění maďarských závazků mírové smlouvy a přimět tak Maďarsko k ústupkům. „Maďarský delegát v Ženevě exministr Miklós Bánffy musel nakonec před volbou 18. září znovu slavnostně přislíbit, že Maďarsko bude nejen dodržovat Pakt Společnosti, ale také důsledně provádět ustanovení mírové smlouvy, což mohla československá diplomacie považovat za nemalý úspěch.“¹⁶⁷ Spokojený Beneš mohl tedy do Prahy zaslat depeši sdělující, že „je ziskem všeobecné konstatování, že Maďaři nesplnili závazků mírových smluv a možnost napříště naléhat na jejich plnění prostřednictvím Společnosti národů.“¹⁶⁸

Československa se rovněž významně dotkla další otázka na programu III. Shromáždění SN – jednání šesté komise o problému ochrany minorit. Jednání se

¹⁶⁷ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 337.

¹⁶⁸ *Depeše E. Beneše ze Ženevy z 19. 9. 1922.* In: ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.): *Edvard Beneš: diplomat na cestách (depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928.* Praha 2000, s. 52.

nesla v duchu střetu dvou pohledů na menšinovou problematiku. Na jedné straně stál názor, že ochrana menšin již přestala být vnitřní záležitostí jednotlivých států a je tudíž potřeba jednotných principů pro všechny země. Proti tomuto zásahu do vnitropolitických záležitostí se však postavily velmoci a návrh byl zavržen. Beneš prosazoval střední cestu, kde měla být na jednu stranu menšinám poskytnuta ochrana, na stranu druhou však menšiny musely zachovávat loajalitu vůči státu, v němž žijí, která byla nakonec schválena. I přesto, že byl Beneš na domácí scéně za svou menšinovou politiku, zejména pro vstřícnost k českým Němcům, často kritizován, „Benešův kabinet opravdu učinil první reálné kroky pro získání zástupců německé minority k spoluzodpovědnosti za chod československého státu“¹⁶⁹. To bylo z bezpečnostního hlediska velice důležité s ohledem na menšiny jako potenciální vnitřní hrozbu bezpečnosti státu, o čemž bylo pojednáno výše.

Spolu s malodohodovými spojenci a Poláky se Benešovi ještě na třetím Shromáždění SN podařilo zamítnout požadavky na dosazování stálých delegátů SN, kteří by monitorovali situaci minorit v jednotlivých státech a podávali o ní hlášení do Ženevy. Uspěl rovněž v zamítnutí konkrétních požadavků českých Němců a Maďarů, byť otázka minorit v ČSR nemohla být ještě zdaleka považována za vyřešenou. Přese všechno nelze ani v této otázce popřít úspěšné vystoupení československé diplomacie na půdě ženevského Shromáždění.

Československo aktivně zasáhlo také do projednávání mezinárodní finanční sanace Rakouska, jež procházelo vážnou ekonomickou krizí, která hrozila přerůst v bezpečnostní riziko. Beneš z důvodů uvedených výše „podpořil ideu mezinárodního úvěru provázeného jednak novými mezinárodními závazky ohledně rakouské nezávislosti, jednal nutnou reorganizací rakouské vládní správy“¹⁷⁰. I zásluhou aktivních československých zástupců se podařilo plán sanace rakouských financí formou multilaterálního projektu zaštitěného Společností národů, který se měl stát vzorem pro budoucnost, prosadit přes odpor Itálie. Přestože odmítavý postoj Itálie pozdržel podpis závěrečných (tzv. Ženevských) protokolů, Beneš dosáhl z bezpečnostního hlediska svého. Protokoly obsahovaly potvrzení nezávislosti Rakouska a tedy žádoucí záruku proti případnému Anschlussu s Německem, jenž by z bezpečnostního hlediska znamenal katastrofální obklíčení podstatné části Československa Německem. „Československo se Benešovým podpisem dokumentů

¹⁶⁹ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 343.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 338.

zavazovalo ke krytí 20 % z mezinárodního úvěru ve výši 620 milionů zlatých korun, čímž stát znovu demonstroval svoji vůli aktivně napomoci k rekonstrukci nové, poválečné střední Evropy.¹⁷¹ Československé vystoupení na III. (de facto však I. pracovním) shromáždění bylo aktivní a úspěšné a nepochybně zvýšilo prestiž ministra Beneše i celé republiky na mezinárodním poli, ačkoli nakonec svým dílem přispělo k pádu Benešovy vlády a jejímu nahrazení vládou Švehlovou. „Zájem republiky nejen nebyl narušen, ale navíc se znovu mohla prezentovat jako výrazně konstruktivní činitel celé střeoevropské oblasti.“¹⁷²

Rok 1922 přesto přinesl z bezpečnostního hlediska pro mezinárodní politiku a nový systém mezinárodních vztahů mimořádně významný zvrát zrovna v okamžiku, kdy byla mezinárodní prestiž Československa, především Benešovou zásluhou, na vrcholu. V Itálii, již náleželo stálé křeslo v Radě SN, se definitivně prosadilo fašistické hnutí. „Změna vlády v jedné ze tří vítězných evropských velmocí, jež vedla k postupnému etablování autoritativní fašistické diktatury, zasadila nutně v delší časové perspektivě úder nejen rekonstrukčním plánům ve středu Evropy, ale fatálně oslabila i křehkou demokracii na celém kontinentu.“¹⁷³ Pro Společnost národů to byla první vážná krize, zrovna v okamžiku, kdy se po úspěšném III. Shromáždění zdálo, že nová organizace bude efektivně fungovat.

Nový šéf italské exekutivy Benito Mussolini se netajil svým odporem k instituci SN a několikrát následně proklamoval, že bude-li třeba, Společnost národů rozbije. Pro Beneše a československou bezpečnostní architekturu měl tento zvrát významný dopad také proto, že fašistická Itálie podporovala revizionistické tendence Maďarska a stala se přímou bezpečnostní hrozbou pro důležitého malodohodového spojence ČSR Království S.H.S. Fašistická Itálie se brzy vyprofilovala jako realistický aktér bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru (zejména na Balkáně) a zůstala jím po celé sledované období. Kromě toho první fašistická vláda v historii Evropy povzbudila podobně naladěné politické proudy i v rámci Československa¹⁷⁴ a posílila tak jednu z vnitřních hrozeb bezpečnosti státu. Nástup fašismu v Itálii byl prvním vážným krokem na cestě k totalitarizaci Evropy a v konečném důsledku ke kolapsu Společnosti národů i celého versailleského systému. Zápas o dotvoření podoby a významu ženevské organizace však teprve započal a mnozí její podporovatelé,

¹⁷¹ Tamtéž, s. 340.

¹⁷² Tamtéž, s. 337.

¹⁷³ Tamtéž, s. 342.

¹⁷⁴ Což se skutečně projevilo při vnitropolitické krizi ČSR v roce 1926.

včetně Edvarda Beneše, jej nehodlali vzdát. Snahy československého ministra zahraničí zdokonalit kolektivně bezpečnostní mechanismy SN sleduje následující kapitola.

4. ZÁPAS O KOLEKTIVNĚ BEZPEČNOSTNÍ ZÁRUKY PRO STÁT

4. 1 *Projekt Smlouvy o vzájemné pomoci*

Léta 1922/3 až 1924/5 ohraničují snahu delegátů Společnosti národů dotvořit historicky první fungující model kolektivní bezpečnosti, jenž měl doplnit Pakt SN a do jehož přípravy velmi výrazně zasáhl také E. Beneš a dosáhl tak nepochybně vrcholu své zahraničněpolitické kariéry v otázkách evropské bezpečnosti. Souběžně můžeme hovořit o vrcholné fázi snah československé diplomacie prosadit v evropské politice funkční idealistické principy. Podobně lze argumentovat, že v tomto období dosáhla vrcholu také aktivita SN.

Přelom let 1922 a 1923 poznamenal další střet Británie a Francie v německé otázce, když Německo už poněkolikáté vystoupilo s požadavkem revize reparací a několikaletého reparačního moratoria. Francouzi se v duchu své realistické politiky rozhodli řešit vzniklou situaci vojensky, k čemuž získali záminku většinově schváleným konstatováním Reparační komise ohledně úmyslného německého neplnění reparačních závazků. 11. ledna 1923 obsadily francouzské a belgické vojenské oddíly Porúří. „Nepochybně k malé radosti šéfa diplomacie československé, jehož názory na problémy Německa se v té době stále blížily optice britské, a nadto si dobře uvědomoval možné komplikace i pro republiku, bude-li v důsledcích francouzské akce přímo zataženo do kolize.“¹⁷⁵ Pro připomenutí, Británie již na konferenci v Paříži zastávala spolu s USA názor, že Německo je potřeba nejdříve ekonomicky ozdravit a stabilizovat. K tomuto názoru se postupně přiklonil i Beneš. Socioekonomický chaos byl pro něj z bezpečnostního hlediska naprosto nežádoucí.

Výsledek francouzské vojenské akce v Porúří byl zcela kontraproduktivní. Chtěla-li si Francie poněkud nesmyslně (v duchu politického realismu) vojenskou silou vynutit placení reparací, přispěla svým aktem pouze k ekonomickému kolapsu Výmarské republiky a zahájení pasivní rezistence tamních úředníků. V tomto okamžiku, kdy hrozila přímá konfrontace ČSR s Německem, Beneš rozhodně nestál na straně svého francouzského spojence, i když jej diplomatická nutnost vedla k zastávání oficiálního neutrálního stanoviska. Na tomto příkladu můžeme zřetelně pozorovat, jak byla Benešova snaha o progresivní politiku, limitována francouzským realismem i politikou velmocí obecně.

¹⁷⁵ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 346.

Francie navíc krátce nato začala pozvolna Československo, k Masarykově i Benešově malé radosti, tlačit směrem k formalizaci československo-francouzských vztahů v duchu svých bezpečnostních priorit. Prvním takovým impulsem byla květnová návštěva francouzského generalissima Foché (považovaného za „nepřímého tvůrce republiky“) v Praze, který s sebou přivezl návrh spojenecké smlouvy. Beneš se oprávněně obával především reakce Británie na takovou smlouvu. A jelikož jedním z pilířů jeho bezpečnostní architektury bylo stále zajištění spolupráce západních velmocí (tak esenciální pro efektivní fungování Společnosti národů) a tento cíl už tak zkomplikovala nedávná francouzská akce v Porúří, byl si vědom, že takovýto vojensko-politický závazek vůči jedné z velmocí, byť jím do značné míry preferované, může jeho cíl ohrozit. Francouzskou iniciativu tedy nezamítl, doporučil o ní však dále jednat.

3. 9. 1923 se pak Beneš zúčastnil IV. Shromáždění Společnosti národů, jehož začátek nepříznivě ovlivnila další z řady mezinárodních krizí. Bezvýznamný pohraniční incident na albánsko-řecké hranici, při němž zahynul italský generál posloužil Mussolinimu jako záminka k bombardování a vojenské okupaci řeckého ostrova Korfu. Byla to první reálná příležitost pro SN, aby demonstrovala svoji akceschopnost, ženevská organizace však poprvé, a nikoli naposled, selhala. Především pro obvyklou nejednotnost francouzského a britského stanoviska i v tak zdánlivě jednoznačné situaci. Delegáti sice uznali neoprávněnost Mussoliniho jednání, konkrétnějšího jednotného stanoviska však dosaženo nebylo. Československá diplomacie nicméně podporovala spolu s částí Britů rozhodnou akci na obhajobu Řecka na základě článku 11 Paktu. Beneš zastával od počátku stanovisko, že „Pakt [Společnosti] byl porušen, že Společnost má právo zabývat se věcí a že Itálie musí co nejrychleji evakuovat“¹⁷⁶. Malé země však byly bezmocné vůči stanovisku Francie, která prosadila přenesení problému na konferenci velvyslanců, tedy fakticky mimo půdu SN. Ta nakonec rozhodla paradoxním způsobem tak, že Řecko musí za italskou evakuaci z ostrova zaplatit vysoké odškodné. „Problém, před nějž byla Společnost postavena, spočíval v tom, jak nařídít urovnání sporu jedné z velmocí. Itálie byla jedním ze stálých členů Rady Společnosti a ostatní se nechtěli angažovat.“¹⁷⁷ Mussolini navíc pohrozil italským vystoupením ze

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 358.

¹⁷⁷ LLOYD, Lorna: *The League of Nations and The Settlement of Disputes*. World Affairs, 1995, 157, č. 4, s. 166.

SN. Potvrdily se obavy vyjádřené už v souvislosti s nastolením fašistického režimu v Itálii. Událost předznamenala, že pokud se agresorem stane některý ze stálých členů Rady, SN bude prakticky bezmocná i bez ohledu na absenci efektivních donucovacích prostředků.

Beneš byl událostí znechucen a, jak správně dodává J. Dejmek, „lze považovat za jisté, že toto první selhání ženevského mechanismu (...) vydatně přispělo k jeho – i Masarykovu – rozhodnutí podepsat brzy přece jen spojeneckou smlouvu s jedinou velmocí, přímo zainteresovanou ve střední Evropě v její současné podobě, s Francií“¹⁷⁸. Už v tomto okamžiku lze vysledovat Benešovu počínající pochybnost o SN jakožto potenciálním bezpečnostním garantovi celoevropského pořádku a orientaci na upevňování dalších (bilaterálních) bezpečnostních záruk. Tedy fakticky určitý příklon k realismu. Přesto svůj zápas o efektivitu Společnosti národů nevzdával a jeho nejvýraznější aktivita na půdě této organizace měla teprve přijít.

Valné výsledky nepřinášela ani středoevropská politika, další z pilířů Benešovy bezpečnostní architektury. Vztahy s Maďarskem zůstávaly i přes některé dílčí dohody nadále chladné, československému ministrovi zahraničí se navíc nepodařilo prosadit na červencové schůzce Malé dohody v rumunské Sinaji změnu protimaďarského stanoviska svých spojenců. Vztahy s Itálií, potenciálním negativním činitelem v malodohodové politice, po korfském incidentu ještě více ochladly. Německo se potácelo na kraji občanské války. Vztahy s Poláky nadále komplikovala stále nedořešená otázka Javoriny¹⁷⁹, další ránu jim navíc zasadilo Benešovo odmítnutí vzdát se kandidatury do Rady SN ve prospěch polského kandidáta. Beneš byl do Rady SN (jako reprezentant celé Malé dohody) nakonec zvolen 30 hlasy a po opakovaných znovuzvoleních zůstal jejím členem až do roku 1927. Současně byl na IV. Shromáždění SN zvolen také zpravodajem třetí (odzbrojovací) komise. Zvolení E. Beneše do těchto funkcí výrazně vylepšilo jeho pozici pro budoucí snahy o zdokonalování mechanismů SN. Což byl pravděpodobně také důvod, proč dále riskoval možností sblížení s Poláky.

Problematika odzbrojení se stala hlavním tématem dalších jednání nešťastně zahájeného IV. Shromáždění a poprvé se v této souvislosti objevila otázka zajištění

¹⁷⁸ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 359.

¹⁷⁹ Otázka Javoriny byla nakonec vyřešena až na 27. schůzi Rady SN v prosinci 1923 potvrzením stanoviska ČSR, zanechala však nadlouho negativní odraz v československo-polských vztazích.

bezpečnosti (*security*), která s problémem odzbrojení úzce souvisela a rovněž otázka garančního paktu, jenž byl nakonec v limitované formě realizován o dva roky později za zcela odlišných okolností. „Otázku *sekurity* řada států v čele s Francií a jejími spojenci včetně Československa vcelku pochopitelně předřazovala vlastnímu odzbrojení, třebaže takový přístup zvláště v anglosaských státech vyvolával už nyní (a znovu pak při vlastních odzbrojovacích negociacích) především z řad pacifistů ostré kritiky.“¹⁸⁰ Celá následující jednání, jež vyústila až v tzv. Ženevském protokolu, byla tedy po jednáních komise pro Společnost národů na Pařížské mírové konferenci a řešení německé otázky dalším z klasických střetů idealismu/pacifismu a realismu v základní otázce, jakým způsobem dosáhnout zajištění míru, a čemu přiřadit při dosahování tohoto cíle prioritu. Tento rozpor dobře demonstruje pojednání J. Chmelaře o atmosféře zasedání odzbrojovací komise SN, v němž píše, že „idealistický, nedočkavý pacifismus ve spojení s politickou opatrností a nezřídka egoismem saturovaných stály tu proti realismu“¹⁸¹.

Klíčovým produktem této debaty byla tzv. Smlouva o vzájemné pomoci (*Traité d'Assistance Mutuelle*), do jejíž přípravy Beneš jako zpravodaj odzbrojovací komise nemalou měrou zasáhl. Tato smlouva měla „zásadním způsobem doplnit z hlediska kolektivně bezpečnostního Pakt Společnosti, na jehož články 10, 15 a 16 ostatně úzce navazovala“¹⁸². V článku 1 smlouvy signatáři potvrzují, že „útočná válka jest mezinárodním zločinem“¹⁸³. Následující článek obsahuje závazek států, že „poskytnou pomoc kterékoli z nich v případě, že by se stala obětí útočné války s podmínkou, že vyhověla smluvním ustanovením o snížení neb omezení zbrojení“. Tyto principy jsou pak dále rozvíjeny v člancích 3 a 4. Pro systém kolektivní bezpečnosti je pak klíčový článek 5, který konkretizuje prostředky vzájemné pomoci. Radu SN pověřuje uvalením nejen hospodářských, ale i vojenských sankcí, kdy má „ustanoviti síly, které každý stát pomocný má dáti k dispozici“. Opět se zde tedy dostává do popředí zásadní myšlenka opření kolektivně-bezpečnostního aparátu SN o společné ozbrojené síly, kterou vyjádřil již Lord Cecil a především L. Bourgeois a již Anglosasové zavrhl. Článek 6 je zřetelně Benešovým dílem, neboť umožňuje uzavírání bilaterálních i multilaterálních obranných dohod pod patronátem SN, „aby

¹⁸⁰ DEJMEK: *Edvard Beneš...* s. 359.

¹⁸¹ CHMELAŘ, Josef: *IV. Shromáždění Společnosti národů. Zahraniční politika, 1923, 2 (4), č. 21, s. 1462.*

¹⁸² DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 360.

¹⁸³ Originální znění citováno dle: *Smlouva o vzájemné pomoci. Zahraniční politika, 1923, 2 (4), č. 19, s. 1332-1336.*

se dodalo bezprostřední účinnosti všeobecné pomoci“. Československá diplomacie tak opět, stejně jako v březnu 1921, zřetelně usilovala o pojistku zapojení jak malodohodové aliance, tak případné budoucí spojenecké smlouvy s Francií do soustavy Společnosti národů. Další články pak stanovují, že náklady na vojenské akce a za hmotné škody s nimi spojené ponese útočící stát (čl. 10), obsahují závazek omezení zbrojení (čl. 11) vč. závazku poskytnout SN „všecky informace o svém zbrojení“ a pro ČSR důležitý závazek zachovávání smluvního (post)versailleského řádu (čl. 14). V článku 15 signatární státy uznávají jurisdikci Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti.

Smlouva měla doplnit Pakt tam, kde jeho opatření pro efektivní kolektivně bezpečnostní mechanismus nedostačovala nebo nebyla dostatečně konkrétní, tedy především v oblasti sankční, což se do značné míry podařilo. Existovaly však odůvodněné obavy, které sdílel i ministr Beneš, ohledně spojení platnosti a efektivity smlouvy s citlivou otázkou snížení zbrojení a podmínkou schválení všemi členy Rady SN. Podmínka jednomyslného schvalování v Radě se opět v praxi projevila jako výrazný limit akceschopnosti SN. Bylo to právě tehdy, kdy si Beneš v jednom ze svých ženevských projevů posteskl, že „boj mezi ideálem a skutečnou denní politikou je hrubý“¹⁸⁴. Tento citát snad nejprecizněji vyjadřuje neustálý Benešův zápas o idealistickou politiku neustále kolidující s realistickými zájmy jednotlivých států, především pak velmocí. V ženevském projevu Beneš současně uznal, že „otázka snížení zbrojení jest jednou z nejobtížnějších, jež dnešní Společnost má řešiti“¹⁸⁵. A byl mnohem blíže pravdě, než si možná sám připouštěl. „Na podzim 1923 chtěl ale věřit, že tento další krok k demokratizaci mezinárodních vztahů, jejímž symbolem mu byla právě Společnost národů, bude moci být vykonán.“¹⁸⁶

Jak již bylo naznačeno, Beneš se po první vážné krizi SN při korfském incidentu začal více soustředit na zajištění alternativních bezpečnostních schémat, především pak přehodnocením názoru na spojeneckou smlouvu s Francií. „Nejistota ohledně jeho [projektu Smlouvy o vzájemné pomoci] další perspektivy spolu se zmiňovaným debaklem Společnosti při ochraně nebohého Řecka pak přispěli ke konečnému rozhodnutí podepsat alianční smlouvu s Francií.“¹⁸⁷ V tomto rozhodnutí

¹⁸⁴ *Problém omezení zbrojení. (Zpráva E. Beneše pro třetí komisi z 29. září 1923). In: BENEŠ: Problémy nové Evropy..., s. 259.*

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 258.

¹⁸⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 361.

¹⁸⁷ DEJMEK: *Nenaplněné naděje...*, s. 84.

jej utvrdila i kritická situace v Německu. V projevu před poslaneckou sněmovnou se proto vyjádřil, že „cílem československé politiky jest spojit navždy přátelstvím a prací pro mír demokracii západní, především demokracii francouzskou a československou“¹⁸⁸. Jak navíc zmínil v jednom ze svých projevů, „Francie je ze všech velmocí svými zájmy naší republiky nejbližší“¹⁸⁹. Pro spolupráci s Francií se vyslovoval také prezident Masaryk. Pro Beneše nicméně stále zůstávala při vytváření a udržování nového pořádku v Evropě prioritou, ač obtížně dosažitelná, spolupráce Francie a Británie jako základ funkční SN a nehodlal automaticky akceptovat a podporovat všechna francouzská rozhodnutí.

Už francouzské řešení německé reparační otázky ukázalo, že francouzská, stále převážně realistická politika, ne vždy odpovídá Benešovým představám o mírové rekonstrukci Evropy. Nezdráhal se proto při návštěvě Británie v důvěrných rozhovorech francouzskou politiku vůči Německu kritizovat. Byla to však právě vnitropolitická situace v Británii, konkrétně vypsání předčasné volby a, jak se později ukázalo oprávněné, obavy z vítězství opoziční Labour Party, jež se stavěla mimořádně kriticky k projektu Smlouvy o vzájemné pomoci, která dala další impuls ke smluvnímu sblížení s Francií. „Nemalý vliv na jeho završení měla právě politika Londýna, jejíž výhledy prostě neposkytovaly vedoucím osobnostem pražské diplomacie pro jejich stát žádné *reálné* bezpečnostní záruky, o něž museli usilovat.“¹⁹⁰

V Německu mezitím vyvrcholila krize hrozbou, byť nakonec nevýznamnou, restaurace Hohenzollernů. Beneš nebyl nikdy, na rozdíl od Francouzů, nakloněn vojenskému řešení německé otázky a proto, ačkoli se nyní vyslovil pro Francii jako hlavního garanta bezpečnosti republiky, odmítal účast ČSR na případných dalších vojenských akcích proti Německu. Podporoval však multilaterální diplomatickou akci i případné sankce. Je evidentní, že zahraniční a bezpečnostní politika ČSR musela především v důsledku politiky velmocí nutně lavírovat mezi realismem a idealismem. Vidíme, jak je z tohoto důvodu aplikace těchto teorií na československou (a malých států obecně) bezpečnostní politiku obtížná. Pro Beneše nicméně podpora

¹⁸⁸ *Náš cíl: Politika, rekonstrukce, míru a zajištění státu. (Projev E. Beneše před poslaneckou sněmovnou ze 30. října 1923).* In: *Problémy nové Evropy...*, s. 275.

¹⁸⁹ *První pětiletí československé zahraniční politiky. (Výklad E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 6. února 1924).* In: *BENEŠ: Problémy nové Evropy...*, s. 295.

¹⁹⁰ *DEJMEK: Nenaplněné naděje...*, s. 74.

univerzálních idealistických řešení evropské, a tedy i československé, bezpečnosti zůstávala nadále prioritou.

Snažil se rovněž, aby v idealistickém duchu byla formulována i československo-francouzská spojenecká smlouva. Benešův vlastní návrh smlouvy „vycházel především z úvahy, že půjde o „tak říkajíc smlouvu o věčném přátelství dvou národů“, nikoliv klasickou konvencí dvou vlád. Její preambule se také hlásila výslovně k principům Společnosti národů, z nichž měly vycházet bezpečnostní záruky“¹⁹¹. Z těchto důvodů prosadil i odstranění pro něj nežádoucí vojenské konvence, jíž nahradilo pouze odsouhlasení spolupráce generálních štábů.

Při rozboru smlouvy lze považovat za klíčový článek 2 ustanovující že „vysoké smluvní strany shodnou se na opatřeních vhodných k zabezpečení svých společných zájmů v případě, že by tyto byly ohroženy“¹⁹², prosazený opatrnickým Benešem. O reakci v případě ohrožení zájmů jedné ze smluvních stran se mají tyto dohodnout až v okamžiku, kdy k ohrožení dojde. Smlouva tedy Francii nezavazovala k automatické vojenské pomoci Československu v případě jeho ohrožení. Dejme tento výsledek hodnotit následovně: „Jistá opatrnost československého ministra zahraničí, ne zcela pochopitelná už ve dvacátých letech, se měla nakonec o patnáct let později obrátit právě proti němu v momentu osudného zápasu Československa.“¹⁹³ Beneš však byl evidentně, i přes mnohé negativní indicie, stále přesvědčen o konečném úspěchu a prosazení idealistických principů, tedy především funkčního systému kolektivní bezpečnosti zakotveného ve Společnosti národů, který nechtěl podpisem smlouvy ohrozit.

Pokud ovšem byly obavy o osud *Traité d'Assistance Mutuelle* v důsledku politické situace ve Velké Británii jedním z impulsů pro formalizaci československo-francouzských vztahů, pak se ukázaly jako opodstatněné. V Británii se po volbách skutečně zformovala první labouristická vláda v čele s ministerským předsedou Ramsey MacDonalodem, realistickým kritikem jakýchkoliv aliancí a postversailského řádu obecně. Beneš si proto musel nyní uvědomit, „že stávající vláda nejen nepřijme nedávno zkonstruovanou Smlouvu o vzájemné pomoci (...), ale že hrozí další vážná roztržka mezi oběma západními demokraciemi vůbec, tedy zhroucení jednoho ze

¹⁹¹ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 364.

¹⁹² *Spojenecká a přátelská smlouva mezi Francií a Československem*. In: HOBZA (ed.): c. d., s. 374.

¹⁹³ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 365.

základních pilířů zahraničněpolitické koncepce pražských demokratů¹⁹⁴. Tato situace byla posledním a klíčovým impulsem k podpisu československo-francouzské smlouvy. Smlouva byla podepsána 25. ledna 1924 v Paříži a 19. března registrována u Společnosti národů.

Přestože se Beneš snažil smlouvu zbavit jakýchkoliv přímých vojenských závazků, jak Dejmek poznamenal, v konečném důsledku neprozíravě, aby tak neohrozil svou politiku podpory SN a kolektivní bezpečnosti, smlouva ještě před popisem vyvolala negativní reakci nejen v Británii, která se dala očekávat, ale také u sousedů Československa. Německá, maďarská a částečně rakouská negativní reakce byla předvídatelná, smlouvu však nepřijali příznivě ani v Polsku, kde se obávali, že spojení francouzsko-polské, fungující už od roku 1921, ztratí na hodnotě. Jak již však bylo řečeno, francouzským prioritním bezpečnostním zájmem bylo vytvoření východního *cordon sanitaire* proti Německu a proti bolševismu, který měl zahrnovat jak Polsko, tak ČSR, takže tento vývoj byl z francouzského pohledu logický.

Beneš ve snaze rozptýlit obavy z podpisu jeho iniciativou už tak dost okleštěné spojenecké smlouvy, oprávněně argumentoval, že smlouva „nedotýká se zájmů žádného ze států okolních (...), není namířena proti nikomu (...), je koncipována tak všeobecně, jak to žádala na příklad Společnost národů pro svou koncepci všeobecného garančního paktu“¹⁹⁵. Dále poněkud účelově zdůrazňoval, že smlouva je součástí snah o pacifikaci Evropy a širšího právě budovaného kolektivně bezpečnostního schématu a že podpisem smlouvy se „na naší dosavadní politice nic nemění, chceme jen politiku Francie dostat na cestu umírněnosti, rozvahy Svazu národů a vyrovnání se s Německem“¹⁹⁶. Smlouva a argumentace na její obhajobu jsou dalšími z řady důkazů nepříjemné, ovšem nevyhnutelné, nutnosti československé diplomacie hledat cestu mezi realistickou potřebou zisku dostupných bezpečnostních záruk pro stát a idealistickou vírou v konečné prosazení zatím velmi nedostatečných univerzálních řešení ztělesněných Společností národů.

Byl to tedy právě tento moment, kdy se československá zahraniční a bezpečnostní politika, původně lavírující mezi oběma západními velmocemi,

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 368.

¹⁹⁵ *První pětiletí československé zahraniční politiky. (projev E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu ze 6. února 1924).* In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu: československá zahraniční politika v projevech ministra dra Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 255.

¹⁹⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 365.

definitivně přimkla k Francii. V Británii i Německu se tak dlouho pěstovaný a poměrně přehnaný (připomeneme-li Benešovu prioritu zajištění spolupráce obou západních velmocí i jeho opozici vůči některým krokům francouzské diplomacie zejména právě ve vztahu k Německu) obraz Beneše „jako vyhraněně profrancouzského politika, který není nic než pouhým nástrojem ředitelů Quai d'Orsay“¹⁹⁷ ještě zvýraznil. Beneš se však nehodlal se stigmatem „francouzského vazala“ smířit a vzápětí, konkrétně v květnu, podniknul krok, který „měl navenek nepochybně demonstrovat nezávislost jeho politiky na vývoji politiky francouzské“¹⁹⁸. Vydal se na návštěvu Itálie, kde s Mussolinim dojednal československo-italskou smlouvu. Negativní Mussoliniho postoj k postversailleskému systému, Společnosti národů, Malé dohodě (a koneckonců i Benešovi samotnému) ovšem napovídal, že smlouva nemůže být dlouhodobě životaschopná.

Ještě v březnu 1924 byl za Benešovy účasti na 28. zasedání Rady SN konečně akceptován model internacionální půjčky pro Maďarsko. Beneš (ani jeho malodohodoví spojenci) však nemohl být spokojen, neboť jím prosazovaný princip využití finanční sanace k nátlaku na demokratizaci Maďarska a dodržování jeho mezinárodních závazků nebyl zcela využit. Zásadnější, avšak předvídatelnou, ránu Benešovým bezpečnostním plánům ovšem zasadilo definitivní zavrnutí projektu Smlouvy o vzájemné pomoci Velkou Británií. Odmítavá britská reakce na podpis smlouvy již v podstatě natrvalo ochladila vztahy mezi ČSR a Británií. Beneš o projektu Smlouvy o vzájemné pomoci později prohlásil: „Hájil jsem tento projekt jako pokus o vyřešení otázky bezpečnosti, neboť plně uznával a přijal principy, hájeny i naší zahraniční politikou. (...) Hájil jsem regionální smlouvy i nutnost arbitráže, ale zároveň i povinnost každého státu, přispěti v rámci Společnosti národů ke všeobecné bezpečnosti vším, čím může.“¹⁹⁹ Pro britského labouristického premiéra MacDonalda však bylo vyřešení otázky reparací důležitější než úvahy o prvním univerzálním kolektivně bezpečnostním systému. Nová britská vláda v tomto ohledu brzy zaznamenala úspěch, když nový ministerský předseda Francie, socialista Edouard Herriot, musel „nejen akceptovat britskou prioritu řešení reparační otázky před záležitostmi bezpečnosti (které pak byly odloženy na podzimní zasedání Společnosti

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 370.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 372.

¹⁹⁹ *Diplomatický boj o zajištění evropské bezpečnosti a o stabilizaci míru. (Projev E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 1. dubna 1925).* In: BENEŠ: *Boj o mír...*, s. 306.

národů), ale v zásadě akceptovat i (...) zprávu amerického experta Ch. W. Dawese o německých povinnostech, znamenající faktickou porážku Francie a jejích nároků²⁰⁰.

Tzv. Dawesův plán, schválený v polovině srpna 1924 na londýnské finanční konferenci (bez účasti Československa), „spojil placení reparací s hospodářskou obnovou Německa, kterému byla poskytnuta mezinárodně garantovaná půjčka ve výši 800 mil. zlatých marek“²⁰¹. Nové reparační schéma bylo tedy, jak Američané a Britové prosazovali už na mírové konferenci, spojeno s programem hospodářské sanace Německa. „Sanační projekt snižoval roční splátky reparací, eliminoval nebezpečí separátních akcí vůči Německu, podmínil budoucí rozpis finančních závazků celkovým stavem ekonomiky a vytvářel prostor pro zahraniční investice a úvěry.“²⁰² Důležitou skutečností navíc je, že se v souvislosti s Dawesovým plánem začalo reálně mluvit o vstupu Německa do Společnosti národů, které by logicky znamenalo jeho mezinárodní zrovnoprávnění.

Dejmek hodnotí vzniklou změnu situace následovně: „Ne náhodou je závěrečný protokol konference o přijetí tzv. Dawesova plánu z 16. 8. 1924 řadou historiků chápán jako konec francouzské supremace v západní Evropě a jako krok směrem k Locarnu, jež se mělo tak výrazně dotknout i zájmů francouzských východních spojenců“²⁰³. Ve světle pozdějších událostí je toto hodnocení skutečně platné. Francouzská realistická politika vůči vyčerpanému Německu se nadále neprojevila jako životaschopná a finálně se prosadila anglo-americká politika rekonstrukce a konsolidace Německa.

Československá diplomacie tak byla postavena před další zahraničněpolitické dilema. Konečné prosazení britské varianty řešení německé otázky sice odpovídalo československým představám, odmítavý přístup Britů ke zdokonalování mechanismů kolektivní bezpečnosti však obě země vzdaloval. Francie, nyní klíčový spojenec ČSR a současně jediná velmoc, která podporovala československé snahy o zefektivnění systému kolektivní bezpečnosti, ovšem v logickém důsledku ztratila své doposud výsadní postavení na evropském kontinentu. Již v této skutečnosti můžeme vysledovat předzvěst finálního neúspěchu fakticky posledního, ale nepochybně nejvýraznějšího, československého vystoupení v zápase o univerzální kolektivní bezpečnost.

²⁰⁰ DEJMEK: *Edvard Beneš*, s. 374.

²⁰¹ NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století (I. díl)*. Praha 2000, s. 59.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 375.

4.2 Ženevský protokol

Beneš s britským zamítnutím Smlouvy o vzájemné pomoci svoje úsilí o kolektivně bezpečnostní záruky pro Československo nevzdal. Motivaci jeho snah dobře vystihuje resumující projev o prvním pětiletí československé zahraniční politiky, který přednesl již v únoru 1924. Prohlásil „nejsem z těch, kteří jsou skeptičtí ke Společnosti národů, ale na druhé straně nepřeceňuji jejich sil dnešních“ a mohl oprávněně dodat „pracuji za to tím více, aby byla silnější a stala se skutečně tím, čím jí její zakladatelé chtěli mítí“. Realisticky rovněž zhodnotil potenciál SN: „Jde-li však o otázku bezpečnosti státu, mám za svou povinnost jako zodpovědný ministr upozornit na toto: Její síla není dnes taková, aby skutečně s naprostou jistotou se dala očekávat její rozhodná pomoc v okamžiku největšího nebezpečí pro stát.“²⁰⁴ Současně si byl dobře vědom konkrétních limitů, především neustálé tendence některých států ještě více oslabit opatření čl. 10 Paktu a nutnosti jednomyslného schválení případné odvetné akce.

Na dlouhém V. Shromáždění SN, trvajícím od 1. září až do 2. října 1924, a pro kolektivně bezpečnostní projekt nejzásadnějším, měla jeho snaha i jeho mezinárodní renomé, teprve dosáhnout vrcholu. Benešovým záměrem bylo vytvořit alternativu k pohřbené Smlouvě o vzájemné pomoci, která by byla akceptovatelná především pro britskou levicovou vládu, tedy projekt úžeji svázaný s institucí Společnosti národů a pacifistickým principem odzbrojení. Principy Smlouvy o vzájemné pomoci, především tedy samotnou ideu vzájemného bezpečnostního zajištění, však stále považoval pro Československo (a malé státy obecně) za zásadní. Oprávněně nevěřil, že by pouze samotný princip odzbrojení mohl ČSR zajistit její bezpečnost. Jeho cílem tedy logicky muselo být sloučení všech těchto principů do jednoho dokumentu. V dopise generálnímu tajemníkovi SN tyto skutečnosti výstižně osvětlil: „Československá vláda je tedy názoru, že myšlenka smlouvy o vzájemné pomoci je ideou, které se nelze vzdát, nemá-li se vzbuditi zvláště mezi malými národy dojem, že nemohou nikdy dojíti bezpečnosti třebaš relativní, a že vždy koneckonců síla mocnějších států bude rozhodovati o jejich právech a osudu“²⁰⁵. Celá další jednání V. Shromáždění SN se nesla v duchu konfrontace francouzského pohledu, který stále, k Benešově spokojenosti, nadřazoval zajištění bezpečnosti samotnému odzbrojování

²⁰⁴ *První pětiletí...*, s. 300.

²⁰⁵ *List vlády československé generálnímu tajemníkovi Společnosti národů*. Zahraniční politika, 1924, 3 (5), č. 19-20, s. 1316.

a britského pohledu akcentujícího právě principy odzbrojení a arbitráže. MacDonald principy Smlouvy o vzájemné pomoci odmítal s tím, že posuzují bezpečnost především „z hlediska vojenského“²⁰⁶, na což mu francouzský ministerský předseda Harriot zcela správně odpověděl, že „odzbrojení musí být spojeno s bezpečností a že jakákoliv spravedlnost bez síly je bezmocná“²⁰⁷. Do popředí se tedy opět dostala rozhodující debata o míře nutnosti podepřít aparát Společnosti národů mechanismem společných ozbrojených sil známá už z doby jednání o Paktu SN na Pařížské mírové konferenci.

Pokud Beneš chtěl, aby nový plán nepostihl stejný osud jako Smlouvu o vzájemné pomoci, musel i přes logickou (nikoliv servilní) podporu francouzského stanoviska, vyjít vstříc také britským ideám. Přestože si realisticky uvědomoval, že samotný princip arbitráže malým zemím jako bezpečnostní záruka nemůže stačit. V případě, kdy by došlo k napadení Československa silnějšími cizími vojsky, byla by republika bezmocná přinejmenším do chvíle, než by arbitrážní řízení dospělo k nějakému sankčnímu závěru, který by se navíc ani nemohl opřít o vynucení silou, ale pouze o „wilsoniánský“ morální apel doprovazený v nejlepším případě ekonomickými sankcemi. Stejně tak si v případě samotného principu odzbrojení (který se mu jako takový jistě zamlouval), i s ohledem na prokazatelné nedodržování trianonských závazků Maďarskem a později i versailleských závazků Německem, uvědomoval, že je to dlouhý a svízelný proces, který sám o sobě nemůže malým zemím zajistit jejich bezpečnost. Odzbrojení spatřoval jako důležitou součást funkčního kolektivně bezpečnostního systému, nikoli jako základ bezpečnostní architektury Evropy.

Momentální situace však žádala, aby se projekt stal kompromisní kombinací všech žádoucích a vzájemně propojených principů. Jejich interdependenci Beneš vyjádřil slovy že „nebude docíleno ustanovení o smírném vyřizování mezinárodních neshod (arbitráži) bez sekurit (sankcí), a že sekurity nebudou přiznány bez určitých závazných slibů, pokud se týká sníženého zbrojení“²⁰⁸. Výsledkem Benešovy úspěšné aktivity při sladování obou postojů byla kompromisní rezoluce vydaná 6. září, „která předurčovala triádu pilířů, z nichž měla vycházet stavba budoucí evropské bezpečnosti v podobě povinné arbitráže, jejího garantování mezinárodním

²⁰⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 381.

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ KRČMÁŘ, Jan: *Vznik protokolu o smírném vyřizování mezinárodních neshod*. Zahraniční politika, 1924, 3 (5), č. 19-20, s. 1255.

společenstvím a samozřejmě programovým odzbrojováním“²⁰⁹. Následně Beneš předsedal tzv. Komisi dvanácti, jež měla na základě této bezpečnostní triády připravit návrh finálního protokolu. Návrh byl především Benešovou zásluhou hotov již 15. září. V následných jednáních o návrhu protokolu Benešův diplomatický um vyniknul snad nejvýrazněji, když se mu podařilo přesvědčit britského premiéra MacDonalda o nutnosti podílet se na projektu společných ozbrojených sil. Do Prahy spokojeně telegrafoval, že „Anglie konečně se zavázala úplně, že podle rozhodnutí Rady Svazu národů dá k dispozici proti tomu, kdo bude útočníkem, všechny své síly“²¹⁰. Vzniku ženevského protokolu totiž výrazně nahrála i skutečnost, že se v Británii a Francii v době jeho vzniku etablovaly levicové vlády. „Souběh labouristické vlády v Anglii s vládou levého kartelu ve Francii umožnil, že se v létě 1924 vytvořilo neopakovatelně příznivé ovzduší pro uplatnění demokraticko-pacifistické politiky.“²¹¹

Výsledný Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů, nebo také zkráceně Ženevský protokol, Beneš obhájil jak na zasedání relevantních komisí a subkomisí, tak finálně před Shromážděním SN, které jej jednomyslně schválilo 2. října 1924. Signatáři hned v úvodu dokumentu o celkem 21 člancích, jejichž klíčové principy měly být doplněny do Paktu SN, prohlašují, že „útočná válka je (...) mezinárodním zločinem“²¹². Současně, v souladu s v článku 8 Paktu SN, vyjadřují odhodlání snížit zbrojení „na nejmenší míru slučitelnou s jejich bezpečností a s plněním mezinárodních závazků“. V článku 2 se státy shodují na tom, že „v žádném případě nesmějí se uchýlit k válce, ani mezi sebou, ani proti kterémukoli státu, který by v daném případě přijal všechny závazky níže vymezené, vyjma v případě odporu proti útočným činům“. Státy se tedy shodují, že jedinou přípustnou formou války je válka obranná (v podobě multilaterální akce pod patronátem SN). V článku 3 se pak státy zavazují, že „uznají jako plně závaznou (...) pravomoc Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti“ v relevantních případech.

Články 4 - 7 rozvíjejí principy mírové arbitráže a smírného řešení sporů. Z bezpečnostní perspektivy je důležitý především článek 7, podle nějž se signatární státy shodují v tom, že „ani předtím, než spor bude podroben řízení pro pokojné řešení, ani během takového řízení nepodniknou ničeho, co by vedlo ke zvýšení

²⁰⁹ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 382.

²¹⁰ *Depeše E. Beneše ze Ženevy z 19. 9. 1924.* In: ČECHUROVÁ – ČECHURA (eds.): c. d., s. 99.

²¹¹ BŘACH, Radko: *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924.* Historie a vojenství, 1992, 41, č. 6, s. 43.

²¹² Originální znění protokolu citováno dle: *Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů (Ženevský protokol).* In: HOBZA: c. d., s. 140.

zbrojení neb stavu branných sil, jež by mohlo změnit stav, stanovený konferencí pro omezení zbrojení“. Toto ustanovení pak doplňuje článek 8, v němž se státy „zavazují, že se zdrží jakékoliv akce, která by se mohla jevit jako hrozba útokem proti jinému státu“.

Článek 10 poskytuje definice útočnicka jako „každý stát, který se uchýlí k válce porušiv závazky stanovené Paktem nebo tímto protokolem“; „každý stát, jenž odmítne předložit každý spor k pokojnému vyřízení“; „každý stát, jenž odmítne podrobiti se buď rozhodnutí soudnímu neb rozhodčímu nebo jednomyslnému doporučení Rady“. Pro případ, že by Rada SN nedokázala mezi stranami konfliktu spolehlivě identifikovat útočnicka, je podle protokolu povinna, aby „předešla válčícím stranám příměří“. Pokud by pak některá ze stran podmínky příměří porušila, „bude považována za útočnicka“. Proti určenému útočnickovi pak „Rada vyzve signatárny státy, aby provedly bezodkladně proti útočnickovi sankce“.

Článek 12 dává SN k dispozici hospodářské a finanční sankce podléhající rozhodnutí Rady stejně jako plán finanční a hospodářské pomoci napadenému státu. V otázce sankční jsou však fundamentální články 11 a 13, prosazované Francií a jejími spojenci včetně Československa. V článku 11 stanovuje, že „každý ze států jest povinen loyálně a účinně spolupracovati k tomu, aby byl dodržen Pakt o Společnosti národů a aby každý stát se postavil proti každému útočnému činu takovou měrou, jak mu to dovoluje jeho zeměpisná poloha a zvláštní podmínky jeho ozbrojení“. Současně, oproti ustanovením Paktu SN, která předpokládala určitou prodlevu, článek 11 Ženevského protokolu stanovuje okamžitou platnost sankcí. Článek 13 konstatuje, že Rada bude oprávněna „přijímat závazky států, určujíc předem síly vojenské, námořní a letecké, jimiž by tyto státy mohly bezodkladně zakročiti, aby zajistily provádění povinností vyplývajících po této stránce z Paktu a z tohoto protokolu“, současně signatárním státům umožňuje, aby vyslaly „na základě dříve sjednaných smluv své síly vojenské, námořní a letecké na pomoc určitému státu, jenž se stal obětí útoku“. Účelem tohoto článku je zřetelně pojištění platnosti dříve uzavřených spojeneckých smluv, v případě Československa tedy malodohodové soustavy a samozřejmě spojenecké smlouvy s Francií. Oproti vágně formulovanému znění Paktu SN je v otázce uplatnění kolektivní síly Ženevský protokol jistě významným krokem vpřed. Přesto lze za jistý limit efektivity navrženého systému považovat skutečnost, že „stanovení rozsahu a stupně sankcí bylo

ponecháno na signatářích samotných a že neexistovala tedy – navzdory závazku vojenské pomoci – jistota o jejím účinném efektu²¹³.

Další články ustanovují, že veškeré náklady na vojenská řešení v souladu s články 11 a 13 „budou hrazeny státem útočícím až do krajní hranice jeho schopnosti“ (čl. 15). Pro případ, že by mezi aktéry sporu byly státy, které nepatří mezi signatáře protokolu, budou tyto vyzvány (v souladu s čl. 17 Paktu), „aby se podrobily závazkům přijatým signatáři tohoto protokolu za účelem pokojného řešení“. V případě, že stát výzvu odmítne a uchýlí se k válce proti signatářnímu státu, „jest proti němu užití ustanovení článku 16 Paktu, jak jsou přesněji stanovena tímto protokolem“. Článek 17 pak státy zavazuje k účasti na mezinárodní konferenci pro snížení zbrojení, jejíž zahájení bylo stanoveno na 15. června 1925 v Ženevě. Účast na konferenci měla být nabídnuta všem státům bez ohledu na to, zda jsou signatáři protokolu. S úspěchem odzbrojovací konference měl být spojen i osud samotného protokolu. V závěrečném 21. článku se praví, že „nebyl-li plán na snížení zbrojení, který řečená konference přijala, ve lhůtě jí stanovené proveden, bude na Radě aby to konstatovala; tímto konstatováním tento protokol padá“. Článek 21 stanovuje rovněž další podmínku platnosti Ženevského protokolu. Je v něm upuštěno od limitujícího pravidla jednomyslného hlasování v Radě a konstatováno, že protokol nabude platnosti po schválení většinou stálých členů Rady a desíti dalších členských států SN.

V Benešově interpretaci „první část protokolu jest určena k tomu, aby čelila možnosti, že by spor vznikl. Předpisuje řízení, kterým každý spor musí projíti. Buď vede k pokojnému vyřízení, nebo k jeho vypuknutí přece dojde, a tehdy zabývá se označením vinníka, tím, že určí, kdo je útočником. Druhá část protokolu pokračuje důsledně ve výstavbě budovy: jakmile vznikne otázka vypuknutí sporu, a útočnik jest jednou určen, musí se rozvinouti mechanismus sankcí. Druhá část protokolu obírá se tedy působností soustavy bezpečnosti a sankcí.“²¹⁴

Obě podmínky platnosti protokolu však nakonec pozbyly smyslu, když v britských volbách zvítězila konzervativní strana a staronovým ministerským předsedou se stal Stanley Baldwin. Post ministra zahraničí v nové vládě připadl Austinu Chamberlainovi, který se o 14 let později v Mnichově, již v premiéřské funkci,

²¹³ BŘACH: *Ženevský protokol...*, s. 42.

²¹⁴ *Řeč ministra dra Beneše v plenární schůzi dne 1. října 1924. Zahraniční politika, 1924, 3 (5), č. 21, s. 1364.*

podílel na destrukci samostatného Československa. Britská vláda „vzápětí zvolila vůči evropskému kontinentu z řady důvodů kurz značně se odlišující od politiky labouristické“ a v konečném důsledku na přelomu let 1924 a 1925 „vzvolila cestu k limitovanému bezpečnostnímu systému, který o deset měsíců později vyústil do slavné konference v Locarnu“²¹⁵. Z tohoto důvodu sdělil ve svém projevu na 33. zasedání Rady SN 12. března 1925 A. Chamberlain před šokovanými účastníky odstoupení Velké Británie z projektu Ženevského protokolu s hlavním argumentem, že „nový důraz, který se klade na sankce, nové příležitosti, jež byly vynalezeny pro jejich použití, a okolnost, že byl vypracován plán vojenského postupu, to vše mimoděk vnuká myšlenku, že nejdůležitějším úkolem Společnosti není ani tak podporovati přátelskou spolupráci a přiměřenou harmonii ve správě mezinárodních věcí, jako spíše zachovati mír organizováním války, a to války snad v největším měřítku“²¹⁶. Oficiální pacifistické britské zdůvodnění je evidentně diplomaticky klamné. Skutečným důvodem britského zamítnutí byly obavy z dalekosáhlosti závazků vyplývajících z protokolu. Závazky, jež skutečně vedly k zamítnutí Ženevského protokolu, shrnuje Peter Krüger: „propojení sankcionované bezpečnosti všech států, odzbrojení a mírové urovnání sporů v rámci závazného postupu, tedy – a zde platil dosud odlišný názor – v systému regulovaného omezení svobody jednání jednotlivých vlád, a zároveň zavedení některých závazných norem chování a jednání v mezinárodní politice“²¹⁷. Právě určité omezení svobody jednání jednotlivých vlád ze závazků protokolu logicky vyplývající nepochybně zapůsobilo jako rozhodující faktor. Británie se nehodlala vzdát absolutní kontroly nad svou bezpečnostní politikou.

Přestože, dle čl. 21 protokolu, postačovala k prosazení protokolu prostá většina stálých členů Rady, bylo za těchto podmínek pochopitelně nemyslitelné, že by bez účasti Británie mohl fungovat. Benešova mimořádná aktivita tedy opět, jako v případě Smlouvy o vzájemné pomoci, ztroskotala na změně politického kurzu v Británii. I přesto, že Ženevský protokol nakonec nevstoupil v platnost, představoval z hlediska mezinárodního práva i z hlediska rozvíjení kolektivně bezpečnostních principů Společnosti národů významný pokrok. R. Břach o něm hovoří jako o „Benešově životním díle“²¹⁸, E. Kubů pouze jako o jeho „diplomatickém dítěti“²¹⁹.

²¹⁵ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 385.

²¹⁶ *Projev zástupce britské vlády stát. taj. Austena Chamberlaina v šesté veřejné schůzi Rady ze dne 12. března 1925.* Zahraniční politika, 1925, 4 (6), č. 6, s. 409-410.

²¹⁷ KRÜGER: c. d., s. 75.

²¹⁸ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 90.

Z hlediska Benešova vystoupení na mezinárodním poli nelze než souhlasit s tvrzením R. Břacha.

Účelem protokolu mělo být doplnění a rozvinutí kolektivně bezpečnostních principů vágně popsanych v Paktu SN, tak aby byla nahrazena Smlouva o vzájemné pomoci a současně bylo vyhověno britským požadavkům, což se v textu protokolu do značné míry povedlo. Díky Francouzům a jejich spojencům (především Benešovi) dokument stál na kombinaci tří základních principů arbitráže, bezpečnosti a odzbrojení. Další význam protokolu spočívá především tom, že prohlašuje útočnou válku za mezinárodní zločin a nařizuje mírové řešení všech sporů (vůbec poprvé), tedy nejen těch, které se „podle mínění účastníků hodí k rozsouzení“ jak stanovoval čl. 13 Paktu SN. V neposlední řadě je třeba mezi pozitiva protokolu zahrnout také princip omezení zbrojení podpořený svoláním odzbrojovací konference na konkrétní datum.

Ženevský protokol měl však rovněž své limity. Zatímco E. Kubů píše, že „dlouhodobý význam Ženevského protokolu spočívá zejména v jeho příspěvku k formulaci pravidel pro určení útočníka“²²⁰, odborník na mezinárodní právo A. Hobza uvádí, že „otázka určení útočníka je velmi obtížná a její řešení zde navrhané není uspokojivým“²²¹. Benešovy definice agresora jsou v každém případě oproti formulacím Paktu SN nesporným pokrokem. Mezi nejzásadnější limity pak patřila i otázka míry vojenského podílu na kolektivní odvetné akci SN závislá na rozhodnutích jednotlivých signatárních států. Limity Ženevského protokolu výstižně shrnuje profesor Hobza: „Myšlenka „automatického“ fungování organizace tu stvořené odporuje všem zkušenostem na poli práva i politiky.“²²²

Přes všechny výhrady i limity Ženevského protokolu je třeba jej v kontextu snah o zdokonalení zcela nedostačujícího mechanismu kolektivní bezpečnosti Společnosti národů hodnotit jako nejpokročilejší dokument vůbec. Ženevský protokol byl nepochybně Benešových nejvýznamnějším dílem na půdě Společnosti národů a ještě výše pozvedl jeho, již tak vysokou mezinárodní prestiž, a v důsledku toho také mezinárodní kredit ČSR ve Společnosti národů. S pohřbením protokolu ovšem definitivně vyhasly také naděje na univerzální bezpečnostní řešení v Evropě. V důsledku konečného prosazení anglo-americké politiky vůči Německu je nahradil

²¹⁹ KUBŮ: c. d., s. 46.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ HOBZA: c. d., s. 9.

²²² Tamtéž, s. 149.

zcela nový lokálně limitovaný bezpečnostní řád, který, jak ukáže následující kapitola, nemohl československé představy o řešení evropské bezpečnosti plně uspokojit.

5. LOCARNO A NOVÝ BEZPEČNOSTNÍ ŘÁD

5.1 Od kolektivně bezpečnostního schématu ke garančnímu paktu

O možnost uzavření čtyřstranného garančního paktu na západních hranicích Německa se německý ministerský předseda Gustav Stresseman začal zajímat již koncem roku 1924. Garanční pakt řešící omezené závazky na západě do značné míry odpovídal i názorům nemalé části britské konzervativní vlády. Přestože ministr zahraničí Chamberlain prosazoval obnovení užší spolupráce s Francií, byl jeho názor v menšině a narážel na ostrou kritiku především ve vojenských kruzích. Po odmítnutí Ženevského protokolu tak Československu „v případě odmítnutí konstrukce bezpečnostní architektury, plynoucí z německé iniciativy, zůstala jedinou alternativou mezi velmocemi izolovaná Francie, navíc konfrontovaná se silícím Německem, animozní fašistickou Itálií a z kontinentu se zcela stáhnuvší Británií“²²³. Československo tedy evidentně nemělo příliš na výběr.

Na 33. zasedání Rady SN, kde Chamberlain tlumočil stanovisko britské vlády k Ženevskému protokolu s dodatkem, že je ochotna podpořit maximálně zdokonalení stávajícího Paktu SN, ještě Beneš vystoupil s de facto smutečným proslovem na obhajobu Britů zavrženého Ženevského protokolu. Zde zcela správně „vyjádřil pochybnost, že by pouhé posílení některých pravomocí Paktu Společnosti mohlo zajistit skutečnou bezpečnost pro menší státy, především pro ty, nacházející se v „nebezpečném pásmu“ mezi Německem a Ruskem“²²⁴. Ženevský protokol však již byl ztracen a při úvahách o bezpečnostních zárukách tak Československu nezbývala jiná možnost než se soustředit na německou iniciativu spojenou s nabídkou československo-německé arbitrážní smlouvy. Pro československou (stejně jako francouzskou) diplomacii, zdrcenou zamítnutím Ženevského protokolu, bylo důležité pouze, aby se konstrukce Západního garančního paktu nikterak nedotkla stávajícího smluvního řádu a při této příležitosti se urychlil vstup Německa do Společnosti národů. Československá diplomacie myšlenku vstupu Německa do SN vítala, neboť „československá politika byla vedena vědomím, že mír – a to jako základní a určující existenční zájem ČSR – může být založen jen za spolupráce a účasti Německa.“²²⁵

²²³ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 389.

²²⁴ Tamtéž. Benešův projev viz Zahraniční politika, 1925 (sv. 1), s. 412-416.

²²⁵ DOMAŇSKÝ, Josef: *Edvard Beneš a vojenství*. In: *Edvard Beneš: československý a evropský politik. (Sborník projevů a příspěvků k 110. výročí narození druhého československého prezidenta)*. Brno 1994, s. 62-63.

Československý zájem na vstupu Německa do SN však nepramenil pouze z tohoto uvědomění, nýbrž také z přesvědčení, že Německo bude muset při této příležitosti akceptovat závazky a omezení plynoucí z Paktu SN. Je ovšem nepochybné, že výzvou, aby Německo vstoupilo do SN, byl přitom učiněn „významný krok, aby bylo politicky zrovnoprávněno a aby aliance, namířené proti němu, byly nahrazeny kolektivní bezpečností“²²⁶. Oproti systému navrženému Ženevským protokolem však kolektivní bezpečností značně limitovanou. Beneš se proto oprávněně obával příliš geopoliticky omezeného západního zaměření navrhovaného řešení, proto britskému ministru zahraničí předal 14. března memorandum, v němž apeloval, aby nové bezpečnostní schéma neobsahovalo „nic, co by mohlo být vykládáno přímo či nepřímo, výslovně či mlčky jako opuštění východní hranice Německa“²²⁷. Další události mohly jeho obavy jen potvrdit.

Beneš využil pozdržení jednání velmocí způsobené vnitropolitickými událostmi ve Francii a Německu k další snaze rozvíjet středoevropskou politiku. Poprvé a naposledy navštívil Polsko, kde podepsal připravenou arbitrážní smlouvu a dosáhl několika dalších dílčích pokroků. Návštěva vyvolala v obavě z formování nového československo-polského bloku negativní reakce (nejen) v Německu. V otázce Maďarska však Beneš neuspěl, když další stížnost Malé dohody v Ženevě na tajné maďarské zbrojení nenašla odezvu. Pro udržení stávajícího statu quo ve střední Evropě, a tedy i pro jeden z klíčových bezpečnostní zájmů republiky, nicméně hrála klíčovou roli situace v Rakousku, v němž stále sílila proanschlussová atmosféra podporovaná nově prosazovanou německou středoevropskou politikou. „Chtěl-li tedy šéf pražské diplomacie uhájít v nové situaci po zahájení negociací mezi velmocemi dosavadní středoevropskou strukturu, musel vyvinout – zdaleka ne naposledy – náležitý protitlak, kombinující hrozby sankcí s nabídkami spolupráce mající Rakousku usnadnit jeho ekonomickou existenci.“²²⁸

V otázce chystaného garančního Paktu Beneš podal svá stanoviska 23. června 1925 v projevu před zahraničním výborem poslanecké sněmovny i senátu. „Pokud nás se věc týká, pokládáme řešení problému bezpečnosti Ženevským protokolem za nejlepší, ale neodmítáme zásadně zkoumat návrhy německé, ani smlouvy arbitrážní jako jistý krok kupředu ve všeobecné práci o mír.“ Zmínil i

²²⁶ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 11.

²²⁷ BŘACH, Radko: *Locarno a československá diplomacie*. *Československý časopis historický*, 1960, č. 8, s. 694-95.

²²⁸ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 396.

československo-francouzskou podmínku vstupu Německa do SN s tím, že „za nutný doplněk garančního paktu, jenž má začítí novou periodu stabilisace, míru a mírových smluv v Evropě, pokládáme vstup Německa do Společnosti národů a tím převzetí vzájemných práv a povinností plynoucích z podepsání Paktu Společnosti národů“. Současně oprávněně doplnil, že „práva svá hájíme a hájiti budeme“²²⁹. Projev byl možná v některých ohledech, zvláště ve světle pozdějších událostí, příliš optimistický, jak ovšem správně poznamenává Dejmek, „*maximum možného* pro bezpečnost státu se v daných podmínkách Benešovi skutečně podařilo uchovat“²³⁰. Právě spojení „*maximum možného* v daných podmínkách“ nejlépe vystihuje Benešovy snahy o zajištění bezpečnosti státu prakticky od jeho vzniku až po osudné mnichovské dny.

Již německá Stresemannova nota ze 20. července²³¹ reagující na francouzskou prezentaci (i československých) podmínek pro realizaci západního garančního paktu nicméně předznamenala, že Německo sleduje prosazováním paktu cíle zcela odporující představám československé a francouzské diplomacie. „Německé výhrady se soustředily na tři body: Německá vláda se ohradila proti zdůrazňování neměnnosti mírových smluv. (...) Německá vláda nesouhlasila s navrženým systémem arbitrážních smluv, zejména s donucovacími opatřeními, jež by vstupovaly v platnost bez předchozího objektivního řízení. (...) Konečně nota vzdorovala podmínce o vstupu Německa do Společnosti národů.“²³² Německo se rovněž postavilo nejen proti zamýšlené francouzské garanci východních arbitrážních smluv, ale proti francouzskému aliančnímu systému jak ocelku ve snaze podříditi jej standardním mechanismům Společnosti národů, a tím jej de facto stornovat. Tato otázka se Československa pochopitelně vitálně týkala.

Německo se proti francouzským aliancím postavilo i přesto, že „francouzský návrh na garantování východních arbitrážních smluv byl pokusem přizpůsobit aliance s Polskem a Československem novým skutečným: alianční závazky by vstupovaly v platnost za přesně vymezených okolností, a tím by byly omezeny a kontrolovány“²³³. Beneš se vůči znění německé note ohradil o pět dní později. „Především (...) zásadně polemizoval s tvrzením Stresemannovy note, jakoby anticipované

²²⁹ *Jednání o garanční pakt. Naše vztahy k sousedním státům (Benešův projev před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 23. června 1925)*. In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha 1934, s. 325, 326 a 335.

²³⁰ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 399.

²³¹ Text note viz *Zahraniční politika 1925* (sv. 2), s. 1054 – 1056.

²³² BŘACH, Radko: *Československo a Evropa...*, s. 234.

²³³ Tamtéž, s. 236.

francouzské garancie arbitrážních smluv odporovaly Paktu Společnosti národů“, podotkl, že „limitované aliance připouštěla výslovně i Společnost národů a případný francouzský zákrok ve prospěch ČSR by tedy musel být klasifikován jako *légitime défense*“²³⁴. Beneš se proti německé kritice francouzských aliancí postavil i přesto, že vstupem Německa do SN, jímž měla implementace nového systému vyvrcholit, měl systém protiněmeckých aliancí fakticky pozbýt smyslu. A, jak již bylo řečeno, měl být nahrazen systémem kolektivní bezpečnosti, jehož byl v předchozích letech Beneš horlivým propagátorem. Je tedy zřejmé, že Beneš uvažoval v tuto chvíli realisticky a pevné spojenectví s Francií bylo pro něj hodnotnější než neuspokojivé mechanismy Společnosti národů, jejichž zdokonalení dvakrát za sebou pohřbilo britské zamítnutí. Svou roli jistě sehrály rovněž zmíněné obavy z příliš lokálního zaměření připravovaného garančního paktu a systému kolektivní bezpečnosti z něj vyplývajících.

Určité uklidnění Benešovi poskytla další francouzská nota, která veškeré německé námitky zavrhla. Výrazné změny v této otázce nepřineslo ani 35. zasedání Rady SN, ani její VI. Shromáždění. Beneš si proto i přes určité obavy z geograficky limitovaného zaměření Paktu i jeho možného negativního vlivu na osud připravované odzbrojovací konference zachoval k chystanému dokumentu až do zahájení konference ve švýcarském Locarnu v podstatě optimistický přístup opřený o důvěru ve svého francouzského spojence. Ačkoliv lze argumentovat, že právě ostrá Stresemannova nota z 20. července odkryla mnohé ze skutečných německých záměrů. Spojenecká Francie navíc již neměla na kontinentu rozhodující slovo. Celková atmosféra v Evropě před konferencí v Locarnu byla nicméně pozitivní a plná nadějí. „Evropa zrála pro přechod od vítězného míru k míru trvalému, založenému na demokratickém narovnání vztahů mezi vítězi a poraženými. V hledání takového modelu je dynamičnost a dramatičnost poloviny let dvacátých.“²³⁵

Locarnská konference byla zahájena 5. října 1925. Jak uvádí Dejmek, mnozí pozorovatelé a historici považují konferenci v Locarnu za „jakýsi zlomový moment, jímž v Evropě skončilo bezprostředně „poválečné“ období a starý kontinent konečně vplul do „mírové“, pacifistické éry.“²³⁶ Tato pacifistická éra však neměla, i díky nové bezpečnostní architektuře na konferenci narýsované, trvat dlouho. Naopak měla být

²³⁴ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 401.

²³⁵ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 11.

²³⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 404.

pouze jistým „klidem před bouří“. Beneš, který se v předchozích letech především na půdě Společnosti národů vypracoval na jednu z klíčových postav úvah o bezpečnostních řešeních, zažil hned v úvodu konference hořké zklamání. Malé státy nebyly k jednáním vůbec připuštěny a neměly tedy šanci do nich jakkoli zasáhnout. „Češi a Poláci neměli právo účastnit se konferenčních sezení, ač se jednalo o otázky, které se jich týkaly jak všeobecně (vstup Německa do společnosti národů, odzbrojení), tak bezprostředně (francouzské garancie, arbitrážní smlouvy).“²³⁷ Model konference byl ve své podstatě obdobou koncertu velmocí typického pro 19. století a v lecčem připomínal i „velmocenský“ model jednání na Pařížské mírové konferenci. Už tato skutečnost předznamenala, že doba, kdy se malé státy mohly alespoň na okamžik těšit z více či méně rovnoprávného postavení v mezinárodních vztazích, již minula a že osud Evropy, a tedy i Československa, bude v budoucnu záležet pouze na dohodě velmocí. Toto tvrzení podepírá i fakt, že mnozí historikové správně poznamenávají, že model konference v Locarnu, řečeno slovy J. Dejmka „anticipoval také model pseudokonference v metropoli Bavorska o třináct let později“²³⁸, která se stala Československu osudnou.

Dalším locarnským zklamáním pro československou diplomacii byla nepochybně skutečnost, že otázka arbitrážních smluv s východními sousedy Německa byla hned na počátku přesunuta až na závěr konference jako druhořadá záležitost. Beneš, jehož umírněný optimismus se nadále opíral o důvěru ve spojení s Francouzi a jejich přísliby, se přesto, byť dle očekávání neúspěšně, pokusil zasáhnout alespoň do jednání o arbitrážní smlouvě s Německem. Neuspěl ani ve snaze prosadit do smlouvy faktické principy paktu o neútočení. Výsledkem tedy byla, tak jako v případě dalších tří sousedů Německa, univerzálně formulovaná arbitrážní smlouva, podepsaná 16. října 1925, jež nereflektovala žádná konkrétní specifika česko-německých vztahů. I v těchto skutečnostech můžeme vysledovat další známky sílících revizionistických snah v Německu a definitivního odmítnutí možnosti jednat o garancích jeho východních hranic.

Jednání konference v Locarnu završily podpisy soustavy dojednaných dokumentů (dohromady tzv. závěrečný akt), z nichž bezpochyby nejdůležitějším byl tzv. Západní (nebo také Rýnský) garanční pakt mezi Německem, Francií, Belgií, Velkou Británií a Itálií. V článku jedna tohoto paktu si smluvní strany „zaručují (...)

²³⁷ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 303.

²³⁸ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 405.

zachování územního státu quo vyplývajícího z hranic mezi Německem a Belgií a mezi Německem a Francií a neporušitelnost těchto hranic“²³⁹. V článku 2 se státy zavazují, že „nepodniknou žádného útoku ani vpádu a že jedna ani druhá strana v ni-žádném případě se neuchýlí k válce“. Výslovně zde byly stanoveny výjimky, pro válku obrannou a pro akci vedenou z rozhodnutí nebo Shromáždění Společnosti národů v souladu s článkem 16 Paktu SN. Článek 4 pak signatáře zavazoval k poskytnutí bezodkladné pomoci ve spolupráci s Radou SN v případě porušení článku 2. Působnosti měl garanční pakt podle čl. 10 nabýt „jakmile budou uloženy všechny ratifikace a Německo se stane členem Společnosti národů“. Při německém rozhodování o členství v SN nakonec zvítězily argumenty podporující členství Německa, jež mu mělo poskytnout zrovnoprávnění a obnovení velmocenského postavení členstvím v Radě i přímou účast na projednávání řady důležitých otázek. Rozhodování to však nebylo snadné, neboť Německo přistoupením k SN muselo logicky rovněž potvrdit respektování nenáviděné Versailleské smlouvy (dle článku 1 Paktu). Důležitou roli hrála také skutečnost, že se členstvím v SN Německo mělo fakticky přiklonit k Británii a Francii, dominantním silám organizace, a narušit tak potenciální spojení se sovětským Ruskem, s nímž ho pojil především odpor právě k versailleskému systému. „Stresemann byl tlačěn k tomu, aby se rozhodl. Na jedné straně Rada SN a státy za ní stojící s požadavkem bezvýhradného přijetí Paktu SN, na straně druhé Sovětský svaz a přísliby společných akcí proti Versailles.“²⁴⁰ Nakonec se mu ovšem podařilo získat obojí.

Je nesporné, že základní dva požadavky Československa, tedy podmínění souhlasu s novým bezpečnostním řádem vstupem Německa do SN a nezpochybněním stávajícího smluvního řádu, byly splněny a Beneš tak mohl do Prahy oprávněně napsat, že byly „všechny naše zájmy obhájeny“²⁴¹. V projevu před Stálým výborem Národního shromáždění dne 30. října 1925 pak svůj pohled rozvinul. „Všecka práva a povinnosti účastněných států, plynoucí z Paktu Společnosti národů, zůstávají nedotčena, t. j. celé toto ujednání děje se v rámci Paktu Společnosti národů a je vlastně prováděním určitých jeho principů a článků. Závazky tyto vejdou

²³⁹ *Locarnské dohody, Příloha A, Smlouva o vzájemných zárukách mezi Německem, Belgií, Francií, Velkou Británií a Itálií.* In: HOBZA (ed.): c. d., s. 152.

²⁴⁰ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 55.

²⁴¹ AMZV, *Telegramy došlé 1925, č. 1064/25 (Beneš ze Ženevy 15. října)*. Citováno dle: DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 407.

v platnost vstupem Německa do Společnosti národů.“²⁴² Beneš se přesto nemýlil, když předjímal, že locarnský, geograficky omezený systém, nemůže nikdy plně nahradit kolektivně bezpečnostní architekturu Ženevského protokolu. Rýnský pakt ovšem poněkud optimisticky, v dané situaci však oprávněně, nevnímal jako samostatné bezpečnostní řešení, nýbrž jako součást smluvního systému Společnosti národů jako celku. Určitou, byť limitovanou náhradu principů Ženevského protokolu spatřoval v závazku velmocí zřeknout se války, o čemž svědčí jeho slova, že „locarnská ujednání uvádějí po prvé v dějinách mezinárodní politiky evropské po vzoru Ženevského protokolu závazek suverénních států nevésti v žádném případě války a řešiti všechny spory smírnou cestou“²⁴³. V duchu svého přesvědčení věřil, že Locarno není konečným řešením, ale pouze dalším dílčím krokem na strastiplné cestě realizace ideálů míru a spolupráce.

Pro Československo byla neméně důležitá čerstvě podepsaná arbitrážní smlouva s Německem. V této smlouvě, prakticky identické s ostatními arbitrážními smlouvami locarnské soustavy, se signatáři zavazovali k pokojnému řešení sporů „konstatující, že mezinárodní soudy jsou povinny šetřiti práv založených smlouvami nebo vyplývajících z mezinárodního práva“²⁴⁴. Spory měly být řešeny Stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti, v případě že se na tom obě strany shodnou, mohl být spor ještě před zahájením řízení Stálého dvora postoupen mezinárodní Smírčí komisi. Důležité však je, že znění smlouvy omezilo pokojné řešení sporů pouze na spory právní povahy, netýkaly se tedy sporů územních! I zde je možné sledovat přípravu Německa na narušení statu quo ve střední Evropě, Beneš však stále věřil, že ČSR není v bezprostředním ohrožení a že, na rozdíl od hranice německo-polské, jsou československo-německé hranice pevně historicky definované a nezpochybnitelné.

Současně s arbitrážní smlouvou s Německem podepsalo Československo v Locarnu také novou garanční smlouvu s Francií a arbitrážní smlouvu s Polskem. Ve stručné garanční smlouvě s Francií se oba signatární státy zavazují, že „pro případ, že by Československu nebo Francii vznikla újma porušením závazků sjednaných téhož dne mezi nimi a Německem k zachování všeobecného míru, zavazují se Francie a Československo navzájem, jednajíce podle článku 16 Paktu Společnosti

²⁴² *Locarnské smlouvy a Společnost národů (Benešův projev ve Stálém výboru Národního shromáždění ze dne 30. října 1925)*. In: BENEŠ: *Boj o mír...*, s. 344.

²⁴³ Tamtéž, s. 354.

²⁴⁴ *Locarnské dohody, příloha E, Rozhodčí smlouva mezi Československem a Německem*. In: HOBZA (ed.): c. d., s. 159.

národů, že si poskytnou bezodkladně pomoc a podporu, kdyby toto porušení bylo doprovázeno ozbrojeným zásahem, který by nebyl vyvolán“²⁴⁵. Důležitým opatřením byl ovšem závazek vzájemné bezodkladné pomoci i v případě, „že by Rada Společnosti národů, rozhodujíc v otázce, která jí byla předložena podle zmíněných závazků, nedosáhla toho, aby její zpráva byla přijata všemi jejími členy“. Pro Československo to byla jistě ze strany Francie významná konkrétní bezpečnostní záruka. Účelem tohoto opatření zcela jistě nebylo obcházení mechanismů SN (jak ostatně výslovně konstatuje článek 2 téže smlouvy), představovalo však důležitou záruku založenou na předchozích negativních zkušenostech s jednomyslným hlasováním v Radě i s nově se rýsujícím bezpečnostním uspořádáním v Evropě.

Smírčí a rozhodčí smlouva s Polskem signatáře zavazovala, že „podrobí smírčímu nebo rozhodčímu řízení všechny spory“. Jako v případě arbitrážní smlouvy s Německem mělo řízení probíhat na půdě Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti případně před mezinárodní Smírčí komisí. Beneš tedy mohl v konečném důsledku být se závěry Locarna spokojen. Rýnský pakt neodporoval jeho představám a navíc byly podepsány arbitrážní smlouvy s Německem a Polskem a obnovena garanční smlouva s Francií.

Jak vidíme, hodnocení Locarna je přese všechno problematické. Hodnotíme-li jej optikou třicátých let a přihlédneme-li ke skutečnosti, že tzv. „východní Locarno“ nebylo nikdy realizováno, pak je Locarno pro československou zahraniční a bezpečnostní politiku jistě prohrou. Podle Henryho Kissingera bylo Locarno jednoznačně „začátkem konce versailleského mezinárodního pořádku“²⁴⁶. Pokud však Locarno hodnotíme v kontextu předcházejících snah o univerzálnější řešení evropské bezpečnosti, jsou konkrétní výsledky konference nesporným pokrokem, přestože v žádném případě nenahrazují skutečně univerzální bezpečnostní systém navrhovaný Smlouvou o vzájemné pomoci a Ženevským protokolem. V hodnocení locarnského uspořádání se neshoduje ani československá, ani zahraniční historiografie²⁴⁷. Odborník na toto období R. Břach například v poněkud ideologicky zabarveném článku z roku 1960 píše kategoricky, že „důsledky [Locarna] pro Československo byly nepříznivé a odkrývaly bezvýchodnost čs. zahraniční politiky“²⁴⁸.

²⁴⁵ *Locarnské dohody, Smlouva o vzájemných zárukách mezi Francií a Československem*. In: HOBZA: c. d., s. 164.

²⁴⁶ Slova Henryho Kissingera. Citováno dle: NÁLEVKA: c. d., s. 63.

²⁴⁷ Srov. BŘACH: *Locarno...*, s. 662-695.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 664.

Sám však své stanovisko poplatné době v pozdější monografii přehodnocuje: „Díváme-li se na Locarno očima třicátých let a války, jeví se nám jako první kapitulace spojenců před tlakem Německa, jako první krok k rozkladu evropského řádu. Pod tímto zorným úhlem nabývá oslabení francouzského aliančního systému podoby ohrožení bezpečnosti Polska i Československa. (...) Dokud prožitky z druhé světové války bránily věcné analýze, bylo toto pojetí běžné v sovětské, francouzské i československé literatuře. Vidění jedné doby druhou je však šalebné. Lze to pochopit jako politický postoj, ale je to nepřijatelné jako historická metoda.“²⁴⁹ Proto se při hodnocení Locarna můžeme přiklonit k pravděpodobně nejobektivnějšímu tvrzení, že „Locarno bylo jednou z alternativ evropského vývoje. Jeho mírovou a demokratickou alternativou. V chodu dějin [však] převážily alternativy jiné“²⁵⁰. Ve své době bylo Locarno široce vnímáno jako skutečně nová etapa mírové spolupráce, jako největší pokrok od versailleské konference. Benešův optimismus ohledně výsledků Locarna byl proto v danou chvíli oprávněný.

5.2 Vstup Německa do Společnosti národů

Po podpisu souboru locarnských dohod se Beneš opět mohl orientovat na rozvíjení své středoevropské politiky. Přesněji řečeno snažit se o realizaci jakéhosi „středoevropského Locarna“. Jeho nabídky spolupráce však především v Maďarsku (čím dál evidentněji podporovaném Velkou Británií²⁵¹) nenacházely odezvu. Pozitivní konsolidaci vztahů ve střední Evropě nenahrávala ani politika fašistického režimu v Itálii (ostatně taktéž v rostoucí míře podporovanému Británií), která hrozila výbojem na Balkáně. Beneš si proto byl i v pacifistické postlocarnské atmosféře dobře vědom reálných hrozeb, o čemž svědčí i znění jeho cirkulárního telegramu ze 14. ledna 1926: „V zemi, kde je diktatura, nelze nikdy dobře předvídat na které straně a v kterém směru vznikne konflikt. Cílem naším je zabránit jakémukoliv konfliktu v nekonsolidované Evropě“²⁵². Jedinou jistotou tak pro středoevropskou politiku Benešovi stále zůstávala Malá dohoda.

²⁴⁹ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 329.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Srov. DEJMEK, Jindřich: *Československo-britské politické vztahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1925-1936)*. Moderní dějiny, 1998, č. 6, s. 15 a n.

²⁵² AMZV, *Telegramy odeslané 1926, č. 20-28/26 (Cirkulární telegrafická zpráva E. Beneše, týkající se obsahu jednání konference Malé dohody v Temešváru ze dne 14. ledna 1926)*. In: DEJMEK, Jindřich: *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 107.

O vstupu Německa do Společnosti národů se začalo hovořit již na V. zasedání Shromáždění SN v září 1924 v souvislosti s projevem britského ministerského předsedy MacDonalda. Apeloval tehdy, že „Německo nemůže zůstat mimo Společnost národů... Nemůže být rozřešena žádná větší otázka, ať jest to již problém odzbrojení, mírových podmínek, bezpečnosti a existence malých národů, o kterých zde jednáme, když na tomto shromáždění zůstává místo Německa hrozivě prázdné“²⁵³. Anticipoval tak vlastně atmosféru Locarna, jehož výsledky nyní měly být finálně dovršeny.

Vyloučení malých zemí z jednání Locarnské konference nezabránilo E. Benešovi, aby na půdě Společnosti národů, kde už se etabloval jako stabilní aktér, aktivně neparticipoval na procesu přijímání Německa do této organizace. Hned v úvodu se však ženevská organizace musela potýkat se zásadním požadavkem Německa, který měl změnit její dosavadní strukturu. Německý ministerský předseda Stresemann totiž podmiňoval vstup Německa do SN přidělením stálého místa v Radě Společnosti. Ten pochopitelně vyvolal vlnu požadavků i ze strany dalších členských států. Mezi nimi stálé místo žádal zástupce Španělska, Polska a vcelku oprávněně i reprezentant Brazílie. Situace otevřeně poukázala na jeden ze zřetelných paradoxů SN. Totiž, že její ambice i členská základna byla celosvětová, obsazení stálých míst v Radě však připadlo s výjimkou Japonska (jež k němu přišlo v podstatě jen díky přizvání na mírovou konferenci) výhradně evropským velmocím, které neměly zájem na stávající konstelaci cokoliv měnit. Zmíněná Brazílie např. představovala klíčového aktéra v celé latinskoamerické oblasti, přesto nebyla mezi stálými členy Rady zastoupena. Společnost národů lze v důsledku toho označit za téměř výhradně evropskou organizaci.

Beneš v diskusi společně s Francouzi podporoval spíše polské nároky na stálé místo v Radě, zatímco Itálie preferovala Španělsko a Británie se ke změně složení stálé Rady vůbec stavěla odměřeně. Vzniklou situaci považoval za hlubokou krizi ženevské organizace. 9. března zaslal do Prahy cirkulární telegram, v němž varoval, že „možno pokládati dnešní stav za stav akutní krize Svazu“²⁵⁴. V depeši odeslané o den později byl ještě pesimističtější, když psal, že „po mém soudu východisko sotva se najde a nejpravděpodobnější výsledek bude, že i vstup Německa bude odložen

²⁵³ *Projev J. R. MacDonalda před plénem V. Shromáždění Společnosti národů ze 4. září 1924.*

Citováno dle: BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 47.

²⁵⁴ *Benešův cirkulární telegram ze Ženevy ze dne 9. 3. 1926.* In: ČECHUROVÁ – ČECHURA (eds.): c. d., s. 146.

s celým problémem rozšíření Rady. Bude to silný otřes pro Svaz i pro celou locarnskou politiku evropskou²⁵⁵. Přesto Beneš aktivně zasáhl do procesu hledání kompromisu a i jeho zásluhou se, alespoň na čas, podařilo hrozící krizi odvrátit. Dokonce nabídl, že přenechá své místo v Radě některému z neutrálních států, „bude-li tím Republika československá moci posloužiti svým přátelům, míru, Svazu národů a budou-li tím zachráněna locarnská ujednání“²⁵⁶. Ani tento ústupek však v danou chvíli nepomohl, protože nespokojený delegát Brazílie jakoukoliv reformu Rady vetoval. Nezbývalo tedy než problém odložit na příští zasedání, jak se Beneš obával ve své depeši.

Mezitím ovšem musela československá diplomacie zareagovat na nový zásadní impuls. Sbližování Německa se Sovětským svazem, s nímž jej mimo jiné pojil zásadní odpor k postversailleskému uspořádání, Polsku i instituci Společnosti národů, mělo vyvrcholit podpisem chystaného německo-sovětského paktu. Beneš se proto ihned obával, že se Německo tímto pokusem pokusí zbavit se závazků plynoucích ze členství ve SN. „Pakt také považoval za instrument nejen proti Polsku, ale nepřímo i proti Británii a Západu vůbec a samozřejmě proti ženevským mechanismům“²⁵⁷. Se značnou mírou zahraničněpolitické předvídatosti také odhadoval, že „jeho důsledkem mohlo být „automatické tvoření bloku Německo, Rusko, Turecko“ za podpory Maďarska a Rakouska a v takové konstelaci viděl vzhledem k tenzím mezi Polskem a oběma jeho velkými sousedy i zřetelně expanzivní politice Itálie nebezpečí pro celý příští vývoj v Evropě“²⁵⁸. V duchu tohoto oprávněného přesvědčení, byť se jeho klíčové prvky měly začít proměňovat v realitu až o několik let později, apeloval na západní mocnosti. „Jenže akce, motivovaná nepochybně především Benešovou obavou z oslabení beztak nedostatečných kolektivně bezpečnostních prvků Paktu Společnosti národů, neuspěla.“²⁵⁹ Západ, který nechtěl komplikovat nově se profilující vztahy s Německem, na podpis tzv. Berlínského paktu ze 24. dubna 1926, nezareagoval. Pakt potvrzoval ujednání z Rappala jako základ německo-sovětských vztahů, obsahoval závazek neutrality v případě napadení jednoho ze signatárních států, a to i v případě hospodářského

²⁵⁵ Benešova depeše ze Ženevy ze dne 10. 3. 1926. In: ČECHUROVÁ – ČECHURA: c. d., s. 147.

²⁵⁶ AMZV, *Telegramy došlé 1926*, č. 278/26 (*Beneš ze Ženevy 16. března*). In: DEJMEK (ed.): *Cirkulární telegramy...*, s. 113.

²⁵⁷ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 415.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 415.

²⁵⁹ Tamtéž.

bojkotu.²⁶⁰ Co je ovšem ještě důležitější, podpis Paktu byl doprovázen také tajnými ujednáními, tedy něčím, pro co již neměl být v nové soustavě mezinárodních vztahů prostor. Beneš si svou iniciativou proti Berlínskému paktu stihl Němce ještě více zneprátnit. Přesto po podpisu smlouvy stále trval na tom, že „stanovisko naše se nezměnilo. I kdyby se ukázalo, že textově a formálně smlouva není proti Paktu Svazu [Národů], ve skutečnosti nóta Stresemannova dotýká se jasně ducha Paktu ve smyslu nepříznivém“²⁶¹. Ve svém protestu pokračoval i tím, že se odmítl osobně zúčastnit nadcházejícího zasedání Rady SN, která se odloženou otázkou vstupu Německa měla zabývat.

Benešovým představám neodpovídal ani další vývoj ve střední Evropě. Kromě již tradičních zneklidňujících zpráv z Německa a Maďarska došlo v květnu 1926 v Polsku ke krvavému vojenskému převratu, který sice nevedl přímo k nastolení vojenské diktatury, jak ovšem výstižně píše Dejmek, „o přesunu těžiště reálné moci mimo standardní demokratické mechanismy však nemohlo být pochyb“²⁶². Benešovy snahy o demokratické uspořádání ve střední Evropě tak musely akceptovat další dílčí porážku.

V září se pak Beneš v Ženevě zúčastnil 41. zasedání Rady a VII. Shromáždění SN, kde se stále projednávala otázka přijetí Německa. I přes protesty proti Berlínskému paktu však pochopitelně dále v zájmu Československa plně podporoval vstup Německa do SN, kde jej měly svázat závazky a povinnosti vyplývající z Paktu o SN. Proto opět aktivně participoval na hledání konečného kompromisu, jehož bylo nakonec skutečně dosaženo. Německu bylo přiznáno stálé místo v Radě SN, současně byl rozšířen počet nestálých členů Rady z šesti na devět. Část z nich (např. Polsko) pak získala status „polostálého“ člena, který mohl svou kandidaturu obnovovat. 8. 9. 1926 tak mohlo být Německo konečně slavnostně přijato do Společnosti národů a locarnská soustava považována za dokončenou. V Československu přijetí Německa vítali především z již zmíněných důvodů jeho zdánlivého svázání pravidly SN a také jako důležitý mravní výsledek úsilí o pacifikaci Evropy. Zahraniční politika psala: „Německo je nyní členem Společnosti Národů a podrobuje se jejím stanovám, jako všichni ostatní členové. Sdílí s nimi stejná práva a

²⁶⁰ *Německo-ruská smlouva*. Zahraniční politika, 1926, 5 (7), č. 8, s. 574-575.

²⁶¹ *AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 526-533/26 (Cirkulární telegrafická zpráva E. Beneše, týkající se postoje čs. diplomacie k německo-sovětské politické smlouvě)*. In: DEJMEK (ed.): *Cirkulární telegramy...*, s. 121.

²⁶² DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 417.

také povinnosti. Pro pacifikaci Evropy to znamená nejvýznamnější krok od po uzavření versailleské smlouvy.“²⁶³ Benešovu pozici, kromě nemalého příspěvku k finálnímu dosažení kompromisu v otázce přijetí Německa a s ní spojené diskusi okolo složení Rady, ještě zvýraznilo 16. září, kdy byl opět zvolen do tohoto orgánu SN (už podle nového volebního systému). A to i přesto, že tentokrát Československo oficiálně nekandidovalo a podpořilo kandidaturu malodohodového spojence Rumunska. Znovuzvolení Beneše do Rady na další rok tak bylo především uznáním jeho obětavé práce pro Společnost národů a dalším potvrzením jeho mezinárodní prestiže.

Na domácí politické scéně krátce nato došlo k významné události související s problematikou minorit (a tedy v důsledku s vnitřními hrozbami bezpečností státu) i Benešovou středoevropskou politikou. Poprvé v historii ČSR zasedly v nové (třetí Švehlově) vládě zástupci českých Němců. Tento akt, německým tiskem označovaný jako „vnitrostátní Locarno“, „vytvářel další důležitý předpoklad k pokračování v pacifikaci a stabilizaci centra kontinentu, která i nadále patřila k základním cílům československé zahraniční politiky“²⁶⁴. Československo tak opět potvrdilo, že jeho menšinová politika odpovídá principům demokratického státu. Ani tato saturace německé menšiny ovšem nezabránila její podpoře pokračování snah Německa o vlastní řešení středoevropského prostoru, které, jak uvidíme v následující kapitole, ostře kolidovalo se záměry československé zahraniční a bezpečnostní politiky.

²⁶³ HOFFMANN, Kamil: *Německo v Ženevě*. Zahraniční politika, 1926, 5 (7), č. 19-20, s. 1223.

²⁶⁴ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 426.

6. „DUCH LOCARNA“: PACIFISMUS NEBO KLID PŘED BOUŘÍ?

6.1 *Předzvěst krize: revizionismus a německá „Mitteleuropa“*

Nedlouho poté, co se Benešovi dostalo uznání na půdě Společnosti národů, přišla z Francie šokující zpráva. Tamní vláda podlehla tlaku Anglosasů a oznámila svou ochotu upustit od vojenské kontroly Německa a dokonce začala otevřeně uvažovat o předčasném odchodu spojeneckých vojsk z Porýní. Zrovna v době, kdy čím dál zřetelněji vycházelo najevo, že Německo porušuje odzbrojovací opatření Versailleské smlouvy, k jejímuž respektování se před nedávnem v Locarnu opětovně zavázalo. Kromě toho se Beneš i jeho malodohodoví spojenci obávali, že tento akt poskytne nebezpečný precedens rovněž pro vojenský dohled na Maďarskem, které taktéž obcházelo ustanovení mírové smlouvy z Trianonu (a byl mu prokázán nelegální dovoz zbraní z Itálie). Obavy se zakrátko ukázaly jako oprávněné. Maďarsko se mohlo, nikoliv poprvé, spolehnout na podporu Italů a Britů. „Jestliže ale zrušení militární kontroly Německa mohlo alespoň navenek přispět k další pacifikaci evropského Západu, podobný krok ve vztahu k Maďarsku jen povzbudil snahu jeho vlády o zničení posttrianonské struktury vůbec“²⁶⁵. Italský zastánce Maďarska se mezitím znovu pokusil narušit Benešovu malodohodovou soustavu svými snahami o postupné ovládnutí Albánie a definitivní obklíčení Jugoslávie. Byla to ovšem opět aktivita československého ministra zahraničí na půdě Rady Společnosti národů, která, alespoň prozatím, přispěla ke zklidnění Mussoliniho expanzivních tendencí. V telegrafické zprávě ministerstvu zahraničí a části velvyslanectví Beneš naprosto precizně odhadl situaci, když napsal, že „Itálie nemůže nyní dělat válku, není k ní dosud připravena, nyní si ji nepřeje, ale připravuje se“²⁶⁶. K napjaté atmosféře na Balkáně se nicméně přidaly rovněž vyostřující se vztahy sovětsko-britské, které vyústily až v přerušení vzájemných diplomatických vztahů 23. května 1927. Polocarnská pacifistická atmosféra v Evropě tak začala brzy dostávat vážné trhliny.

I přes důkazy porušování mírové smlouvy a tajného dovozu zbraní rozhodla koncem března konference velvyslanců v Paříži (na nátlak Britů a Italů) o definitivním zrušení vojenské kontroly Maďarska. 5. dubna navíc Maďarsko podepsalo přátelskou a smírčí smlouvu s Itálií, jež tak smluvně zakotvila již dlouho trvající blízké vztahy

²⁶⁵ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 433.

²⁶⁶ AMZV, *Telegramy odeslané 1927*, č. 236/37 (*Telegrafická zpráva E. Beneše ministerstvu zahraničních věcí a části vyslanectví ČSR, týkající se sporu mezi Itálií a Královstvím S.H.S.*). In: DEJMEK (ed.): *Cirkulární telegramy...*, s. 134.

mezi těmito zeměmi, které „primárního protivníka našly shodně v Československu“²⁶⁷. Jindy prozřetelný Beneš ovšem v tomto případě význam smlouvy podcenil a považoval je pouze za zastrašující intriku. „Jenže konečné převládnutí velmocenského patronátu nad maďarskými revizionistickými snahami, jehož význam ještě brzy umocnila protitrianonská kampaň v britském tisku, definitivně pohřbilo naději na možné získání Maďarska pro jakékoliv středoevropské Locarno“²⁶⁸. S Maďarskem tedy Beneš pro konstruktivní středoevropskou politiku rozhodně nemohl nadále počítat (což ovšem bylo evidentní prakticky již od počátku). Jak se měl zanedlouho přesvědčit, situace v Maďarsku však nebyla zdaleka jedinou a zásadní komplikací pro realizaci idejí „středoevropského Locarna“.

Brzy se opět potvrdilo, že akutní nebezpečí pro Československo a jeho malodohodové spojence nepředstavuje ani tak Maďarsko, jako expanzionistická Itálie, proti níž Malá dohoda viděla jediné záruky v utužení spolupráce s Francií. To potvrdily i závěry schůzky Malé dohody v Jáchymově z 13. května, kde bylo potvrzeno, že „frankofilská politika zůstává stále základem politiky celé skupiny“²⁶⁹. Formálně bylo propojení Malé dohody s francouzskou politikou dokončeno 11. listopadu podpisem přátelské smlouvy mezi Královstvím S.H.S. a Francií. Italská hrozba na Balkáně opět nabyla na aktualitě na přelomu jara a léta roku 1927 incidentem na tiranské ambasádě Jugoslávie (Království S.H.S.), když místní úřady zatkly jugoslávského tlumočnicka a hrozily jeho popravou. Jugoslávci však záležitost předaly přes italskou nevoli Společnosti národů, kde Beneš opět získal prostor k úspěšnému aktivnímu vystoupení proti italské fašistické politice. To se pochopitelně dále promítlo do již tak kritických Československo-italských vztahů. Beneš se stal pro Mussoliniho úhlavním nepřítelem. Jistou formu pomsty pak lze vysledovat v Mnichovské konferenci, kterou o 11 let později zorganizoval právě italský fašistický diktátor.

Situace se nicméně brzy začala zhoršovat i v Maďarsku, kde tou dobou vrcholila mohutná vlna protitrianonské hysterie, jež vyústila až v masové zakládání nejrůznějších revizních lig a spolků. V této napjaté mezinárodní atmosféře probíhalo v září 1927 46. zasedání Rady SN a také VIII. zasedání Shromáždění. Zde se po

²⁶⁷ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 435.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ AMZV, *Telegramy odeslané 1927*, č. 396-419/27 (*Cirkulární telegrafická zpráva E. Beneše, týkající se výsledků jáchymovské konference Malé dohody ze 17. května*). In: DEJMEK (ed.): *Cirkulární telegramy...*, s. 137.

nezdarech přípravných odzbrojovacích jednání opět dostala do popředí otázka omezení zbrojení. Shromáždění bylo do značné míry speciální. Delegace několika malých států, jež si čím dál více uvědomovaly rostoucí „elitářství“ velmocí při uspořádávání mezinárodních vztahů a s ní přímo úměrně klesající pozici malých států, se sjednotily v kritice velmocenské (především britské) politiky i neúspěchu přípravných odzbrojovacích jednání. J. Chmelař v *Zahraniční politice* píše, že v řadě projevů nabyla kritika „takové ostrosti, s jakou nebývalo zvykem setkávati se ve Společnosti národů“²⁷⁰. Proces omezení zbrojení měl být přitom jednou z mála univerzálních bezpečnostních záruk, které malým zemím po krachu kolektivně bezpečnostních projektů a locarnském řešení ještě zbývaly. V této souvislosti J. Dejmek poznamenává, že „přes svoji výraznou aktivitu se československé zahraniční politice od poloviny dvacátých let již nedařilo s výjimkou pozdějšího sblížení se SSSR – bezpečnostní záruky pro stát výrazněji rozvíjet“²⁷¹. Beneš se ovšem k výtkám malých zemí, možná poněkud překvapivě, otevřeně nepřipojil, nicméně vzhledem k tomu, že zazněla kritika britského pohřbení kolektivně bezpečnostních projektů, jichž byl „duchovním otcem“, musel cítit určité vnitřní uspokojení. Stejně tak poté, co byl Shromážděním zvolen předsedou jedné z podkomisí pro přípravu odzbrojovacích jednání (v prosinci pak byl zvolen dokonce předsedou bezpečnostního výboru Společnosti národů).

Ovšem už diskuse na půdě Shromáždění potvrzovala opakovaně vyjádřené Benešovy obavy z toho, že cesta k odzbrojovací konferenci bude dlouhá a komplikovaná. Opět došlo k tradičnímu střetu realistických zastánců názoru, že odzbrojení musí předcházet zajištění mezinárodních bezpečnostních záruk (především Francie a její spojenci vč. Československa) s pacifistickými obhájci okamžitého odzbrojování. Již tento trvalý rozpor předznamenal „mnohé z příštích, i pro šéfa pražské diplomacie tak vyčerpávajících a v konečném výsledku nezdárných jednání“²⁷².

Události podzimu roku 1927 československou diplomacii definitivně přesvědčily o nezdaru snah o pozitivní středoevropskou politiku. „Jestliže v západní Evropě trval „duch“ Locarna, jenž měl následujícího roku vyvrcholit podpisem prvního dokumentu v dějinách mezinárodních vztahů zakazujícího válku, v centrální a

²⁷⁰ CHMELAŘ, Josef: *Osmé shromáždění Společnosti národů*. *Zahraniční politika*, 6 (8), č. 10, s. 1110.

²⁷¹ DEJMEK: *Československo, jeho sousedé...*, s. 19.

²⁷² DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 442.

jihovýchodní části kontinentu se teď šance na mezinárodně potvrzenou stabilizaci, jež zůstávala hlavním cílem šéfa pražské diplomacie, definitivně rozplynuly, a to prakticky ve všech podstatných azimutech.²⁷³ Nejpodstatnější byla v tomto ohledu atmosféra v Německu, zasaženém novou vlnou revizionistické kampaně, i v Rakousku, které se čím dál zřetelněji přiklánělo k Německu a tedy k realizaci Anschlussu. V německé zahraniční politice bylo možné vysledovat indicie naznačující určitý návrat k Naumannově politice *Mittleuropy* pod ekonomickou a politickou hegemonií Německa. Tento vývoj navíc podporovaly také deklarace domácích sudetoněmeckých aktivistů. Německá menšina se tak, i přes nedávný vstup do československé vlády, reálně projevila jako vnitřní hrozba bezpečnosti státu.

Realizace německého scénáře *Mittleuropy* by pro Československo znamenala katastrofu, čehož si byl Beneš dobře vědom již na počátku dvacátých let. „Když byl vytyčen pangermánským hnutím cíl pangermánské *Mittleuropy*, byl to především československý národ, který měl býti plně pohlcen.“²⁷⁴ Beneš proto musel hledat alternativu ve vytvoření vlastního ekonomicky integrovaného celku zahrnujícího také malodohodové spojení z jihovýchodní Evropy. Přicházely ovšem další mezinárodní události, které ukazovaly, že jakákoliv středovýchodní alternativa bude prakticky nerealizovatelná. A byl to opět Mussolini, kdo tyto plány zhatil. Podařilo se mu totiž dosáhnout kýženého obklíčení nenáviděné Jugoslávie, když podpisem tzv. druhého tiranského paktu z Albánie učinil faktický italský protektorát. Kromě toho čím dál zřetelněji podporoval fašizující hnutí Heimwehr v Rakousku ve snaze o vytvoření vlastního ekonomicko-politického bloku. Ve střední Evropě se tak prakticky střetávaly rozdílné snahy tří států (Německa, Itálie a Československa) o vyřešení tohoto prostoru. Pro Československo ještě fatálnější však byl vývoj snah o tzv. „východní Locarno“, které mělo po vzoru Rýnského paktu zajistit garanci hranic Německa s jeho východními sousedy. Přestože se Československo mohlo v této snaze opřít o podporu francouzského spojení, Berlín jakékoliv úvahy o „východním Locarnu“ rezolutně odmítal. Byl to jasný náznak skutečnosti, že Němci nepovažují stávající status quo ve střední Evropě za konečný.

Počátek roku 1928 umožnil Benešovi, aby opět otestoval funkčnost mechanismů Společnosti národů. Na rakouských hranicích byly zadrženy součástky

²⁷³ Tamtéž, s. 443.

²⁷⁴ *Republika československá a její postavení v Evropě (Benešovo expozé v poslanecké sněmovně z 27. 1. 1921)*. In: BENEŠ: *Problémy nové Evropy...*, s. 106.

starších zbraní směřujících vlakem do Maďarska. Byl to jasný důkaz neoprávněného maďarského vyzbrojování a porušování Trianonské smlouvy. Beneš své stanovisko vyjádřil v telegrafické zprávě z 10. ledna 1928: „nechtěl bych zakročiti a dovolávati se článku Paktu a hrozili konfliktem s Maďarskem, nýbrž prostě žádati Radu, aby konala svou povinnost vzhledem k tomu, že převzala kontrolu zbrojení Maďarska“²⁷⁵. Ani v další jednoznačné záležitosti SN ovšem neprokázala efektivitu svých mechanismů. Než se vyšetřování skutečně rozběhlo, byly již zbraně znehodnoceny. Jediným neuspokojivým výsledkem tak bylo pouze prohlášení relevantní komise na půdě Rady SN, že aféra představuje nebezpečí míru a další důkaz neefektivity ženevské organizace, stejně jako marnosti snah o konstruktivní středoevropskou politiku.

6.2 Briand-Kelloggův pakt: labutí píseň pacifismu?

Na širším mezinárodním poli mezitím vznikla zásadní debata o nové pacifistické iniciativě amerického ministra zahraničí Franka B. Kellogga v podobě návrhu smlouvy zapovídající válku jako prostředek řešení mezinárodních sporů. Iniciativa vznikla na základě americko-francouzských jednání o smlouvě o neútočení, jež se Američané rozhodli přenést na univerzální úroveň. Beneš iniciativu jistě přivítal, závazek zřeknutí se války ostatně obsahoval i „jeho“ Ženevský protokol, ovšem mezinárodní klima se od dob projednávání protokolu podstatně změnilo. Z tohoto důvodu se obával, že by navrhovaná smlouva mohla ohrozit spojenecké závazky ČSR, především tedy vzájemné vojenské závazky s Francií. Jeho souhlas s projektem byl proto, podobně jako francouzský, „jen obecný a fakticky podmíněný“²⁷⁶. Nicméně Československo bylo jakožto stát zúčastněný na locarnském bezpečnostním systému americkou stranou přizváno k dalšímu projednávání Kelloggovy iniciativy, ačkoliv její znění nemohli jeho zástupci jakkoliv ovlivnit.

Konkrétněji se k dokumentu Beneš vyjádřil v projevu z 6. června 1928 před zahraničními výbory obou komor parlamentu: „Návrh americký má též cíl jako Ženevský protokol, žádá, aby všechny státy se zřekly války jako nástroje své politiky a přistoupili k arbitrážnímu a konciliančnímu vyřizování všech svých sporů. Je formulován krátce a jednoduše, v němž je jeho výhoda proti Ženevskému protokolu,

²⁷⁵ AMZV, *Telegramy odeslané 1928*, č. 5-10/28 (*Telegrafická zpráva E. Beneše vybraným vyslanectvím ČSR, týkající se postoje k nálezům italských kulometů, dopravovaných tajně do Maďarska*). In: DEJMEK (ed.): *Cirkulární telegramy*, s. 142.

²⁷⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 450.

ale neobsahuje žádných sankcí proti tomu, kdo by pakt porušil. Má tedy působiti především svou vahou mravní.²⁷⁷ Budoucí tzv. Briand-Kelloggův pakt byl, 4 roky po Wilsonově smrti, evidentně návratem k „bezbrannému“ wilsoniánskému (anglosaskému) pacifismu spoléhajícímu se na univerzálně dobrou morálku světového společenství a mravní apely. To si Beneš dobře uvědomoval a proto realisticky zhodnotil i svá očekávání od připravovaného paktu: „Nechci od něho očekávat víc, nežli může dát zejména také pro bezpečnost v Evropě, a nikdy bych se nevzdal jiných garancí bezpečnosti jenom proto, že tento návrh byl podepsán“²⁷⁸.

Tzv. Briand-Kelloggův pakt byl Československem podepsán spolu s ostatními signatárními státy v Paříži 27. srpna 1928. Sestával pouze ze tří článků, z nichž třetí obsahoval jen ratifikační podmínky. Ve zbylých dvou článcích signatáři prohlašují, že „odsuzují válku jako prostředek k vyřešení mezinárodních neshod a zřikají se jí jako prostředku národní politiky ve svých vzájemných vztazích“ (čl. 1) a uznávají, že řešení všech sporů „nemá se nikdy jinak dít než pokojnými prostředky“²⁷⁹. Pro bezpečnostní zajištění Československé republiky, ani Evropy, nemohl pakt mít prakticky žádný reálný význam. Jak Beneš předjímal, oproti komplexnímu systému kolektivní bezpečnosti navrhovanému Ženevským protokolem, měl tento pakt přinejlepším pouze mravní hodnotu. Také proto jej jeden z amerických senátorů příhodně označil za „internacionální polibek“²⁸⁰. Události následující dekády ukázaly, že tento nejvýraznější projev meziválečného pacifismu byl v důsledku stejně naivní jako wilsoniánská vize světa poučeného první světovou válkou, jež měla být „válkou k ukončení válek“.

6.3 Epilog: Likvidace války?

Události let 1928/1929 měly definitivně dokončit proces vypořádávání se s důsledky první světové války, ovšem jen aby zakrátko akcelerovaly podmínky vedoucí k válce druhé. Na IX. Shromáždění SN zahájeném koncem srpna 1928 se jasně ukázalo, že „reálná politická tvářnost Evropy má k pacifistickým tirádám vanoucím před pár dny metropolí na Seině daleko“²⁸¹. V otázkách souvisejících s připravovanou konferencí o odzbrojení, v nichž se E. Beneš aktivně angažoval, opět

²⁷⁷ *Pakt Briand-Kelloggův. Otázka konsolidace Evropy (Benešův projev před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 6. června 1928.* In: BENEŠ: *Boj o mír...*, s. 401-402.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 403.

²⁷⁹ *Kelloggův pakt.* In: HOBZA (ed.): c. d., s. 175.

²⁸⁰ VESELÝ: *Dějiny...*, s. 237.

²⁸¹ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 457.

došlo ke střetu odlišných stanovisek členských států. Jak v ZP referoval J. Chmelař, „rozpor v nazírání na tempo a způsob, jímž třeba řešit odzbrojovací problém ve Společnosti národů a speciálně v devátém Shromáždění, nebyl ovšem nikterak odstraněn“²⁸². Projevila se tak skutečnost, že myšlenka reálného odzbrojení, navíc kolidující s opakovaně prokazovaným porušováním demilitarizačních klauzulí mírových smluv Maďarskem i Německem, je v Evropě na prahu třicátých let, již prakticky nerealizovatelná. Odzbrojovací konference zahájená až v roce 1932, tedy v době počátku nástupu nacismu v Německu a japonské agrese na Dálném východě, neměla z těchto důvodů naději na úspěch. Zejména poté, co ji nacistické Německo o rok později opustilo, aby krátce nato vystoupilo i ze Společnosti národů.

Po opětovném zrovnoprávnění Německa k definitivní likvidaci války z pohledu západních velmocí zbývalo už jen vyřešit otázku reparací. Tímto úkolem se zabývalo dvojí zasedání haagské konference v letech 1929 a 1930. Pařížský finanční komitét pod vedením Američana Owena Younga připravil ještě v roce 1929 nový platební mechanismus německých reparací (později shrnutý do tzv. Youngova plánu). Youngův plán schválený haagskou konferencí snížil objem německých reparací a rozvrhnul je do nižších splátek (až do roku 1988!) než předchozí tzv. Dawesův plán. Přestože plán reparační zátěž Německa snižoval a dokonce došlo ke zrušení finanční kontroly nad Německem i reparačních orgánů, neuspěl ani u Francouzů, kteří se stále nehodlali vzdát splacení německého dluhu, ani u Němců, kde naopak povzbudil další vlnu nacionalistických a revizionistických bouří. Německo se stále potácelo na pokraji finančního kolapsu a i toto mírnější řešení pro něj bylo neakceptovatelné. Požádalo proto amerického prezidenta Hoovera o roční odklad splácení reparací. Prezident Němcům vyhověl a tzv. Hooverovým moratoriem zastavil splácení reparací na období od července 1931 do června 1932. Na základě závěrů komise finančních expertů, které ukázaly, že Německo nebude schopno reparace splácet ani po vypršení ročního moratoria, rozhodla konference v Lausanne o poslední splátce ve výši tří miliard marek. Poté měly být reparace ukončeny. Po nástupu Hitlera k moci nicméně nebyl splacen ani tento třímiliardový závazek.

Československá diplomacie přese všechno zachovávala v otázce likvidace světové války optimistický pohled. Po zakončení druhé haagské konference a přijetí Youngova plánu ministr Beneš prohlásil: „Tím po mém soudu, jsou pro dnešní

²⁸² CHMELAŘ, Josef: *Deváté shromáždění Společnosti národů*. Zahraniční politika, 1928, 7 (9), č. 10, s. 901.

Evropu rozřešeny až na jedinou otázku, otázku omezení zbrojení, všechny problémy zahraniční politiky evropské, které byly dány přímo mírovými smlouvami a jejich prováděním anebo politikou v Ženevě.²⁸³ Opět platí to, co bylo řečeno u výsledků konference v Locarnu. Hodnotíme-li Benešův optimismus optikou třicátých let, pak byl jistě předčasný. Podíváme-li se ovšem na problematiku z pohledu konce let dvacátých, postlocarnská éra se skutečně, i přes mnohé negativní indicie, mohla jevit jako éra „definitivní likvidace první světové války“ a začátku nové (mírové) etapy mezinárodních vztahů.

Máme-li zhodnotit výsledky bezpečnostní politiky ČSR na konci dvacátých let dvacátého století, je třeba říci, že z pohledu zajištění bezpečnosti nově vzniklého státu v nepříznivém bezpečnostním prostředí dosáhla v daných reáliích maxima možného. Beneš výstižně shrnul snahy československé diplomacie již v roce 1925. „Vláda naše sledovala vždy zásady praktické a reální politiky: zajistit bezpečnost státu vlastní silou a spojeneckými smlouvami defenzivního charakteru, kontrolovanými Společností národů, spojovat nutný praktický smysl a denní potřeby politické s vysokými ideály mravními, nezadatí nikdy skutečným nutnostem dne ani se neprohřešiti na vývojových možnostech budoucnosti. Získala svou vlastní prací garancie, jichž vůbec za dnešní situace docílití mohla sama, a využila každé příležitosti k získání dodatečných garancí všeobecných.“²⁸⁴ Tato jeho slova mají pro bezpečnostní politiku ČSR ve dvacátých letech univerzální platnost. Přestože zůstávala československá diplomacie na přelomu dvacátých a třicátých let optimistická, mnohé budoucí události naznačila již počínající krize československo-německých vztahů²⁸⁵ a radikalizace tamní (i rakouské) politické scény, stejně jako další problémy středoevropské politiky.

Další vývoj v Evropě ukázal, že, slovy J. Dejmka, „éra snah o skutečnou pacifikaci kontinentu už minula“²⁸⁶. Nejčastějším slovem ve slovníku evropských diplomatů „již nebyl *mír*, ale – užijeme-li parafrázi výroku známého teoretika

²⁸³ *Hospodářská krise, Briandův plán evropské unie, Odzbrojovací konference. (Projev E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 15. října 1930).* In: BENEŠ: *Boj o mír...*, s. 535.

²⁸⁴ *Jednání o garanční pakt. Naše vztahy k sousedním státům (Benešův projev před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu ze 23. června 1925).* In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír...*, s. 332-333.

²⁸⁵ Srov. MORAVCOVÁ, Dagmar: *Počátky krize v československo-německých vztazích 1929-1932.* Moderní dějiny, 1998, č. 6, s. 99-107.

²⁸⁶ DEJMEK: *Edvard Beneš...*, s. 483.

mezinárodních vztahů E. H. Carra – *krize*, ekonomická i politická²⁸⁷. Již světová hospodářská krize odstartovaná v říjnu 1929 jako „nezvládnutý živel zničila složitou stavbu hospodářských, sociálních, politických a duchovních vazeb, budovanou v letech dvacátých“²⁸⁸. Na krizi hospodářskou bezprostředně navázala také krize politická a sled krizových událostí vedoucí až ke druhé světové válce, na které Společnost národů nedokázala reagovat. Dalším důkazem neakceschopnosti ženevské organizace se stala tzv. Mandžuská krize roku 1931, kdy Japonsko, stálý člen Rady SN, zahájilo agresi proti dalšímu členu organizace Číně. Přestože se jednalo o jasné porušení Briand-Kelloggova paktu i Paktu o Společnosti národů, potvrdilo se, že globální ambice Společnosti nemůže být naplněna. Žádná z evropských velmocí se nechtěla angažovat v konfliktu na druhé straně světa. Japonská agrese byla tedy odsouzena pouze rétoricky a snahy Společnosti o nápravu vedly až k vystoupení Japonska ze SN. O čtyři roky později došlo k realizaci podobného scénáře při italské agresi v Habeši. SN mohla uplatnit pouze hospodářské sankce, aby však tyto byly o rok později z iniciativy západoevropských velmocí odvolány. Stejně jako Japonsko Itálie vystoupila krátce po konfliktu (v roce 1937) ze Společnosti národů.

Již vystoupení Německa po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 ovšem organizaci prakticky pohřbilo. Nikdy nerealizovaným posledním pokusem o kolektivní bezpečnost se stalo francouzské úsilí o tzv. východní Locarno s garancí východních hranic Německa a se zapojením Sovětského svazu. Při této příležitosti se SSSR stal členem SN (1934), aby byl o pět let později jako jediný člen v historii této organizace vyloučen. Je třeba poznamenat, že Československo bylo jediným členem Malé dohody, který spolupráci se Sovětským svazem podporoval a jako jediný s ním podepsal 16. května 1935 spojeneckou smlouvu²⁸⁹. Kroky německé agresivní politiky na cestě ke druhé světové válce již v důsledku tzv. politiky appeasementu západních velmocí nezaznamenaly výraznější odezvu. Anschluss Rakouska následovala pro Československo osudná Mnichovská dohoda a okupace. Byla to ironií osudu ochrana menšin, která Hitlerovi posloužila jako záminka k rozbití Československa. Společnost národů již byla prakticky bezmocná²⁹⁰. „Diplomatickému zápasu o

²⁸⁷ Tamtéž, s. 479.

²⁸⁸ BŘACH: *Československo a Evropa...*, s. 329.

²⁸⁹ Její podpis je často považován za první významnou zahraničněpolitickou chybu E. Beneše.

²⁹⁰ Srov. NĚMEČEK, Jan: *Okupace českých zemí a Společnost národů*. Moderní dějiny, 1997, č. 5, s. 149-163.

Československo v září 1938, jenž se v rozhodujících jednáních odehrával mimo Ženevu, a následné likvidaci zbytku okleštěné republiky světová organizace jen trpně přihlížela.“²⁹¹

Společnost národů přestala prakticky existovat s vypuknutím druhé světové války, oficiálně pak byla rozpuštěna roku 1946 na svém posledním Shromáždění. Lord Robert Cecil, jeden z předních architektů ženevské organizace, na tomto Shromáždění prohlásil: „Je skutečně pravdou, že naše snahy za těch posledních dvacet let byly zbytečné? (...) Poprvé v historii vznikla organizace, ve své podstatě univerzální, nikoli proto, aby chránila zájmy té či oné země, ... ale aby zabránila válce.“²⁹² Také E. Beneš, jedna z prominentních postav SN, ji ještě po vypuknutí druhé světové války hodnotil pozitivně: „Pro mne je Společnost národů především logická, vcelku do důsledků dost propracovaná soustava nových mezinárodních styků, odpovídající *nové politické a sociální konstrukci demokratické společnosti XX. století* a založená na docela určitém systému filozofie a morálky: filozofie a morálky demokratické a humanitní. Kdo promyslí všecko to, z jakých předpokladů životních, politických a sociálních byla v roce 1919 uvedena v život, kdo si přečte a promyslí Pakt společnosti národů, tomu musí býti jasno, co myslím.“²⁹³ Společnost národů je třeba i přes její limity hodnotit pozitivně jako první univerzální bezpečnostní organizaci v dějinách lidstva, která inspirovala mnohé pozdější projekty. Oficiální rozpuštění SN probíhalo již na pozadí vzniku nové mezinárodní bezpečnostní organizace – Organizace spojených národů, která přetrvala, i přes krizové studenoválečné období, dodnes a zachovala tak jistou kontinuitu myšlenek politického idealismu, jež stály za vznikem ženevské organizace.

²⁹¹ KUBŮ: c. d., s. 42.

²⁹² MACMILLANOVÁ: c. d., s. 97-8.

²⁹³ BENEŠ, Edvard: *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1948, s. 105.

ZÁVĚR

Aplikace teorií realismu a idealismu na československou bezpečnostní politiku ve dvacátých letech dvacátého století se ukázala jako poměrně problematická. Potvrdilo se, že více než koherentními teoriemi jsou klasický realismus a idealismus široce definovanými myšlenkovými přístupy. Zatímco idealismus je spíše dlouhodobým plánem do budoucna, realismus se snaží postihnout každodenní politickou realitu. Teorie jsou proto do značné míry asymetrické. V bezpečnostní politice ČSR ve sledovaném období se logicky dají vysledovat aspekty obou myšlenkových přístupů. Výsledkem je potom určitá syntéza dlouhodobých idealistických plánů a nutnosti reagovat na bezprostřední realitu. Edvard Beneš jakožto bezpochyby nejvýraznější činitel a architekt československé bezpečnostní politiky ve sledovaném období, byl jistě přesvědčeným idealistou a podporovatelem univerzálních bezpečnostních řešení ve Společnosti národů, evropská realita, která málokdy takovým řešením přála, jej však nevyhnutelně tlačila blíže k realistickým postupům. Benešova filozoficky zdůvodněná podpora idealismu a aktivní participace na rozvíjení jeho vágně aplikovaných principů v Paktu o SN často kolidovala se zájmy velmocí, především Británie, které zatím nebyly připravené vzdát se absolutní suverenity a kontroly nad svou bezpečnostní politikou ve prospěch univerzálních, kolektivně bezpečnostních, řešení.

Motivací aktivní podpory a zdokonalování univerzálních idealistických řešení však pro Beneše a jím řízenou diplomacii nebyly pouze zásady demokracie, etiky a práva, na nichž stála ideová podstata Československé republiky, ale také neustálý, a v podstatě realistický, zápas o získání bezpečnostních záruk pro nově vzniklý stát v nepříznivém bezpečnostním prostředí poválečné Evropy dvacátých let zmítající se v sociální, ekonomické a politické krizi. Společnost národů Beneš spatřoval jako výraz demokratizace mezinárodních vztahů a plně ji podporoval, v některých okamžicích bezprostředně důležitých pro bezpečnost státu ovšem reagoval vysloveně realisticky. Pro zajištění bezpečnosti státu byl ochoten riskovat vztahy se dvěma blízkými sousedy ČSR a ohrozit tak svou středoevropskou konstruktivní politiku.

V otázce zajištění hranic státu neváhal vojensky zakročit proti důležitému aktérovi středoevropské politiky Maďarsku i proti potenciálnímu spojenci v rámci francouzského bezpečnostního systému ve střední Evropě Polsku. Jeho reakce na

epizodní hrozbu restaurace Habsburků v Maďarsku spojená vyhlášením částečné mobilizace byla rovněž realistická. Za realistický můžeme označit rovněž původní impuls k uzavření Malé dohody. Československo se ovšem v případě rozsáhlejšího konfliktu jako malý stát nemohlo plně spoléhat pouze na své vlastní ozbrojené síly, což značně zpochybňuje možnosti aplikace realistické teze o svépomoci na malé státy. Rozšíříme-li však, jak bylo naznačeno v úvodu práce, realistický rámec na snahu zajistit bezpečnost státu (ve smyslu jeho přežití) všemi dostupnými prostředky včetně účelových aliancí, můžeme československou bezpečnostní politiku označit za do značné míry realistickou. Vidíme tedy, že aplikace realistických a idealistických přístupů na konkrétní politiku má značné limity.

Především opakované neúspěchy snah o zdokonalení kolektivně bezpečnostních mechanismů Společnosti národů i tvrdě realistická politika Francie vůči Německu, často Československo tlačily k realistickým řešením. Jeho politika se tak neustále ocitla v určitém idealisticko-realistickém dilematu, jehož důsledkem bylo často oslabení reálných bezpečnostních záruk státu ve prospěch podpory idealistických řešení. Příkladem může být československo-francouzská spojenecká smlouva, jejíž podpis proběhl na pozadí nejaktivnější etapy Benešových snah o rozvinutí systému kolektivní bezpečnosti. Ministr nechtěl své snažení ohrozit, proto byla spojenecká smlouva s Francií, jež mohla ČSR poskytnout přímé vojenské záruky, formulována velmi vágně a idealisticky. V důsledku toho byly reálné možnosti bezpečnostních záruk značně oslabeny. Smlouva neobsahovala závazek bezprostřední vojenské pomoci Francie v případě ohrožení Československa.

V důsledku realisticko-idealistického dilematu se Beneš neustále snažil sladovat jednotlivé komponenty své bezpečnostní politiky, tedy středoevropskou politiku, bilaterální vztahy s velmocemi a Společnost národů v jednom univerzálním rámci právě pod patronátem SN. Jeho dlouhodobým cílem byl systém kolektivní bezpečnosti doplněný o některá konkrétně definovaná regionální uspořádání. Dobře si však uvědomoval konkrétní limity akceschopnosti SN, které vyplynuly již z procesu její přípravy a projevíly se hned v jejích začátcích. Nemohl tedy Společnost národů v té podobě, v jaké ji ustavila Pařížská mírová konference, považovat za reálného garanta československé bezpečnosti, o to intenzivněji však pracoval na odstranění zmíněných limitů.

Prakticky celý proces snah o zefektivnění systému kolektivní bezpečnosti se nesl v duchu střetu spíše realistického pohledu, který nadřazoval bezpečnostní

záruky procesu odzbrojování (Francie a její spojenci vč. ČSR) a pacifistického pohledu upřednostňujícího okamžité odzbrojení (Británie). Na tomto místě můžeme spatřovat rovněž limity možnosti aplikace realistické a idealistické teorie i na politiku velmocí. Příkladem nám může být politika Británie, jež realisticky odmítala jakákoliv omezení a povinnosti vyplývající z kolektivně bezpečnostních závazků, na druhou stranu však podporovala pacifistický (idealistický) zájem na okamžitém odzbrojení. Podobně Francie udržovala vůči Německu radikálně realistický kurz prosazený již G. Clemenceauem na mírové konferenci, na druhou stranu byla, na rozdíl od Británie, ochotna vzdát se části suverenity nad svou bezpečnostní politikou ve prospěch idealistického systému kolektivní bezpečnosti, ovšem jen aby tak získala realistické záruky (především britské) pomoci v případě německé agrese.

Nalézt kompromis mezi těmito přístupy bylo i s ohledem na další zmíněné překážky prakticky nemožné. Lze říci, že systém kolektivní bezpečnosti byl výhodný zejména pro malé státy, které by tak získaly komplexní bezpečnostní záruky, jež by jinak musely hledat individuálně. Toho si byl dobře vědom i E. Beneš. Pro velmocí, s výjimkou Francie usilující o záruky pomoci v případě německé agrese, by však tento systém znamenal nepřijatelné omezení suverenity nad vlastní bezpečnostní politikou.

Se zamítnutím Ženevského protokolu a novým regionálně limitovaným bezpečnostním systémem zformovaným v Locarnu v důsledku prosazení britské politiky na úkor francouzské však prakticky skončily reálné možnosti, pokud vůbec kdy existovaly, pro vytvoření efektivního univerzálního kolektivně bezpečnostního systému pod patronátem Společnosti národů. Nový systém založený na Západním garančním paktu a soustavě identicky formulovaných arbitrážních smluv Německa s jeho východními sousedy ovšem nemohl plně nahradit řešení nabízená Smlouvou o vzájemné pomoci a Ženevským protokolem. Ve své době byl nicméně nový bezpečnostní řád spojený se vstupem Německa do Společnosti národů vnímán jako největší pokrok v procesu pacifikace a rekonstrukce kontinentu. Hodnocení Locarna je proto problematické. Československo mohlo být s jeho výsledky v danou chvíli spokojeno, Německo mělo vstoupit do SN, stávající smluvní řád nebyl nijak ohrožen, kromě toho ČSR získala další přímé bezpečnostní záruky ze strany Francie i pro případ, že by se Rada SN neusnesla, doplněné podpisem smírčí a rozhodčí smlouvy s Polskem a arbitrážní smlouvy s Německem.

Již v samotném modelu locarnské konference můžeme nicméně spatřovat určitý návrat k modelu koncertu velmocí a v důsledku toho klesající roli malých států při rozhodování o dalším osudu Evropy. Události následujících let potvrdily spíše skeptické pohledy na locarnské uspořádání. Československá politika musela reagovat na rostoucí vlnu revizionismu v Maďarsku, Rakousku i Německu a především na renesanci německých myšlenek tzv. *Mitteleuropy*, tedy střeoevropského hospodářsko-politického bloku pod dominancí Německa, který byl v přímém rozporu se záměry československé diplomacie. Německé záměry navíc čím dál otevřeněji podporovala německá menšina v ČSR, ačkoli československá menšinová politika patřila ve střední a východní Evropě k nejdemokratičtějším, a projevila se tak jako reálná hrozba bezpečnosti státu. Skutečnost, že Němci odmítali jakékoliv úvahy o „východním Locarnu“ do značné míry předznamenala jakým směrem se bude německá politika ubírat v dalších letech.

Proces definitivní likvidace první světové války na konci dvacátých let, který měl otevřít cestu ke skutečně nové mírové etapě mezinárodních vztahů, již ovšem probíhal na pozadí světové hospodářské krize následované vleklou krizí politickou. V této atmosféře již bylo definitivně zřetelné, že veškeré snahy o univerzální kolektivní bezpečnost nemají naději na úspěch stejně jako dlouho připravovaná odzbrojovací konference. Briand-Kellogův pakt, jakožto nejvýraznější projev meziválečného pacifismu, můžeme současně považovat za jakousi pomyslnou tečku za „érou pacifismu“ dvacátých let, v níž však Československo, zejména zásluhou ministra Edvarda Beneše, dosáhlo pro zajištění bezpečnosti malého státu v nepříznivém bezpečnostním prostředí a daných reáliích maxima možného. Hypotézu vyslovenou v úvodu práce můžeme tedy považovat za obhájenou.

Posuzujeme-li československou bezpečnostní politiku ve dvacátých letech 20. století, musíme mít na paměti, že se nově zrozená republika bezprostředně ocitla v nepříznivém bezpečnostním prostředí s řadou vnějších i vnitřních hrozeb a rizik bezpečnosti státu. Přestože se některé hrozby a rizika podařilo, alespoň na čas, odvrátit již na mírové konferenci v Paříži, základním cílem bezpečnostní politiky ČSR nutně zůstávala existenciální otázka udržení teritoriální integrity a nezávislosti státu.

Můžeme odvodit, že se československá bezpečnostní politika opírala o tři základní pilíře. První z nich tvořily snahy o konstruktivní střeoevropskou politiku ve snaze stabilizovat prostor v bezprostředním okolí ČSR. Všeobecným cílem československé bezpečnostní politiky bylo v tomto směru navázat se všemi sousedy

korektní a přátelské vztahy. Od počátku bylo ovšem zřetelné, že realizace těchto snah bude mimořádně obtížná. Pohraniční konflikty s Maďarskem a Polskem ochladily vztahy se dvěma důležitými aktéry středoevropského prostoru. Sblížení s Maďarskem dále komplikovala tamní politická situace, kde se po socialistickém experimentu nadlouho ustavil pravicový vojenský autoritářský režim a rovněž silné revizionistické tendence vůči versailleskému systému (vč. neplnění demilitarizačních klauzulí mírové smlouvy), které se bezprostředně dotýkaly také Československa. Ostrá reakce ČSR na druhý pokus Karla Habsburského o restauraci spojená s vyhlášením částečné mobilizace pak možnost sbližení s Maďarskem definitivně pohřbila. Jako destabilizační faktor československého úsilí ve středovýchodní Evropě se projevila rovněž Itálie, kde se již roku 1922 ustavila fašistická diktatura. Mussoliniho Itálie nejenže otevřeně podporovala maďarský revizionismus a dodávala Horthyho režimu ilegálně zbraně, ale rovněž bezprostředně ohrožovala československého spojence Království S. H. S. (Jugoslávii).

Jako úspěch československé středoevropské politiky můžeme hodnotit vznik tzv. Malé dohody. Původně defenzivní uskupení zainteresovaných států namířené proti maďarskému revizionismu se stalo základem pro širší vojensko-politickou a hospodářskou spolupráci. V původních Benešových představách se tento blok měl rozšířit i o další státy a položit tak základy skutečné konstruktivní spolupráce středoevropských států. Akutnost potřeby realizace těchto snah akcelerovala roku 1927, kdy se v Německu pozvolna začala znovu prosazovat idea tzv. *Mittleuropy*, tedy středoevropského bloku států pod politickou a ekonomickou hegemonií Německa. Z bezpečnostního hlediska by tento scénář pro ČSR znamenal katastrofu, cílem středoevropské politiky republiky proto nutně muselo být vytvoření vlastního alternativního politicko-ekonomického bloku. Tato snaha však nemohla z důvodů zmíněných výše nikdy dojít uskutečnění. Malá dohoda se nicméně osvědčila jako stabilní faktor československé středoevropské politiky i v rámci spolupráce na mezinárodních fórech včetně Společnosti národů.

Za druhý úspěch středoevropské politiky můžeme považovat československou politiku k Rakousku. Beneš si v době, kdy stále převažovalo vojenské (realistické) pojetí bezpečnosti progresivně uvědomoval provázanost socioekonomické situace se situací bezpečnostní a existenci nevojenských hrozeb, proto se hned na třetím Shromáždění SN zasadil o československou participaci na finanční sanaci Rakouska. Podmínky Společnosti národů pro realizaci projektu obsahovaly také rakouskou

záruku proti tzv. anchlussu, jež byla pro bezpečnost Československa zásadní. Rovněž podpis Lánské smlouvy z roku 1921, jíž si oba státy mj. poskytly vzájemné územní garance, byl z bezpečnostního hlediska důležitým úspěchem. Obě události položily základ pozitivních vztahů mezi oběma státy, který vydržel až do druhé poloviny dvacátých let, kdy se rostoucím vlivem rakouského fašistického hnutí Heimwehr i rostoucích proanschlussových nálad začalo Rakousko vzdalovat politickému kurzu československé diplomacie a přibližovat se spíše ke kurzu italskému a maďarskému a posléze i německému.

Druhý pilíř československé bezpečnostní politiky ve sledovaném období představují bilaterální vztahy se západoevropskými velmocemi. Původní záměr československé diplomacie orientovat se na obě západoevropské demokratické velmoci – Francii a Británii – však brzy narazil na rozdílnost jejich politických přístupů, především ve vztahu k Německu. V otázce Německa i Ruska československá diplomacie progresivně prosazovala, stejně jako v případě Rakouska, nutnost hospodářské rekonstrukce a stavěla se proti jejich mezinárodní izolaci. V zájmu Československa se ministr Beneš proto při každé příležitosti snažil se střídavým úspěchem postoje obou západoevropských velmocí smířovat, brzy ovšem stála československá diplomacie před nutností volby. Bezvýchodnost snah o zásadnější smíření stanovisek obou velmocí spolu s britským dvojím odmítnutím Benešových snah o zdokonalení kolektivně bezpečnostních mechanismů Společnosti národů Československo definitivně přiblížila Francii.

Proces sblížování s Francií pak vyvrcholil podpisem československo-francouzské spojenecké smlouvy roku 1924. Spojenectví s Francií ostatně vplynulo poměrně přirozeně, přestože v základní otázce přístupu k Německu se československá diplomacie ztotožňovala spíše s britskou politikou rekonstrukce. Československo hrálo důležitou roli ve francouzské bezpečnostní architektuře, jež usilovala o vytvoření středoevropského spojeneckého bloku Polska a Československa na východních hranicích Německa, který by současně tvořil hráz proti bolševismu. Francie z tohoto důvodu podporovala československé zájmy na mírové konferenci v Paříži i později na půdě Společnosti národů. Přesto československá diplomacie se smluvní formalizací spojení s Francií nespěchala, protože si velmi progresivně uvědomovala esenciální nutnost anglo-francouzské spolupráce pro udržení versailleského řádu. V době podpisu spojenecké smlouvy však již Francie ztrácela své výsadní postavení v Evropě a režie evropských poměrů

se ujala Velká Británie, což v konečném důsledku promítlo do podpisu locarnských smluv a definitivního pohřební nadějí na univerzální bezpečnostní řešení.

A konečně za třetí pilíř československé bezpečnostní architektury ve dvacátých letech můžeme považovat Společnost národů. Československo se stalo jedním ze zakládajících členů této organizace a již od jejích počátků na její půdě aktivně vystupovalo. Nejvýznamnější roli na půdě ženevské organizace sehrál ministr zahraničních věcí E. Beneš, který byl opakovaně zvolen na nestálé místo v Radě i do dalších funkcí (např. zpravodaj odzbrojovací komise či předseda Shromáždění). Výrazně zasáhl do procesu zdokonalování kolektivně bezpečnostních mechanismů Paktu. Zajistil tak nejen sobě, ale i Československu vysokou mezinárodní prestiž. Přestože filozoficky mu byly idealistické ideje morálky, demokratizace a mezinárodní spolupráce velmi blízké, zůstával pragmatikem. Dobře si uvědomoval limity ženevské organizace vyplývající především z vágně formulovaného Paktu a právě proto neustále aktivně pracoval na jejich odstranění. V této souvislosti také zdůrazňoval, že Společnost národů považuje za *druhého* významného činitele rekonstrukce a pacifikace Evropy.

Základním problémem Společnosti národů byla původní wilsoniánská představa, že organizace bude fungovat jaksi automaticky a sama se dotvoří ve „zdravý organismus“, což bylo ovšem v evropské realitě dvacátých let nerealizovatelné. Samotný vágně a kompromisně formulovaný Pakt bez dalších úprav sám o sobě příliš neznamenal, byl jen určitou základní osnovou. Shrneme-li limity Společnosti národů, musíme zdůraznit, že Společnost národů neměla právě z těchto důvodů k dispozici žádné efektivní donucovací prostředky. Veškeré další snahy Pakt zefektivnit skončily v důsledku rozdílné politiky a odlišných představ jednotlivých států neúspěchem. Dalším výrazným limitem byla absence Spojených států i původní absence poražených států. Po odstoupení USA představovala jedinou záruku fungování SN spolupráce Francie a Británie, která se ovšem brzy ukázala jako prakticky nemožná. Za výrazný technický limit můžeme považovat také mechanismus jednomyslného hlasování v Radě SN. Všechny tyto zmíněné skutečnosti pak nahrávaly politice nedemokratických a revizionistických režimů vůči jejichž agresím a opakovanému porušování versailleského uspořádání byla Společnost národů bezmocná.

V kontextu dějin mezinárodních organizací nelze ovšem Společnosti národů upřít významné místo. Pokud se meziváleční idealisté snažili o zahájení zcela nové

éry mezinárodních vztahů v době, kdy éra předchozí ještě fakticky neskončila, myšlenky stojící za vznikem SN bezesporu inspirovaly pozdější projekty mezinárodních organizací a mezinárodní spolupráce. Odkaz Společnosti národů a krátké „éry pacifismu“ dvacátých let proto můžeme spatřovat v ideových základech prakticky všech současných mezinárodních organizací.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Tištěné

AMZV, *Telegramy došlé 1925*, č. 1064/25 (*Beneš ze Ženevy 15. října*). Citováno dle: DEJMEK, Jindřich: *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 407.

AMZV, *Telegramy došlé 1926*, č. 278/26 (*Beneš ze Ženevy 16. března*). In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 112-113.

AMZV, *Telegramy odeslané 1921*, č. 6402-6410 (*Cirkulární zpráva E. Beneše, týkající se postoje ČSR k druhému pokusu ex-císaře Karla Habsburského o restauraci v Maďarsku*). In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 38.

AMZV, *Telegramy odeslané 1926*, č. 20-28/26 (*Cirkulární telegrafická zpráva E. Beneše, týkající se obsahu jednání konference Malé dohody v Temešváru ze dne 14. ledna 1926*). In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 106-107.

AMZV, *Telegramy odeslané 1926*, č. 526-533/26 (*Cirkulární telegrafická zpráva E. Beneše, týkající se postoje čs. diplomacie k německo-sovětské politické smlouvě*). In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 121.

AMZV, *Telegramy odeslané 1927*, č. 236/37 (*Telegrafická zpráva E. Beneše ministerstvu zahraničních věcí a části vyslanectví ČSR, týkající se vývoje sporu mezi Itálií a Královstvím S.H.S.*). In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 134-135.

AMZV, *Telegramy odeslané 1927*, č. 396-419/27 (*Cirkulární telegrafická zpráva E. Beneše, týkající se výsledků jáchymovské konference Malé dohody ze 17. května*). In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 136-137.

AMZV, *Telegramy odeslané 1928, č. 5-10/28 (Telegrafická zpráva E. Beneše vybraným vyslanectvím ČSR, týkající se postoje k nálezu italských kulometů, dopravovaných tajně do Maďarska)*. In: DEJMEK, Jindřich (ed.): *Cirkulární telegramy 1920-1935*. Praha 2002, s. 141-142.

Benešův cirkulární telegram ze Ženevy ze dne 9. 3. 1926. In: ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.): *Edvard Beneš: diplomat na cestách (depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928)*. Praha 2000, s. 146.

Benešova depeše ze Ženevy ze dne 10. 3. 1926. In: ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA – Jaroslav (eds.): *Edvard Beneš: diplomat na cestách (depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928)*. Praha 2000, s. 146-147.

Boj o budoucnost a rekonstrukci Evropy. (Překlad článku E. Beneše pro Revue de Genève z r. 1921, č. 15). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924*. Praha 1924, s. 131-140.

Boj o Těšínsko. – Jak a proč došlo k rozdělení Těšínska. (výklad E. Beneše přednesený 4. srpna 1920 ve stálém výboru Národního shromáždění). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924*. Praha 1924, s. 61-82.

Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona. In: HOBZA, Antonín (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha 1931, s. 9-12.

Depeše E. Beneše ze Ženevy z 19. 9. 1922. In: ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.): *Edvard Beneš: diplomat na cestách (depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928)*. Praha 2000, s. 51-52.

Depeše E. Beneše ze Ženevy z 19. 9. 1924. In: ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.): *Edvard Beneš: diplomat na cestách (depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919-1928)*. Praha 2000, s. 99-100.

Diplomatický boj o zajištění evropské bezpečnosti a o stabilizaci míru. (Projev E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 1. dubna 1925) In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 301-324.

Ed. Beneš T. G. Masarykovi 5. 4. 1919 (č. 37). In: ŠOLLE, Zdeněk (ed.): *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919 (2. díl).* Praha 1994, s. 206-213.

Ed. Beneš T. G. Masarykovi 12. 6. 1919 (č. 66). In: ŠOLLE, Zdeněk (ed.): *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919 (2. díl).* Praha 1994, s. 275-276.

Expozé ministrpředsedy Dra. Ed. Beneše o janovské konferenci. (Projev před Národním shromážděním z 23. května 1922). In: *Zahraniční politika, 1922, sv. 1, s. 797-811.*

Hospodářská krize, Briandův plán evropské unie, Odzbrojovací konference. (Projev E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 15. října 1930). In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 529-550.

Idea a cíle Janovské konference. (Výklad E. Beneše v zahraničním výboru poslanecké sněmovny ze 4. 4. 1922). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 165-174.

Jednání o garanční pakt. Naše vztahy k sousedním státům (Benešův projev před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 23. června 1925). In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 325-339.

Kelloggův pakt. In: HOBZA, Antonín (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva.* Praha 1931, s. 174-177.

List vlády československé generálnímu tajemníku Společnosti národů. Zahraniční politika, 1924, 3 (5), č. 19-20, s. 1316.

Locarnské dohody, Smlouva o vzájemných zárukách mezi Francií a Československem. In: HOBZA, Antonín (ed.): Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Praha 1931, s. 164-165.

Locarnské dohody, Příloha A, Smlouva o vzájemných zárukách mezi Německem, Belgií, Francií, Velkou Británií a Itálií. In: HOBZA, Antonín (ed.): Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Praha 1931, s. 151-155.

Locarnské dohody, příloha E, Rozhodčí smlouva mezi Československem a Německem. In: HOBZA, Antonín (ed.): Dokumenty ke studiu mezinárodního práva. Praha 1931, s. 156-163.

Locarnské smlouvy a Společnost národů (Benešův projev ve Stálém výboru Národního shromáždění ze dne 30. října 1925). In: BENEŠ, Eduard: Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33. Praha 1934, s. 340-361.

Naše Revoluce. Konference míru. – Směrnice naší zahraniční politiky. (projev E. Beneše před plénem Národního shromáždění ze 30. 9. 1919). In: BENEŠ, Eduard: Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924. Praha 1924, s. 7-32.

Náš cíl: Politika, rekonstrukce, míru a zajištění státu. (Projev E. Beneše před poslaneckou sněmovnou ze 30. října 1923). In: BENEŠ, Eduard: Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924. Praha 1924, s. 261-277.

Německo-ruská smlouva. Zahraniční politika, 1926, 5 (7), č. 8, s. 574-575.

O budoucnost Společnosti národů. (přednáška E. Beneše v Ženevě ze 13. září 1922). In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 193-204.

Pakt Briand-Kelloggův. Otázka konsolidace Evropy (Benešův projev před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 6. června 1928. In: BENEŠ, Edvard: *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 397-413.

Politická dohoda mezi republikou Československou a spolkovou republikou Rakouskou. *Zahraněční politika*, 1922, sv. 1, s. 77.

Politika aliancí a Společnost národů. – Západ a střední Evropa. (Projev E. Beneše před Národním shromážděním ze 7. 11. 1919). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 33-42.

Problém omezení zbrojení. (Zpráva E. Beneše pro třetí komisi z 29. září 1923). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 249-260.

Problém Sovětského Ruska. Slovanská politika a Němci v Čechách. Vystoupení E. Beneše v zahraničním výboru Národního shromáždění ze 31. 1. 1920). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 43-60.

Projev J. R. MacDonalda před plénem V. Shromáždění Společnosti národů ze 4. září 1924. Citováno dle: BŘACH, Radko: *Československo a Evropa v polovině dvacátých let.* Praha 1996, s. 47.

Projev zástupce britské vlády stát. taj. Austena Chamberlaina v šesté veřejné schůzi Rady ze dne 12. března 1925. *Zahraněční politika*, 1925, 4 (6), č. 6, s. 409-410.

Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů (Ženevský protokol). In: HOBZA, Antonín (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva.* Praha 1931, s.140-149.

První pětiletí československé zahraniční politiky. (Výklad E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu z 6. února 1924). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 279-306.

První pětiletí československé zahraniční politiky. (Projev E. Beneše před zahraničními výbory poslanecké sněmovny a senátu). In: BENEŠ: *Boj o mír a bezpečnost státu: Československá zahraniční politika v projevech ministra dra. Ed. Beneše 1924-33.* Praha 1934, s. 233-267.

Rozklad československé delegace na pařížské mírové konferenci o hranicích Československa z hlediska vojensko-strategických potřeb z 20. ledna 1919 (č. 76). In: DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (eds.): *Dokumenty československé zahraniční politiky: Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920 (sv. 1).* Praha 2001, s. 172-177.

Řeč ministra dra Beneše v plenární schůzi dne 1. října 1924. *Zahraniční politika,* 1924, 3 (5), č. 21, s. 1364.

Smlouva o vzájemné pomoci. *Zahraniční politika,* 1923, 2 (4), č. 19, s. 1332-1336.

Spojenecká a přátelská smlouva mezi Francií a Československem. In: HOBZA, Antonín (ed.): *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva.* Praha 1931, s. 373-377.

Utvoření Malé dohody. Důvody jejího vzniku. Její politika. (Výklad E. Beneše v zahraničním výboru Národního shromáždění z 1. 9. 1920). In: BENEŠ, Eduard: *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: Projevy a úvahy z let 1919-1924.* Praha 1924, s. 83-100.

Mediální

Úmluva o Společnosti národů. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. http://www.parliament.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1630_02.htm (22. 8. 2007).

LITERATURA

BENDINER, Elmer: *A Time for Angels: The Tragicomic History of the League of Nations*. New York 1975.

BENEŠ, Edvard: *Demokracie dnes a zítra*. Praha 1948.

BENEŠ, Edvard: *Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika*. Praha 1937.

BENEŠ, Edvard: *Německo a Československo*. Praha 2005.

BLAIR, Scott: *Les origines en France de la SdN: La Commission interministérielle d'études pour la Société des Nations, 1917-1919*. Relations internationales, 1993, č. 75, s. 277-292.

BŘACH, Radko: *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha 1996.

BŘACH, Radko: *Francouzská vojenská mise v ČSR*. Historie a vojenství, 1997, č. 2, s. 26-48.

BŘACH, Radko: *Locarno a československá diplomacie*. Československý časopis historický, 1960, č. 8, s. 662-695.

BŘACH, Radko: *Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924*. Historie a vojenství, 1992, 41, č. 6, s. 30-47.

BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – WILDE, Jawo de: *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno 2005.

CARR, Edward H.: *The Twenty Years' Crisis*. New York 1964.

CECIL, Lord Robert: *All the Way*. London 1949.

HOFFMANN, Kamil: *Německo v Ženevě*. *Zahraniční politika*, 1926, 5 (7), č. 19-20, s. 1223.

CHMELAŘ, Josef: *IV. Shromáždění Společnosti národů*. *Zahraniční politika*, 1923, 2 (4), č. 21, s. 1462.

CHMELAŘ, Josef: *Deváté shromáždění Společnosti národů*. *Zahraniční politika*, 1928, 7 (9), č. 10, s. 901.

CHMELAŘ, Josef: *Osmé shromáždění Společnosti národů*. *Zahraniční politika*, 6 (8), č. 10, s. 1110.

DEJMEK, Jindřich: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století*. Praha 2002.

DEJMEK, Jindřich: *Československo-britské politické vztahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1925-1936)*. *Moderní dějiny*, 1998, č. 6, s. 7-95.

DEJMEK, Jindřich: *Edvard Beneš – Politická biografie českého demokrata (část I.)*. Praha 2006.

DEJMEK, Jindřich: *Nenaplněné naděje: Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie*. Praha 2003.

DEJMEK, Jindřich: *Zahraniční itinerář ministra dr. Edvarda Beneše*. *Moderní dějiny*, 1997, č. 5, s. 279-314.

DOMAŇSKÝ, Josef: *Edvard Beneš a vojenství*. In: *Edvard Beneš: československý a evropský politik. (Sborník projevů a příspěvků k 110. výročí narození druhého československého prezidenta)*. Brno 1994, s. 55-73.

DRULÁK, Petr: *Teorie Mezinárodních vztahů*. Praha 2003.

EICHLER, Jan: *Aktéři bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 176-179.

EICHLER, Jan: *Bezpečnostní spolupráce*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 48-51.

EICHLER, Jan: *Činitelé bezpečnostní politiky*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 169-171.

EICHLER, Jan: *Referenční objekt bezpečnostní politiky*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 172-175.

GILBERT, Felix – LARGE, David C.: *The End of The European Era: 1890 to the Present*. New York – London 2002.

FRANK, Libor: *Bezpečnostní politika*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 134-140.

FRANK, Libor: *Bezpečnostní prostředí*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 35-40.

HAIN, Alois: *Třetí zasedání Společnosti národů*. *Zahraniční politika* 1922, 1 (3), č. 18, s.

HLAVÁČ, Ivo: *Bezpečnostní situace*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 123-126.

HLAVÁČ, Ivo: *Krize*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002: c. d., s. 107-113.

HOBZA, Antonín: *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha 1931.

HOUSE, Edward M. – SEYMOUR, Charles: *What Really Happened At Paris: The Story of the Peace Conference, 1918-1919 by American Delegates*. New York 1921.

JOHNSON, Paul: *„Dějiny dvacátého století*. Praha 1991.

KARLAS, Jan: *Současné teorie mezinárodních institucí*. Mezinárodní vztahy, 2007, č. 1, s. 66-85.

KRČMÁŘ, Jan: *Vznik protokolu o smírném vyřizování mezinárodních neshod*. Zahraniční politika, 1924, 3 (5), č. 19-20, s. 1255.

KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. Praha 2001.

KROFTA, Kamil: *Společnost národů v mezinárodní politice*. Praha 1936.

KRÜGER, Peter: *Uspořádání Evropy jako záruka bezpečnosti: Československo v německé koncepci mezinárodní politiky v éře Locarna*. In: BENEŠ – KOVÁČ – LEMBERG (eds): *Hledání jistoty v bouřlivých časech: Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 73-85.

KŘÍŽ, Zdeněk: *Zájem*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 58-61.

KUBŮ, Eduard: *Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů*. In: BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.): *Hledání jistoty v bouřlivých časech: Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Ústí nad Labem 2006, s. 41-72.

LLOYD, Lorna: *The League of Nations and The Settlement of Disputes*. World Affairs, 1995, 157, č. 4, s. 160-174.

MACMILLANOVÁ, Margaret: *Mírotvorci: Pařížská konference 1919*. Praha 2004.

MANDELBAUM, Michael: *The Fate of Nations: The Search for National Security in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Cambridge University Press 1989.

MARBEAU, Michel: *La Société des Nations*. Paříž 2001.

MAREŠ, Miroslav: *Bezpečnost*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 13-17.

MAREŠ, M.: *Národní bezpečnost*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 18-21.

MAREŠ, Miroslav: *Vnější bezpečnost*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 26-27.

MAREŠ, Miroslav: *Vnitřní bezpečnost*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 22-25.

MORAVCOVÁ, Dagmar: *Počátky krize v československo-německých vztazích 1929-1932*. Moderní dějiny, 1998, č. 6, s. 99-107.

NÁLEVKA, Vladimír: *Světová politika ve 20. století (I. díl)*. Praha 2000.

NĚMEČEK, Jan: *Okupace českých zemí a Společnost národů*. Moderní dějiny, 1997, č. 5, s. 149-163.

ONDŘEJ, Jan: *Odzbrojení – prostředek zajištění mezinárodní bezpečnosti*. Plzeň 2005.

ORT, Alexandr: *Edvard Beneš: diplomat a politik*. Praha 1994.

PŠEJA, Pavel: *Konflikt*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 80-84.

RAFFO, Peter: *The Anglo-American Preliminary Negotiations for a League of Nations*. *Journal of Contemporary History*, 9, 1974, č. 4, s. 153-176.

SLÁDEK, Zdeněk: *Malá dohoda 1919-1938*. Praha 2000.

Společnost národů, její účel a organisace. (Místo a rok vydání neuvedeno)

Společnost národů, její ustavení a organisace. Vídeň-Lipsko 1923.

TRÁVNÍČKOVÁ, Zuzana: *Edvard Beneš a Společnost národů*. In: VESELÝ, Zdeněk (ed.): *Edvard Beneš, Československo, Evropa*. Praha 2005, s. 56-64.

TICKNER, Ann J.: *Re-visioning Security*. In: BOOTH, Ken – SMITH Steve (eds.): *International Relations Theory Today*. Oxford 1995, s. 175-197.

VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň 2007.

VESELÝ, Zdeněk: *Přehled dějin mezinárodních vztahů II*. Praha 2005.

WAISOVÁ, Šárka: *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Dobrá voda u Pelhřimova 2003.

WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá Voda u Pelhřimova 2002.

ZEMAN, Petr: *Hrozba a riziko*. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno 2002, s. 85-96.

ŽALOUDEK, Karel: *Encyklopedie politiky*. Praha 1999

PŘÍLOHY

Seznam příloh

A. Textové přílohy

Příloha 1: ***Základní myšlenkové přístupy klasického realismu a idealismu k mezinárodním vztahům***

Příloha 2: ***Britské, americké a francouzské plány Společnosti národů***

Příloha 3: ***Pakt o Společnosti národů***

B. Obrazové přílohy

Příloha 4: ***Členské státy Společnosti národů***

Příloha 5: ***Středovýchodní Evropa v roce 1919***

Příloha 6: ***Reorganizace Evropy po první světové válce***

Příloha 7: ***Německá menšina v Československu***

Příloha 8: ***Úpravy hranic Československa v letech 1918-1924***

A. TEXTOVÉ PŘÍLOHY

Příloha 1: *Základní myšlenkové přístupy klasického realismu a idealismu k mezinárodním vztahům*

	Klasický realismus	Idealismus
Aktéři mezinárodních vztahů	Politická skupina (národní stát)	Státy, mezinárodní instituce, vnitrostátní subjekty, veřejné mínění atp.
Povaha mezinárodních vztahů	Anarchická, konfliktní, mocenská	Univerzalistická morálka, možnost a potřeba spolupráce
Přístup k mezinárodním institucím (organizacím)	Institucionální skepticismus, vliv MI žádný nebo pouze na jednání států (regulativní)	Spolupráce skrze MI je v MZV žádoucí MI jako jeden z aktérů MZV, jejichž podobu může přímo ovlivnit
Pohled na bezpečnost	Národní bezpečnost, zajištění přežití, zbrojení, bezpečnostní dilema	Kolektivní bezpečnost, pacifismus, arbitráž a mírové řešení sporů, odzbrojení

Příloha 2: **Britské, americké a francouzské plány Společnosti národů**

Británie	<i>Cecilovo Memorandum (září 1916)</i>	<i>období pro „vychladnutí emocí“, Konference velmocí, sankce v případě nerespektování rozhodnutí</i>
	<i>„Interim report“ Phillimorovy komise (20. března 1918)</i>	<i>organizace tvořená výhradně velmocemi, princip arbitráže a smírného řešení sporů, systém sankcí, lhůta pro „vychladnutí emocí“</i>
	<i>Plán britského ministerstva zahraničí</i>	<i>rozdělení organizace na dva orgány: 1. Konference velmocí, 2. Konference ostatních národů</i>
	<i>Smutsův plán</i>	<i>idea institucionálního rozdělení SN na Radu, Shromáždění a Stálý sekretariát, rozšíření působnosti SN na koordinaci humanitárních, sociálních a ekonomických aktivit</i>
USA	<i>Čtrnáct bodů prezidenta Wilsona (8. ledna 1918)</i>	<i>otevřená diplomacie, princip sebeurčení národů, vzájemné zajištění prostřednictvím mezinárodní organizace států, maximální možné odzbrojení a hospodářská rovnost</i>
	<i>Původní Houseův plán (jaro 1918)</i>	<i>mezinárodní etický kodex, arbitráž, diplomatické, finanční a ekonomické sankce, blíže neupřesněná možnost použití „fyzické síly“, garance hranic</i>
	<i>Upravený plán House – Wilson (červenec 1918)</i>	<i>garance teritoriální integrity a politické nezávislosti, komplikovaný systém arbitráže, zřízení mezinárodního soudního dvora (Wilson vypustil)</i>
Francie	<i>Plán meziministerské studijní komise pro SN</i>	<i>volná federace spojeneckých a neutrálních států, SN reprezentovaná Radou, právní mechanismus pro urovnávání konfliktů, zřízení soudního tribunálu, diplomatické, právní a ekonomické sankce, mezinárodní ozbrojené síly</i>

Příloha 3: ***Pakt o Společnosti národů***

ČÁST I. Úmluva o Společnosti národů. VYSOKÉ SMLUVNÍ STRANY,

uznávající, že k rozvoji součinnosti mezi národy a k tomu, aby se jim zaručil mír a bezpečnost, jest třeba

přijati jisté závazky, že nechopí se zbraně,

udržovati jasné a veřejné vztahy mezinárodní, spočívající na spravedlnosti a čestnosti, zachovávati přísně předpisy mezinárodního práva, uznávané od nynějška jako závazné normy jednání vlád,

dbáti spravedlnosti a nejsvědomitěji zachovávati všechny smluvní závazky ve vzájemných vztazích mezi organisovanými národy;

přijímají tuto úmluvu, již se zakládá Společnost národů.

ČLÁNEK 1. - Zakládajícími členy Společnosti Národů jsou ony signatární mocnosti, jejichž jména jsou uvedena v příloze k této úmluvě, jakož i státy, rovněž jmenované v příloze, přistoupí-li k této úmluvě bez výhrady prohlášením, jež učiní úřadu tajemnickému do dvou měsíců od doby, kdy tato úmluva nabude platnosti, a jež bude notifikováno ostatním členům Společnosti.

Každý ze států, dominií a kolonií, jež se samy spravují a které nejsou uvedeny v příloze, mohou se státi členy Společnosti, bude-li jejich přijetí schváleno dvěma třetinami Shromáždění, předpokládaje, že poskytnou účinné záruky svého upřímného úmyslu zachovávat své mezinárodní závazky a že přijmou Společností předepsanou úpravu svých branných sil a své výzbroje vojenské, námořní a vzduchoplavební. Každý člen Společnosti může po dvouleté výpovědi vystoupiti ze Společnosti pod podmínkou, že splní do té doby všechny své mezinárodní závazky, počítaje k nim i závazky plynoucí z této úmluvy.

ČLÁNEK 2. - Za Společnost jednají v mezích této úmluvy Shromáždění a Rada za pomoci stálého Úřadu tajemnického.

ČLÁNEK 3. - Shromáždění skládá se ze zástupců členů Společnosti.

Schází se v obdobích napřed učených a mimo to, kdykoliv toho vyžadují poměry, v sídle Společnosti neb na jiném místě, jež by bylo určeno.

Shromáždění nalézá o všech otázkách spadajících do oboru působnosti Společnosti neb které se dotýkají světového míru. Ve schůzích Shromáždění má každý člen Společnosti po hlasu a nesmí míti více, než tři zástupce.

ČLÁNEK 4. - Rada se skládá ze zástupců čelných mocností spojených a přidružených a ze zástupců čtyř dalších členů Společnosti. Tyto čtyři členy Společnosti vyvolí Shromáždění svobodně v obdobích, jež uzná za vhodná. Dokud členové nebudou Shromážděním vyvoleni, jsou členy Rady zástupcové Belgie, Brazílie, Španělska a Řecka.

Se schválením většiny Shromáždění může Rada určití další členy, kteří mají na dále býti v Radě trvale zastoupeni. S tímtéž schválením může zvýšiti počet těch členů Společnosti, kteří mají býti vyvoleni Shromážděním, aby byli zastoupeni v Radě.

Rada se schází, kdykoliv poměry toho vyžadují, nejméně jednou ročně v sídle Společnosti neb na jiném místě, jež by bylo určeno.

Rada nalézá o všech otázkách spadajících do oboru působností Společnosti neb dotýkajících se světového míru. Každý člen Společnosti, jenž není zastoupen v Radě, bude vyzván, aby vyslal zástupce, jenž by zasedal jako člen ve schůzích Rady, kdykoli se projednávají otázky dotýkající se zvláště jeho zájmů. Ve schůzích Rady má každý člen v ní zastoupený po hlasu a nemůže mít více, než jednoho zástupce.

ČLÁNEK 5. - Není-li výslovně určeno jinak v této úmluvě nebo v ustanoveních této smlouvy, vyžaduje se k usnesení schůze Shromáždění nebo Rady souhlasu všech členů Společnosti ve schůzi zastoupených.

Věci týkající se jednacího řádu, jež se vyskytnou ve schůzích Shromáždění nebo Rady, počítaje k nim i určení komisí pověřených šetřením o určitých věcech, upravuje si Shromáždění neb Rada a rozhoduje se o nich většinou členů Společnosti ve schůzi zastoupených

První schůzi Shromáždění a první schůzi Rady svolá prezident Spojených států amerických.

ČLÁNEK 6. - V sídle Společnosti se zřídí stálý Úřad tajemnický. Skládá se z generálního tajemníka a z potřebného počtu tajemníků i personálu.

První generální tajemník je jmenován v příloze. Na příště jmenuje generálního tajemníka Rada se schválením většiny Shromáždění.

Tajemníky a personál tajemnického úřadu jmenuje generální tajemník se schválením Rady.

Generální tajemník Společnosti jest mocí svého úřadu generálním tajemníkem Shromáždění a Rady.

Náklady tajemnického úřadu nesou členové Společnosti podle klíče stanoveného pro mezinárodní kancelář Světového spolku poštovního.

ČLÁNEK 7. - Sídlem Společnosti je Ženeva. Rada může kdykoliv se usnésti, že je překládá jinam.

Všechny funkce ve Společnosti neb v úřadech s ní souvisících počítaje k nim i úřad tajemnický jsou stejně přístupny mužům i ženám.

Zástupci členů Společnosti a jejich úředníci požívají při vykonávání funkcí svých výsad a svobod diplomatických.

Budovy a pozemky zabrané Společností, jejími úřady a schůzemi jsou nedotknutelné.

ČLÁNEK 8. - Členové Společnosti uznávají, že udržení míru vyžaduje omezení státního zbrojení na minimum, jež stačí k bezpečnosti státu a k vy nucení mezinárodních závazků společným postupem.

Rada připraví programy tohoto omezení přihlížejíc k zeměpisné poloze a zvláštním poměrům každého státu, aby je jednotlivé vlády uvážily a o nich rozhodly.

Tyto programy mají býti přezkoumávány a je-li třeba, revidovány nejméně každých deset let.

Až jednotlivé vlády tyto programy schválí, nesmí býti míra zbrojení v nich stanovená překročena bez souhlasu Rady.

Uznávajíce, ze soukromá tovární výroba střeliva a válečného materiálu budí závažné námitky, pověřují členové Společnosti Radu, aby uvážila a se vyslovila o opatřeních vhodných k tomu, aby se čelilo zlým účinkům výroby tohoto způsobu přihlížejíc k potřebám členů Společnosti, kteří nemohou továrně vyráběti střelivo a válečný materiál, jehož potřebují ke své bezpečnosti.

Členové Společnosti se zavazují, že si vzájemně budou sdělovati způsobem nejupřímnějším a nejúplnějším všechny údaje o míře a rozvrhu svého zbrojení, o svých programech válečných, námořních a vzduchoplanebních a o poměrech v oněch odvětvích svého průmyslu, jichž lze užít k účelům válečným.

ČLÁNEK 9. - Utvoří se stálá komise, jež by podávala Radě svá dobrá zdání o tom, jak provést předpisy článku 1. a 8., a vůbec o otázkách vojenských, námořních a vzduchoplanebních.

ČLÁNEK 10. - Členové Společnosti se zavazují, že budou šetřiti a hájiti nynější územní celistvosti a politické nezávislosti všech členů Společnosti proti každému vnějšímu útoku. V případě útoku, hrozby neb nebezpečí útoku Rada uváží a vysloví se o prostředcích, jak zaručiti vynucení tohoto závazku.

ČLÁNEK 11. - Každá válka nebo hrozba válkou ať se přímo dotýká některého člena Společnosti nebo ne, prohlašuje se tímto výslovně za věc dotýkající se zájmů celé Společnosti, jejíž povinností jest, aby učinila opatření vhodná k tomu, aby se mír mezi národy účinně uchránil. V takovém případě generální tajemník svolá bez průtahů Radu k žádosti kteréhokoliv člena Společnosti.

Rovněž se prohlašuje, že každý člen Společnosti má právo, aby přátelsky upozornil Shromáždění nebo Radu na jakoukoliv okolnost, jež se dotýká mezinárodních vztahů a jež by mohla ve svých důsledcích zkáliti mezi národy mír nebo dobrou shodu, na níž mír závisí.

ČLÁNEK 12. - Členové Společnosti jsou za jedno v tom, že vyskytne-li se mezi nimi spor, jenž by mohl vésti k roztržce, předloží věc buď řízení rozhodčímu nebo Radě k přezkoumání. Jsou dále za jedno v tom, že v žádném případě nesáhnou ke zbrani dříve, než uplynou tři měsíce od rozsudku rozhodčích neb od referátu Rady.

V případech, jichž se týká tento článek, musí býti rozsudek rozhodčích vydán v přiměřené lhůtě a referát Rady musí býti pořízen do šesti měsíců ode dne, kdy na ni spor byl vznesen.

ČLÁNEK 13. - Členové Společnosti jsou za jedno v tom, že vyskytne-li se mezi nimi spor, hodící se podle jejich mínění k rozsouzení rozhodčími, a nemůže-li tento spor býti uspokojivě řešen cestou diplomatickou, předloží celou spornou věc rozhodčímu řízení.

Za případy toho druhu, jež se obecně hodí k rozsuzování řízením rozhodčím, prohlašují se spory o výklad smlouvy některé, o otázkách práva mezinárodního, o tom, je-li dána skutečnost, jež, kdyby byla prokázána, by zakládala porušení mezinárodního závazku, neb o rozsah a povahu náhrady, již jest dáti za takové porušení.

Rozhodčím soudem, před něž věc přísluší, jest soud, na němž se strany dohodnou nebo soud, jenž byl smluven dřívějšími jejich úmluvami.

Členové Společnosti se zavazují, že dostojí poctivě vynesným rozsudkům a že nesáhnou ke zbrani proti kterémukoliv členu Společnosti, jenž se jim podvolí. Nevykoná-li se rozsudek, navrhne Rada opatření, jež by mu dodaly účinnosti.

ČLÁNEK 14. - Rada se pověřuje úkolem, aby připravila návrh Stálého mezinárodního dvoru soudního a aby jej předložila členům Společnosti. Tento dvůr soudní bude nalézati o všech sporech rázu mezinárodního, jež strany naň vznesou. Bude též podávati dobrá zdání o sporech neb otázkách, jež naň vynesou Rada nebo Shromáždění.

ČLÁNEK 15. - Vyskytne-li se mezi členy Společnosti spor, jenž by mohl vésti k roztržce, a nepodléhá-li tento spor řízení rozhodčímu po rozumu čl. 13, jsou členové Společnosti za jedno v to, že jej předloží Radě. K tomu stačí, aby kterákoliv strana uvědomila o sporu generálního tajemníka, jenž učiní všechna opatření nutná k úplnému vyšetření a prozkoumání sporné věci.

K tomu cíli strany mu dodají jak možno nejdříve vyličení předmětu sporu se všemi závaznými skutečnostmi a písemnými doklady a Rada může ihned naříditi jejich uveřejnění.

Rada se přičiní, aby bezpečně dosáhla narovnání sporu. Zdaří-li se jí to, uveřejní, pokud to uzná za vhodné, zprávu, v níž uvede skutečnosti, výklady k nim se vztahující a podmínky narovnání.

Nepodaří-li se spor urovnati, Rada pořídí a uveřejní referát usnesený buď jednomyslně nebo většinou hlasů, v němž uvede ve známost okolnosti sporu a řešení, jež doporučuje jako nejslušnější a nejpřiměřenější.

Každý člen Společnosti zastoupený v Radě může rovněž uveřejniti výklad sporné věci a své vlastní závěry.

Byl-li referát Rady - nepřihlížeje k hlasům zástupců sporných stran - usnesen jednomyslně, členové Společnosti se zavazují, že nesáhnou ke zbrani proti žádné sporné straně, jež by se podvolila závěrům, k nimž dospěl referát.

V případě, že se Radě nezdaří, aby její referát byl přijat všemi členy mimo sporné strany, vyhrazují si členové Společnosti právo jednati tak, jak uznají za nutno k zachování práva a spravedlnosti.

Tvrdí-li některá strana a uzná-li Rada, že spor se týká otázky, kterou mezinárodní právo přenechává výhradně její pravomoci, zjistí to Rada ve svém referátě, aniž dá pokyny o jeho řešení.

Rada může v případech, na něž se vztahuje tento článek, spor předložiti Shromáždění. Spor musí býti vznesen na Shromáždění, žádá-li o to některá strana; tato žádost musí býti podána do 14 dnů od okamžiku, kdy spor byl předložen Radě.

V případech vznesených na Shromáždění platí o jednání a pravomoci Shromáždění ustanovení tohoto článku a článku 12., upravující jednání a pravomoc Rady, s tou výhradou, že referát podaný Shromážděním za souhlasu zástupců členů Společnosti, kteří jsou zastoupeni v Radě a většiny ostatních členů Společnosti, nepřihlížeje v žádném případě k zástupcům sporných stran, má stejný účinek jako referát přijatý všemi členy Rady až na zástupce sporných stran.

ČLÁNEK 16. - Sáhne-li některý člen Společnosti ke zbrani nedbaje závazků, jež na se vzal podle článku 12., 13. nebo 15. má se ipso facto za to, jako by se dopustil činu válečného proti všem ostatním členům Společnosti. Tito členové se zavazují, že přeruší s ním ihned všechny vztahy obchodní a finanční, že zakáží všechny vztahy mezi svými příslušníky a příslušníky státu, jenž porušil smlouvu, a že zastaví všechny finanční, obchodní a osobní styky mezi příslušníky provinilého státu a příslušníky kteréhokoliv jiného státu, ať členem Společnosti je nebo není.

V tomto případě jest povinností Rady, aby doporučila jednotlivým vládám, o něž jde, stav vojska, sil námořních a vzduchoplaveckých, jimiž každý z členů Společnosti přispěje k branné moci určené k tomu, aby se zjednálo platnosti závazkům ze Společnosti plynoucím.

Členové Společnosti jsou mimo to za jedno v tom, že si vzájemně poskytnou pomoc při provádění hospodářských a finančních opatření, jež by bylo ve smyslu tohoto článku učiniti, tak, aby snížily na minimum ztráty a závady, jež by z nich vyplynuly. Rovněž si vzájemně poskytnou pomoc, aby odolaly zvláštním opatřením, jež by proti některému z nich učinil stát porušivší smlouvu. Učiní nutná opatření, aby usnadnily průchod svým územím válečným silám kteréhokoliv člena Společnosti, jenž se účastní společného podniku, aby zjednána byla platnost závazkům ze Společnosti plynoucím.

Člen, jenž se dopustí porušení některého závazku, vyplývajícího z této úmluvy, může býti vyloučen ze Společnosti usnesením všech ostatních členů, kteří jsou zastoupeni v Radě.

ČLÁNEK 17. - V případě sporu mezi dvěma státy, z nichž jen jeden je členem Společnosti, nebo mezi státy, z nichž žádný není jejím členem, budou stát nebo státy mimo Společnost jsoucí vyzvány, aby za účelem vyřízení sporu na sebe vzaly povinnosti uložené členům, za podmínek, jež Rada uzná za spravedlivé. Vyhoví-li tomuto vyzvání, platí o nich čl. 12. a 16. s výhradami, jež Rada uzná za nutné.

Po vydání této výzvy Rada zahájí ihned setření o okolnostech sporu a doporučí taková opatření, jaká uzná za nejlepší a v daném případě za nejúčinnější. Jestliže vyzvaný stát odepře vzítí na sebe za

účelem řešení sporu povinnosti člena Společnosti a sáhne ke zbrani proti některému členu Společnosti, lze použít proti němu předpisů čl. 16.

Odeprou-li obě vyzvané strany vzítí na sebe za účelem řešení sporu povinnosti člena Společnosti, může Rada učiniti jakékoliv opatření a dáti jakékoliv pokyny způsobilé k tomu, aby se zabránilo nepřátelským činům a aby se dosáhlo rozřešení rozepře.

ČLÁNEK 18. - Každá smlouva a každé mezinárodní ujednání, jež na příště bude uzavřeno členem Společnosti, musí býti ihned zapsáno Úřadem tajemnickým a jím uveřejněno jak možno nejdříve. Dokud není zápis vykonán, není žádné mezinárodní ujednání závazné.

ČLÁNEK 19. - Shromáždění může čas od času vyzvati členy Společnosti, aby znovu přezkoumali smlouvy, jež se staly nepoužitelnými, a mezinárodní poměry, jejichž další trvání by se mohlo státi nebezpečným pro světový mír.

ČLÁNEK 20. - Členové Společnosti uznávají, každý, pokud oň jde, že tato úmluva ruší všechny závazky a dohody mezi nimi, které by se nesrovnávaly s jejím zněním a zavazují se slavnostně, že na příště neuzavrou podobných smluv.

Vzal-li člen dříve, než do Společnosti vstoupil, na sebe závazky, přičící se znění této úmluvy, jest jeho povinností bez odkladu podniknouti kroky, aby se z těchto závazků vymanil.

ČLÁNEK 21. - Mezinárodní závazky, jako smlouvy o rozhodčích, a dohody určitých oblastí, jako doktrina Monroeova, jež zabezpečují udržení míru, nepokládají se za neslučitelné s kterýmkoliv ustanovením této smlouvy.

ČLÁNEK 22. - Následujících zásad se použije o koloniích a územích, jež následkem této války přestaly býti pod svrchovaností států, které je doposud spravovaly, a jsou obývány národními kmeny, neschopnými dosud, aby se samy ovládaly za zvlášť obtížných poměrů dnešního světa. Blaho a rozvoj těchto národů jsou posvátným posláním civilisace a proto musí býti pojaty do této úmluvy záruky, zabezpečující splnění tohoto poslání.

Nejlepším způsobem praktického uskutečnění této zásady jest svěřiti poručenství nad těmito národními kmeny státům pokročilým, které jsou podle svých prostředků, svých zkušeností a své zeměpisné polohy nejlépe s to, aby na sebe vzaly tuto odpovědnost, a které jsou ochotny ji na sebe vzítí; budou vykonávati toto poručenství jako mandataři a jménem Společnosti.

Ráz mandátu musí býti rozličný podle stupně vývoje národnostního kmene, podle zeměpisné polohy území, jeho hospodářských podmínek a všech ostatních obdobných okolností.

Určité společenské celky, jež kdysi náležely k říši ottomanské, dosáhly takového stupně vývoje, že jejich ustavení se v neodvislé státy může býti prozatím uznáno s podmínkou, že rada a pomoc mandatářova budou státi po boku jejich správě do té doby, než budou s to, aby samy se řídily. Přání těchto společenských celků dlužno především vzítí v úvahu při výběru mandatářů.

Stupeň vývoje, jehož dosáhly jiné národní kmeny, zvláště středoafriké, vyžaduje toho, aby tam mandatář převzal správu území za podmínek, jež bráníce nepřistojnostem jako obchodu s otroky, obchodu se zbraněmi a alkoholem, by zaručovaly svobodu myšlení a vyznání, bez jakýchkoli omezení mimo ta, jichž vyžaduje udržení veřejného pořádku a dobrých mravů, jež by dále zabraňovaly zřizovati pevnosti, neb vojenské či námořní základny a poskytovat domorodcům vojenský výcvik, leda pro službu bezpečnostní a obranu území, a jež by konečně zabezpečovaly také ostatním členům Společnosti stejné podmínky směny a obchodu.

Konečně jsou území, jako jihozápadní Afrika a některé ostrovy jižního Tichomoří, jež jsouce řídko obydleny, malého rozsahu, vzdáleny od ústředí vzdělanosti nebo souvisíce s územím mandatářovým nebo pro jiné okolnosti mohou nejlépe býti spravovány podle zákonů mandatářových jako nerozlučná součást jeho území, s výhradami záruk nahoře uvedených v zájmu domorodého obyvatelstva.

V každém případě mandátu má mandatář podávat Radě výroční zprávu o území sobě svěřeném.

Rozsah pravomoci, dozoru neb správy, jež má mandatář vykonávat, bude výslovně vymezen v každém jednotlivém případě Radou, leda že by se dříve členové Společnosti o tom dohodli mezi sebou.

Stálá komise bude pověřena tím, aby přijímala a zkoumala výroční zprávy mandatářů a aby podávala Radě svá dobrá zdání o otázkách, týkajících se provádění mandátu.

ČLÁNEK 23. - S výhradou ustanovení mezinárodních konvencí nyní platných nebo které budou napříště uzavřeny, a ve shodě s nimi členové Společnosti:

a) se vynasnaží zabezpečiti a zachovávat slušné a lidské podmínky pracovní pro muže, ženy a děti na vlastním území i v zemích, s nimiž jsou v obchodních a průmyslových stycích, a k tomu cíli zřizovati a udržovati potřebné mezinárodní organizace;

b) zavazují se, že zajistí slušné nakládání s domorodým obyvatelstvem v územích podřízených jejich správě;

c) pověřují Společnost obecným dohledem nad úmluvami o obchodu s ženami a dětmi, i o obchodu s opiem a jinými škodlivými látkami;

d) pověřují Společnost obecným dohledem nad obchodem se zbraněmi a střelivem se zeměmi, v nichž dohled nad tímto obchodem jest nezbytný ve společném zájmu;

e) učiní nutná opatření, aby zabezpečili jistotu a zachování svobody styku a průvozu, jakož i slušné nakládání s obchodem, provozovaným kterýmkoli členem Společnosti, při čemž ovšem jest míti zřetel ke zvláštním potřebám krajin, zpustošených za války 1914-18;

f) se vynasnaží učiniti mezinárodní opatření, aby nemocem bylo předem bráněno a proti nim bojováno.

ČLÁNEK 24. - Všechny mezinárodní úřady, jež byly zřízeny dřívějšími kolektivními smlouvami, budou, předpokládaje souhlas stran, postaveny pod pravomoc Společnosti.

Všechny takovéto mezinárodní úřady a všechny Komise pro úpravu věcí mezinárodního zájmu, jež na příště budou zřízeny, budou postaveny pod pravomoc Společnosti. Ve všech věcech mezinárodního zájmu, jež upraveny jsou obecnými konvencemi, které však nejsou svěřeny mezinárodní komisi nebo úřadu, má tajemnický úřad Společnosti, žádají-li strany o to a přivolí-li Rada, shromažďovati a sdělovati potřebné informace i poskytovati potřebnou nebo žádoucí pomoc.

Rada může pojeti do nákladů tajemnického úřadu náklady všech úřadů neb komisí, postavených pod pravomoc Společnosti.

ČLÁNEK 25. - Členové Společnosti se zavazují, že budou povzbuzovati a podporovati zřizování a součinnost národních dobrovolných organizací Červeného Kříže, náležitě pověřených, jejichž úkolem jest zlepšovati zdravotní stav, předcházeti nemoci a mírniti utrpení na světě.

ČLÁNEK 26. - Změny této úmluvy nabývají platnosti od ratifikace oněmi členy Společnosti, jejichž zástupcové tvoří Radu a většinu těch členů, jejichž zástupcové skládají Shromáždění.

Každý člen Společnosti má právo, aby odmítl přijati takovouto změnu této úmluvy, ale přestává v takovém případě býti členem Společnosti.

PŘÍLOHA.

I. Zakládající členové společnosti Národů, podepsavší Mírovou smlouvu.

Spojené Státy Americké.	Haiti.
Belgie.	Hedžaz.
Bolivie.	Honduras.
Brazílie.	Italie.
Ríše britská.	Japonsko.
Kanada.	Liberie.
Austrálie.	Nikaragua.
Jižní Afrika.	Panama.
Nový Zéland.	Peru.
Indie.	Polsko.
Čína.	Portugalsko.
Kuba.	Rumunsko.
Ekvádor.	Stát srbsko-hrvatsko-slovinský.
Francie.	Siam.
Řecko.	Čechoslovensko.
Guatemala.	Uruguay.

Státy pozvané, aby přistoupily k úmluvě:

Argentina.	Nizozemí.
Čile.	Persie.
Kolumbie.	Salvádor.
Dánsko.	Švédsko.
Španělsko.	Švýcarský.
Norsko.	Venezuela.
Paraguay.	

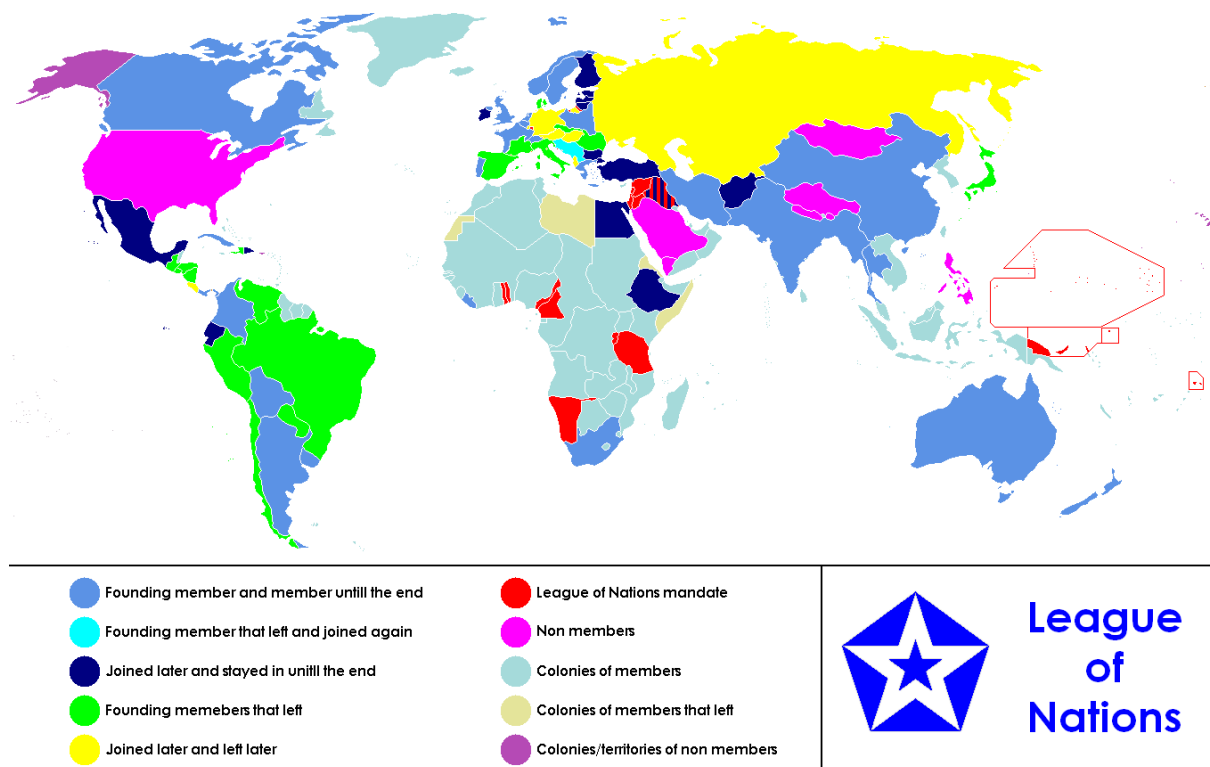
II. První generální tajemník společnosti Národů:

Ctihodný Sir James Eric Drummond, K. C. M. G., C. B.

Zdroj: http://www.parliament.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1630_02.htm

B. OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Příloha 4: *Členské státy Společnosti národů*



Zdroj: <http://www.answers.com/topic/league-of-nations-anachronous-map-png>

Příloha 5: *Středovýchodní Evropa v roce 1919*



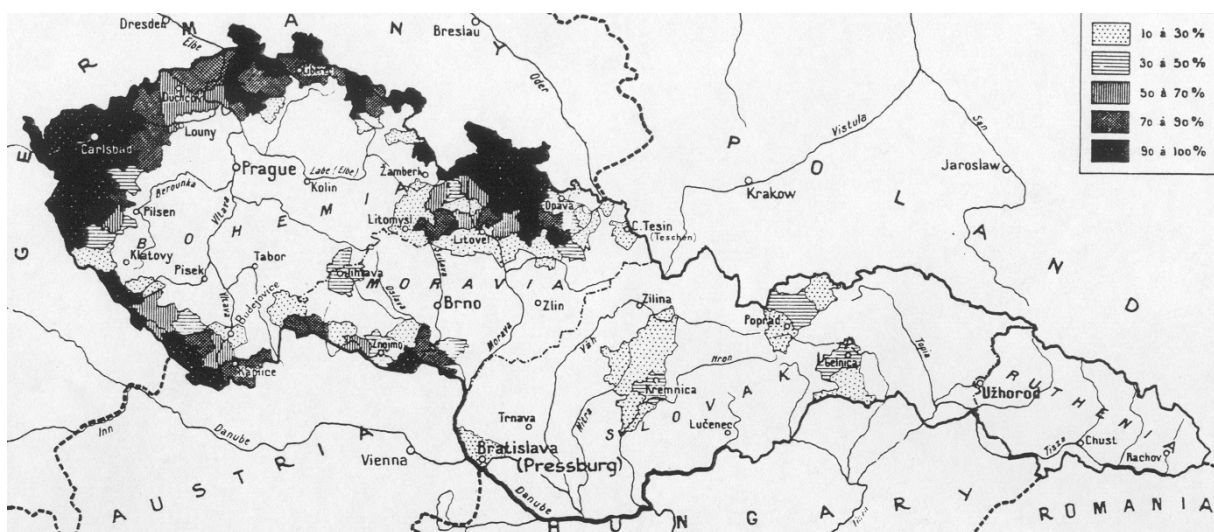
Zdroj: <http://www.franzferdinand.cz/images/po1918.jpg>

Příloha 6: *Reorganizace Evropy po první světové válce*



Zdroj: www.pais-global.com.ar/mapas/mapa73.htm

Příloha 7: *Německá menšina v Československu*



Zdroj: www.st-andrews.ac.uk/~pv/munich/map_german.html

ABSTRAKT

Československo v „nové Evropě“: Bezpečnostní architektura státu a Společnost národů, 1919-1929

Diplomová práce analyzuje bezpečnostní politiku Československé republiky od jejího vzniku po začátek krizového období třicátých let v kontextu bezpečnostní dimenze dvou velkých teorií mezinárodních vztahů – realismu a idealismu – zejména ve vztahu k nové mezinárodní bezpečnostní organizaci Společnosti národů. Sleduje proces geneze Společnosti národů od prvních myšlenek po konečně zformování její podoby na Pařížské mírové konferenci roku 1919. Následně se pak snaží zjistit jakou pozici tato organizace sehrála v bezpečnostní architektuře nově vzniklého Československa, které se stalo jejím zakládajícím členem. Poukazuje na limity kolektivně bezpečnostních mechanismů ženevské organizace vyplývající již z procesu její přípravy a vágní formulace Paktu o Společnosti národů. V této souvislosti sleduje v širších evropských souvislostech aktivní snahu československé diplomacie v čele s ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem tyto limity překonat a kolektivně bezpečnostní mechanismus SN zefektivnit. Další část práce potom posuzuje konfrontaci československé bezpečnostní politiky se změněnou mezinárodněpolitickou konstelací v Evropě poloviny dvacátých let a s novým limitovaným bezpečnostním řešením narysovaném na konferenci v Locarnu až po faktický konec „éry pacifismu“ na přelomu dvacátých a třicátých let.

Autor v práci zjišťuje, že neustálá konfrontace idealistických snah o rekonstrukci a pacifikaci Evropy a univerzální bezpečnostní řešení s evropskou realitou a realistickou politikou velmocí, stavěla československou diplomacii před určité permanentní idealisticko-realistické dilema, v jehož duchu se nesl i proces hledání bezpečnostních záruk pro nově vzniklý stát v nepříznivém bezpečnostním prostředí. V důsledku toho autor shledává možnost aplikace idealismu a realismu na bezpečnostní politiku ČSR i malých států obecně značně problematickou.

ABSTRACT

Czechoslovakia In „New Europe“: Security Architecture of the State and the League Of Nations, 1919-1929

The thesis analyses the security policy of the Czechoslovak republic since its origin to the beginning of the era of crises in 1930s within a context of security dimension of two prominent theories of international relations – realism and idealism – focusing on its relation to recently established international security organisation the League of Nations especially. It examines the process of creation of the League of Nations since first ideas to its final formation at the Paris peace conference in 1919. It consequently tries to determine a position of this organisation within the security architecture of recently originated Czechoslovakia, which became its founding member. The thesis stresses the limits of collective security mechanisms of Geneva-based organisation, resulting already from the process of its preparation and vague formulation of its founding Pact. It analyses active effort of Czechoslovak diplomacy, led by foreign minister Edvard Beneš, to overcome these limits and to make the collective security mechanism of the League more effective. Next part of the thesis then examines confrontation of Czechoslovak security policy with a changed constellation in international politics in the mid-1920s and with a new limited security solution outlined at the conference in Locarno until the end of the „era of pacifism“ at the outbreak of the 1930s.

The author of the thesis concludes that continuous confrontation of idealist efforts for reconstruction and pacification of Europe and universal security solutions with European reality and realist policy of the Great Powers caused permanent idealist-realist dilemma of the Czechoslovak diplomacy. The search for security guarantees for the new state in unfavourable security environment reflected this fact largely. In consequence of this, the author finds the possibility to use idealist and realist theories as a framework for analysis of the security policy of Czechoslovakia, and the lesser powers in general, substantially limited.